

# Церква і Нарід

ДВОТИЖНЕВИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ  
І ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКИМ СПРАВАМ.

Рік IV.

Кремянець, 15 грудня 1938 р.

Ч. 24

АРХІЄПИСКОП АЛЕКСІЙ.

## Слово в неділю Свв. Праотців.

Вже давно Св. Церква готує нас до великого свята Св. Різдва Христового своїми піснями, щоб ми завчасу зрозуміли силу цього свята і значіння його для нас. А сьогодні Вона представляє нам великі і яскраві образи свв. Праотців старозаповітних, які жили вірою в Грядучого Христа, щоб дати нам в них живий приклад, як треба вірити в Христа Рожденого.

Як зізд на небі, маємо ми цих Праотців в св. Біблії, а однак сьогоднішня св. Євангелія дає нам до розуміння, що мало було зі всіх Праотців вибраних: „багато званих, та мало вибраних“ (Лк. XIV, 24). Усі праотці були покликані до спасіння, але не усі, далеко не усі були святими. Св. Євангелія вказує і на причину цього: одні з них дбали найбільше про землю („село купих“), другі все життя своє поклали в турботах щоденних („волів придбав“), треті вище всього ставили насолоди земні („жінку взяв“). Здавалося б, причини досить уважні для того, щоб відмовитися від вечері, а між тим розгнівався Господь на тих, що відмовилися, і грозно прерік: „Правду кажу вам, що ніхто з тих запрошених не покоштує вечері Моеї“ (Лк. XIV, 24).

О, як би це грізне преречення торкалося тільки старозавітних світолюбців! На жаль, і новозавітні люди не далеко відійшли від них, а навіть ще й перевищили їх, бо ж гріхи старозавітних, як про них викладається в сьогоднішній Євангелії, були невинними в порівнанні з нашими гріхами. А коли спам'ятати, що старозавітні люди жили без благодати Божої, яка помагає нам в боротьбі з нашими немочами і пристрастями, то нам справді треба страшитися, що грізне преречення Боже усією силою сво-

єю спадає на нас. Але ж ми нічого такого не робимо злого. Ми не розбійники, не вбивці, не грабіжники... Так, але... власне нинішня Євангелія якраз і не має на увазі тих великих грішників, а торкається власне тих людей, які в більшості своїй провадять звичайне повсякденне життя в суєті і про ту суєту більш дбають, ніж про спасіння своє.

Христос ясно сказав: „Шукайте перше Царства Божого, а решта приложиться вам“ (Мф VI, 33), а ми робимо якраз навпаки: бажаємо і шукаємо всього і ждемо, щоб царство небесне приложилось до того усього, як якась рештка. Нема бо чого таїти, що усі наші помисли направлені тільки на те, щоб дещо мати: або землю, або гроші, або які-будь інші маєтності. Це — наші сокровища, а ясно сказано: „де бо скарб ваш, там буде і серце ваше“ (Мф. VI, 21). А коли сокровище наше на землі, то воно є нашим ідолом, при котрому ми не можемо дбати про своє спасіння, бо не можемо разом „Богу служити і мамоні“ (Мф. VI, 24). Не дармо і св. Апостол, як ви чули сьогодні в словах його послання до колосян, назвав користололюбіє ідолопоклонством (Колос. III, 5), а сребролюбіє він назвав „коренем усього злого“ (1 Тим. VI, 10). Як бачимо, не такий-то вже й малий гріх — повсякденна турбота про земне, коли при ній забувається все вище, надземне!

Христос сказав: „Хто хоче йти за Мною, нехай відречеться від себе і візьме хрест свій“ (Мрк. VIII, 34), бо „хто хоче зберегти душу свою, згубить її, а хто згубить душу свою Мене ради, той збереже її“ (Мф. VIII, 35). А ми і не думаємо відрекатися від себе, від своїх пристрастів і похотей, ми більш всього дбаємо, як би спасти життя своє, а тому повсякчасно губимо свою душу. Господь хоче, щоб за Нього ми терпіли скорби, болізни і навіть до мук і смерти стояли за Нього, а ми навіть маленької загрози нашому добробутові боїмося і готові навіть найбільше своє сокровище — віру святу перемінити, коли це сприяє захованню нашого добробуту. О, як і в наші часи грізно збувається слово Господнє: „Ніхто з тих званих не вкусить вечері Моеї“ (Лк. XIV, 24).

Христос сказав: „Вузька і тісна дорога, що веде до Царства Божого, а просторі ворота на погибель“ (Мф. VII, 13—14), а ми якраз завжди устремляємося в ці ворота, бо любимо насолоди життя і усякі прикраси його. Не-

хай ці насолоди носять ніби-то і невинний характер, як наприклад родинні, але ж і про них сказав Господь: „Хто любить батька, матір, сина чи доньку більш, ніж Мене, не достоїн Мене“ (Мф. X, 37).

Таким чином, ми бачимо, що нема невинних насолод на землі, як нема ні одного пристрастя до земного без того, щоб воно не віддаляло нас від Бога, від нашого спасіння, а тому можемо розуміти, що нинішня Євангельська притча цілком відноситься до нас, і грізне преречення Боже на приточних світолюбців цілком тяготіє і над нашими головами.

То хто ж і якже може спастися?.. Це питання задавали колись Господу і Апостоли, але Він відповів їм: „У людей це неможливе, а у Бога все можливе“ (Мф. XIX, 26). І як Бог навчав направляти взори наших праотців у вибраному народі до Грядучого Христа і спасіння вічного, як Він і во тьмі, поза вибраним народом, світив Своїм світом для язичників, з котрих деякі так недалекими були від правди Божої,—так Він і нині врозумляє нас на спасіння. Якими способами? А ось,—сьогодні Господь дає нам пам'ять свв. праотців, щоб ми прикладом їх врозумлялися. Скільки, всамділі, серед тих свв. мужів було людей багатих, сильних, во власті сущих, на царських престолах сидячих, а однак ніхто з них не уповав на ті блага, а усі вони жили в тій думці, яку так добре про них висловлено в слові Божому: „Не маємо, як би так говорили свв. праотці, тут постійного місця, а града будучого шукаємо, а тут ми—подорожні і пришельці на землі“ (Євр. XI, 10, 13). А скільки було багатих і знатних людей серед свв. мучеників, і, однак, ні в що вони ставили свої достатки і знатність, коли Господь благоволив приймати саме життя їх, як жертву благоприємну. А ось на днях Св. Церква приводила нам на пам'ять св. Спиридона, єпископа Тримифунтського на о. Кипрі. З його життя, як і з життя св. Чудотворця Миколая, з яким св. Спиридон захищали св. віру нашу на Першому Вселенському Соборі, нам відомо, що у цих святителів було золото, а однак вони не пристращались до нього так, як ми це робимо, бо ж св. Миколай тайно віддав своє майно бідним, а св. Спиридон навіть не цікавився, де клали те золото його довжники, коли вони вертали його.

Ото ж то кожний із нас в Церкві Св. має завжди можли-

вість навчитися, як треба ставитися до суєти земної, щоб вона не перешкоджувала нашому спасінню. А коли б хто-будь і після цієї церковної науки став посилатися, що не має часу на діло спасіння з-за суєти житейської, яка так необхідна для повсякденного життя, тому слід би було нагадати, що і в дні Ноя люди „їли, пили, веселилися, женилися, виходили заміж..., а прийшов потоп і погубив усіх“ (Лк. XVII, 27), як рівнож і в Содомських містех люди „їли, пили, купували, продавали, садили, будували, а в той день, коли Лот вийшов з Содома, спасаючися в Сигор, лінуло з неба вогнем і сіркою і згубило всіх“ (Лк. XVII, 28, 29). Здавалося б, люди тоді займалися тим, що потрібне для життя і властиве для людського життя, але діла їх відвернули їх від Бога, і кінець тих людей був погибельним. Таке ж може створитися кожду хвилину і з нами, бо не дармо ж Господь попереджує нас: „Небо і земля минеться, а слова мої не минуться, а тому... глядіть, щоб внезапу не найшов на вас той день“, т. е. день кінця нашого і суду над нами (Лк. XXI, 33, 34).

А коли так, то сьогодні кожний з нас повинен задуматися над собою і запитати себе: „а я в якому стані? Чи з праотцями вибраними, чи з тими, кому відмовив Господь участи в вечері Своїй? І коли серце наше не потішає нас доброю відповіддю на це запитання, то слід нам як можна з більшою увагою віднестися до пам'яті свв. праотців і розмишляти, за прикладом їх, як нам вірувати во Христа Явленого так, як вони вірували во Христа Грядучого, як нам виконувати заповіді Його, як вони досягли святости хожденням перед Богом, в пізнанні суєтності віку сучасного перед грядучим. І коли ці розваження стануть головними предметами наших турбот в дні, що їх не багато вже зосталось перед святом Різдва Христового, то ми добре підготуємося до великого свята, бо урозуміємо усю силу пришествя Христового, якого так бажали і на яке так надіялися святі праотці. А коли достойно підготуємося до свята, то гідні будемо і тої радості, яка сходить на усіх вірних в день Різдва Христового і яка непримітно, але правдиво і дійсно наставляє усіх, навіть найпростіших людей, як треба жити на світі, щоб суєта його не затмила сяйва нашого спасіння вічного. Амінь.

ІВАН ЗАГУМЕННИЙ.**Надійся на Бога, не плач на долю.**

Я бачив каліку,  
Як Богу молився,  
На митницю сперся,  
Низенько схилився,  
Забувшись за тягар  
Своєї істоти,  
Душею злетів він  
В таємні висоти...  
В очах його щастя  
І радість світилась,  
Бо злая недоля  
В той час повалилась,  
Бо щира молитва —  
Це щастя для нього,  
З яким не зрівняти  
Нічого земного.

Глибокая віра —  
Ця Божая сила —  
Надію з любовю  
В серці запалила.  
І та свята іскра,  
В його лютім горі,  
Окриля надію,  
Що це крапля в морі,  
Рівняючи вічність  
Супроти земному,  
Чи щастю-недолі  
В житті хвильовому...  
А іскру святую  
Віра в нім тримає  
Та нести важкого  
Хреста помагає.  
І чув я, як люди  
Життя проклинають,  
Та плачуть на долю,  
Що щастя не мають.

А щастя у них же!  
Та вони не знають:  
Нехай свою ж долю  
З каліки зрівняють.  
От, тоді зобачать,  
Яка у них доля!  
Єсть фізична сила  
Та слабкая воля!  
Як це вони зважать,  
Почуття проснеться,  
І в той час щаслива  
Доля засміється.

## Польська Автокефальна Православна Церква.

Декрет Президента Речипосполитої від 18 листопада 1938 р., виясненню великого значіння якого для нашої Церкви та основному його змісту присвятили ми статтю у попередньому числі нашого журналу, закінчує цілу добу (організаційну) в історії православія у відродженій Польщі, а разом з тим становить, без сумніву, початок та підвалини нової доби в житті Польської Автокефальної Православної Церкви, З огляду на таку поважність історичного моменту, який переживаємо в ділянці нашого релігійного, а значить найвищого для людської душі, життя, до речі буде кинуті ретроспективний загальний погляд на проблеми православія та розв'язання їх в ході віків історичного життя Польщі.

### 1. ПРАВОСЛАВІЄ В ДАВНІЙ РЕЧИПОСПОЛИТІЙ.

Польща, прийнявши світло християнства за часів князя Мешка (966 р.) в зхіднім римськiм обряді, а тим самим оперши свій державний і культурний побут від початку на елементах західньої цивілізації, не могла одначе вже на зорі своєї історії не зайняти активного становища і в стосунку до проблеми Сходу та течій, які йшли звідтіля, а з якими, в силу свого географічного положення, Польща зустрічалась перш усього через Русь, що прийняла християнство в обряді східнім. Тим самим з історичною необхідністю треба було Польщі зайняти становище і відносно церковного розколу, що в останній формі поветав в р. 1054, коли перервані були стосунки поміж Візантією і Римом.

Коли Київ, столиця Русі цілої, руйнований кочевниками та князівськими міжусобицями, почав занепадати, політичне життя колишньої Володимирової держави почало концентруватися біля нових осередків на північ і захід від Київа. Так, землі північно-східні групуються біля Володимира на Клязьмі, а трохи пізніше біля Москви, покладаючи основу державі Московській. Південно-західні землі, або т. зв. Червона Русь, купчаться в політичному і культурному відношеннях біля Галича і Володимира-Волинського, складаючи Галицько-Володимирське князівство. А врешті північно-західні землі руські дістаються під владу Литви і тягнуть до Вільна, столиці Гедиминової держави. З політичним і культурним життям земель тісно звязане було і церковне православне життя. Польська державність зустрілась з проблемами православія на своїй вже території з прилученням Червоної Русі до Польщі в 1340 р. Вже перед тим київські митрополити починають тягнути на північ, залишаючи Київ, а р. 1300, за митрополита Максима (грек), церковна столиця Православної Церкви на сході Європи переноситься до Володимира на Клязьмі, трохи пізніше до Москви, у наслідок чого південні і західні землі руські залишалися без належної опіки вищої церковної влади, натомість Московщи-

на, маючи в себе об'єднуючий церковний центр в особі митрополита, піднімалася через те і в політичному відношенні.

Отже віки XIII, XIV і перша половина XV віку наповнені були боротьбою за впливи на православ'є поміж заінтересованими державами. Литва і Польща, спочатку кожна зокрема, а після династичної унії р. 1386 під берлом Ягельонів об'єднані, борються за утворення в границях Польсько-литовської держави церковних осередків і православної ієрархії, незалежних від Москви. Ця боротьба наскрізь політичних стремлень Москви підпорядкувати собі в церковно-релігійному відношенні громадян сусідньої держави тягнулась довго, з переїнами церковної юрисдикції кількоразовими, аж поки р. 1458 Православна Церква в межах Польсько-литовської держави остаточно не була відділена від церкви Московської. В глибокому зрозумінні державної рації стану в такому якраз розв'язанні даної проблеми православ'я в Польській державі, допроваджено було до утворення самодільної Київсько-Галицької митрополії, що обіймала усіх православних на землях в складі Ягельонської держави і залежала тільки (більш номінально) від Царгородського патріярха.

XV і перша половина XVI в. були часами, коли по встановленні Київсько-Галицької Митрополії в межах Польсько-литовської держави, внутрішня політика держави достосована була до потреби запевнити православним належні права, а церковна організація зі свого боку достосовувалась до місцевих умовин та інтересів державних. Так на відтинку релігійному був запевнений спокій, і по словах історика, „від половини XVI в. ціла шляхта в однаковій мірі користала з цілковитої вольности релігійної та рівноуправнення політичного“, беручи чинний уділ в будові спільної Держави.

При внутрішнім устрої, який був витвором церковно-громадського і політичного життя на основі канонів і місцевих звичаїв та стосунків, Київсько-галицький митрополит, як цілком майже незалежний від Царгородського патріярха глава Православної Церкви на території Корони і Великого Князівства, управляв митрополією, надзираючи за чистотою віри, моральности і церковною дисципліною, маючи керовництво і творячи в потребах суд над єпископами, яких, покликаних через короля, висвячував на катедри. Назовні, особливо ж перед державною владою, митрополит був репрезентантом цілої Церкви, дбаючи про її потреби поред королем та заступаючи її інтереси на зїздах литовських, в судах і т. п. Слід одначс зауважити, що таке зверхнє становище митрополита в практиці спиралось не стільки на загальному його праві, як митрополита „области“, скільки на тому факті, що в його юрисдикції, як Єпархіяльного Владики, знаходились дві найбільші в давній Речипосполитій єпархії: київська і віленська. Не періодично, а час від часу, коли назрівала потреба, скликувались тоді церковні собори, що відбувались за згодою державної влади, під головуванням митрополита, в складі єпископів, а також при уділі архимандритів, ігуменів і взагалі духовенства та людей світських (князі, шляхта, представники братств).

Собори мали переважно моральне значіння в справах чисто релігійних та являлись виразом церковно-громадської opinio в справах адміністративно-персональних чи церковного устрою. Для визначення кандидатів на вищі становища церковні, як митрополита, єпископів, відбувались собори т. зв. елекційні. Влада єпархіяльних Владик, при переважно моральному значінні в церковному житті начальних органів—митрополита і соборів, була сильно розвинена в єпархіях. якими вони управляли, послуговуючись клиросами, намістниками (в більших містах), протопопами чи деканами (на півночі).

Але в тому ж часі, другої половини XV і XVI в., в житті православного духовенства все більш проявляються ознаки, небезпечні як для самої Церкви, так і для позитивної її ролі в житті Держави. „Православна ієрархія, особливо вища, — по словах навіть митрополита Макарія, як історика нашої Церкви тої доби, — ступнево убожіла та упадала на силах моральних, забувала про своє вище покликання служити Богові і спасінню ближніх, дбати про успіхи віри і Церкви, чим далі більш підупадала, поринаючи в життєвих турботах..., ревнуючи про примноження своїх маєтків“... З другого боку, відемно впливало і недопущення православного єпископату до сенату, де мав право засідати єпископат католицький, бо таке положення ослаблювало звязки поміж православною ієрархією і державною владою, а тим самим і можливість для ієрархії відограти належну достойникам Церкви ролю в житті державно-громадським. Стан такий ієрархії спричинювався, без сумніву в значній мірі, до того відомого факту, що знатніші роди князівські, боярські покидають православ'я, а серед православних шириться, на жаль, байдужість до справ державного характеру.

В такому стані річі в другій половині XVI в. розпочалась посеред православних в Польсько-Литовській державі підсилена унійна акція. В історичній науці загально прийнято є думка, що для Риму унія в Речипосполитій мала бути тільки помостом для дальнішого походу на Схід. Дорога вела на безкраї простори московські, а від Москви далі до татарів і навіть до Китаю. Рим зайнятий був тоді думкою про утворення з християнських держав і народів антитурецької ліги, в яку заміряв залучити й Москву. Мрія про вигнання турків з Європи, символом якої перемоги було б воздвиження знову на Св. Софії в Царгороді хреста замість півмісяця, сполуччалась одночасно з мрією покінчити тоді і з розколом Церков та повернути єдність Церкви Христової. В цих намірах римської політики папський легат Антоній Посевин старався вплинути навіть в Польщі, щоб злагодити розміри поразки Москви, яку дістав Іван Грозний від Стефана Баторія.

Успіхи унії на початку були дуже незначні, однак в своїх наслідках унійна акція могла бути дуже небезпечною, бо православні в боротьбі перед загрозою втрати придбані до сього часу права, почали опиратися на опозиційні елементи. Нерозважні чини деяких православних ієрархів спричинилися до поглиблення політичного хаосу та церковної смути, а в результаті допрова-

дили, коли обняв владу прихильний унії король Сигизмунд III, до пам'ятної по своїх політичних наслідках Берестейської унії 1596 р.

Хоч ієрархія не вся перейшла на унію, бо єпископи Львівський і Перемишльський залишилися в православії, одначе після Берестейської унії правне положення Православної Церкви в Польщі основно змінилось, бо права і привілеї, з яких користала до того часу Православна Церква, перейшли тепер до уніятів, яких визнав декретом в тому ж 1596 році король Сигизмунд III, а православні могли існувати надалі тільки *de facto*, не маючи правних гарантій існування й діяльності своєї Церкви, як публічної корпорації. В тих обставинах свого нового положення в Державі православної, використовуючи всі легальні можливості для повернення правного стану своєї Церкви, змушені були одначе стати й на шлях доконаних фактів, які колідували з правом (відновлення ієрархії в 1620 р.), та шукати опертя поза границями Речипосполитої (спочатку зносили з митрополитом Волоським, старання далі о поміч у турків, рухи козацькі), головним чином у одновірної Москви (єпископ Ісайя Копинський не застановлявся перед зрадою державною, передаючи просьбу царю московському в 1622 р, прийняти його з „православними християнами і козаками запорожськими“ під владу Москви), яка від того часу зручно використовує в своїх політичних цілях цей релігійний момент.

Зміна в державній політиці в стосунку до православних наступила після смерти короля Сигизмунда III, при Владиславі IV, який мав широкі ліберальні погляди на релігійні питання. Старання тодішних керівників державного корабля у співпраці з православними послами, коли на чолі їх стала така постать, як архимандрит Петро Могила, сильний своїми родовими зв'язками і прихильник повного відродження незалежної церковної організації в рамках польської державности,— доправили до встановлення т. зв. „пунктів замирення“, якими запевнено було православним їхні права та відновлення незалежної митрополитальної організації в Польщі, що й сталось 15.III. 1633 р., коли видано було королевський диплом, який давав надалі правні підстави буття Православної Церкви в Речипосполитій.

Що така толеранційна в стосунку до православних політика відповідала інтересам польської державности, видно з того, що і в половині XVII в., коли, після смерти короля Владислава IV наступили несприятливі для Польщі політичні умовини, православні, на чолі з ієрархією (митропол. Сильвестр Косів), були проти Переяславської умови Хмельницького з Московією та не хотіли піддаватися владі мало культурної Московщини, боронячись до кінця і проти зверхности над Київською митрополією Московського патріархату. Про те ж свідчила гадацька угода гетьмана Виговського, яка була виразом остаточної спроби давньої далекосяглої політичної думки, що тепер повертала на дорогу упадку Речипосполитої. Внутрішня слабкість Польщі довела до переходу (1686 р), разом з віддачею Лівобережжя і Києва Московщині, під юрисдикцію Московського патріарха Київської митрополії разом зі всім православним духовенством в Польщі.

Брак розуміння зв'язаної з проблемою православ'я рації стану Польщі призвів, таким чином, до найгіршого, що в ділянці цій могло бути.

Втративши здібність до самостійного політичного ділання, з ознаками дезорганізації, політика тогочасної Речипосполитої резигнує з розв'язання проблеми відносин держави до православ'я та кидається на, здавалось, лекшу дорогу—форсування за всяку ціну унії. Наприкінці XVII в. унія мала значні успіхи, так що на початку XVIII в. на території Речипосполитої залишалась тільки одна православна єпархія (білоруська чи мстиславська). Але ж певна нездарність у перепровадженні й унійного плану та нездібність до зорганізування для решти православних незалежної церковної організації спричинюються до започаткування вмішування Росії за Петра I до внутрішніх справ Польщі з признанням, що найгірше, цього права Москви опікуватися православ'ям на території Речипосполитої через ратифікацію Гжимультовського трактату 1710 р. (арт. 9).

За цариці Катерини II, коли російська акція на річ православ'я в Польській державі набрала широкого розмаху, заслуговує на увагу відверте виявлення цілей тої акції в листі гр. Паніна до кн. Репніна (14. VIII 1767 р.). Панін писав, що дисидентську справу треба провадити зовсім не в цілі ширення православної віри в Польщі, тільки як найдогідніший засіб до узалежнення Речипосполитої від Росії. Тому цілковите рівноуправнення православних, на думку Паніна, не є вказане, бо ж „в разі допровадження православних до такого стану, щоб вони сами, без нашої помочі, могли утриматися і брати уділ в урядах“, нанесло б Росії великі шкоди..

В добі Чотирьохлітнього Сейму (1788—1792), коли приступлено було в Польщі до широких реформ, реформи ці обняли і проблеми православ'я. Конгрегація Пінська, а потім Великий Сейм, ухвалили організацію православної ієрархії, незалежної від Москви, та оснували внутрішній устрій Церкви на засадах соборності і співділання в церковному управлінні духовних і світських елементів. На жаль, ці реформи, як спізнені, не встигли вже направили зла, що його зазнали державні інтереси, які вимагали давно належного розв'язання проблеми православ'я на території Речипосполитої.

## II. В ЧАСАХ НЕВОЛІ.

З упадком Речипосполитої православні її громадяни усі майже опинились під владою Росії. На організацію життя церковного відразу ж поширений був устрій, впроваджений в Росії „Духовним Регламентом“ Петра I, що на протязі XVIII в. набрав в Росії свого характеру, устрій так зв. „синодально-консисторський“, основною рисою якого було цілковите підпорядкування Церкви владі державній та втягнення її в орбіту служення політичним цілям Росії. Місцеві традиції, головне — діяльна участь

церковної громади в житті Церкви, не були пошановані. Слідом за русифікацією устрою мала йти й русифікація вірних, серед яких не було в ті часи росія зовсім; до служення тим цілям притягнуто було духовенство, склад якого поповнявся особами з центральної Росії, та поширено число парафій. Пізніше наступили переслідування уніятів, а в зв'язку з політичними подіями і католиків латинського обряду. „В таких обставинах Православна Церква,— пише один із сучасних нам польських істориків.— слухняно виконуючи накинені їй державною владою завдання, яка нічого спільного не мала з істотним її покликанням, ставала на землях давньої Речипосполитої авангардою акції, що викликувала такий гострий спротив як польського громадянства, так і других груп населення, яке все більше усвідомлювало собі свою національну окремішність від Росії. Як що для польського загалу протиставлення православію було одним із проявів загальних змагань за відродження незалежності, то для національностей, які пробуджувались до власного життя, православ'є стало чинником, що унеможлилював витворення національного самопізнання. А звідсіля, поміж Православною Церквою, коли на неї якби покладено було російський урядовий штампель, та місцевою людністю, серед котрої російський елемент складав дуже незначну, і то напливову, меншість, мусіла раніш чи пізніше виникнути глибока розголосиця, тим глибша, чим менш вбачали в священникові Христового слугу, що було ж одначе головним його завданням, та чим більш в його діяльності зауважалося урядової інспірації, во-рожої”...

Так нема чого дивуватися, що в широкій польській opinii історично виробилось і міцно тримається поняття про православ'є як про щось тотожне з російськістю.

### III.

#### ПРАВОСЛАВІЄ У ВІДРОДЖЕНІЙ ПОЛЬЩІ.

Проблема Православ'я у Відродженій Польщі мусіла повстати відразу, на початку відновленої незалежності Речипосполитої. Адже ж православ'є було вірою чотирьохмільіонової людности на східніх територіях Держави. І не дивлячись на психологічну нехоть до православ'я, утотожнюваного, як сказано, в польськiм громадянстві з російськістю, Уряд Речипосполитої в розв'язанні проблеми православ'я бачив державну рацію стану, розуміючи ту роллю, яку Церква Православна, в співділанні з державними чинниками, може відігравати в запровадженні ладу та порядку серед людности по світовій війні і в дальнішому вихованні моральному мас своїх вірних. Глибокий історичний досвід з проблематики православ'я в давній Речипосполитій вказував Урядові шлях, на який належало скерувати урегулювання православного питання у відродженій Речипосполитій.

Створивши через видання „Тимчасових Правил про стосунок Уряду до Православної Церкви в Польщі“ (30.I. 1922 р.) правний ґрунт у відродженій державі для церковно-православної організа-

ції всередині, — де наразі залишено було синодально-консисторський устрій, а також у її відносинах до державної влади, Уряд Речипосполитої найперше подбав про розгязання кардинального, відвічного питання про унезалежнення на території Речипосполитої Православної Церкви від якої-будь чужої влади, поза границями Польщі. А то тим більше, що аспірації Московського патріархату, в складі якого знаходились православні на землях Речипосполитої, до проявлення своєї зверхньої влади аж надто були виразні, не дивлячись на те, що в своїй большевицькій державі Російська Церква розбилася на частки та наближалася до повної руйнації. Собор ієрархів Православної Церкви в Польщі, на чолі з бл. п. митрополитом Юрієм, 14 червня 1922 р. ухвалив про рішення усіх справ Православної Церкви в Польщі місцевою церковною владою. Це проголошення автокефалії *pro foro interno* переведено було далі, у тісній співпраці православної ієрархії з Урядом Речипосполитої, *pro foro externo*: автокефалія Польської Православної Церкви одержує благословення і згоду Царгородського патріарха (Томос 13.XI, 1924) та інших східних патріархів православних та церков-сестер — Руминської, Грецької, Сербської. Проголошена офіційно 17 вересня 1925 р., коли опубліковано було в митрополитальному соборі Томос Вселенського патріарха, автокефалія нашої Церкви скасувала остаточно залежність православних громадян Речипосполитої в церковному відношенні від Москви, опираючись на цілком канонічній засаді, що розподіл церковних територій має слідувати за „цивільним та земським порядком” (пр. 17 IV Всесв. Собору), себто й за розподілом державним, політичним.

Доконавши великої ваги історичного акту автокефалії Церкви, яким життя її було забезпечено від евентуальностей розкладової акції зовні, можна було присвятитися далі опрацюванню докладному внутрішнього устрою Польської Автокефальної Православної Церкви на засадах канонічних та місцевих історичних, що були zdeформованні за часів російського панування. Тому й грамота Президента Речипосполитої від 30 травня 1930 р., якою започатковано було та надано основний керунок праці по виробленню власного устрою внутрішнього Православної Церкви, кликала ієрархію, духовенство і вірних відновити звязок зі своєю історичною минувиною, перерваний після останнього (Пінського) Собору Православної Церкви в Польщі. Підготовчі, в наслідок грамоти Президента, праці предметом своїм мали два головних акти: проект закону про відношення Держави до Православної Церкви, який виробляли покликані до того представники Уряду в порозумінні з ієрархією Церкви, та внутрішній статут церковний з численними додатками до нього в розвиток основних постановлень Статуту, що мав, — цілком логічно, тісний звязок з проектом названого закону. Остаточо прийнятий на засіданні Св. Синоду 7 листопада, внутрішній статут Православної Церкви представлено було Владикою Митрополитом Діонісієм разом з усіма єпархіальними владиками Міністрові Віроісповідань, в цілі признання, згідно Конституції Р. П., того статуту Державою.

Таким чином праці підготовчі тягнулись понад 8 років, але ж треба пам'ятати, що помимо обширного матеріалу, обнятого тими працями, не являються вони академічними, а життєвими, сполученими з труднощами складних проблем православ'я в Польщі. Більш-менш стільки ж тривали подібні праці по реорганізації церковного устрою і в православних державах, як Югославія, Румунія, а в б. Росії, як відомо, підготовчі праці до церковної реформи і Помістного Собору, розпочаті в 1906 р., так і позо-стались за царату не зреалізованими.

19 листопада 1938 р. появився „Декрет Президента Речипо-сполитої про відношення Держави до Польської Автокефальної Церкви“. Запевнюючи Православній Церкві зовнішню і внутрішню незалежність, Декрет, як слушно відмітила преса, „церковну орга-нізацію уgruntував на трьох засадах: 1) єдність митрополії, уо-собленням якої являється один митрополит, як Глава Церкви; 2) повнота канонічної єпископської влади, виразом чого є стано-вище собора єпископів, як рішальної з погляду канонічного ін-ституції, а також положення єпархіяльного єпископа, як єдиного зверхника цілої єпархіяльної адміністрації; 3) соборність, яка здій-снюється в безпосереднім і постійнім уділі представників загалу духовенства і вірних в ряді центральних установ (Генеральний Собор, Елекційний, Контрольна Комісія) і місцевім управлінні (консисторії, єпархіяльні зібрання, парафіяльні і т. д.), а також в предоставленні тому загалові відповідного впливу при заміщенні церковних становищ, як, напр., митрополита чи єпископів“.

Дякуючи сполученню вказаних трьох засад, Православна Церква в Польщі, завоюючи єдність устрою і непорушність канонічних підстав, буде в стані, втягуючи в формах соборних загал духовенства і вірних до активного уділу в церковнім житті,— задовольнити в належній мірі й різнородні потреби та інтереси місцеві, національні. Так церковна православна організація, незмінна в основних устроєвих підставах, в проявах же своєї діяльності жива й гнучка, створить гармонійну цілість, що буде вязати, при задоволенні місцевих потреб, в спільноті стремління ієрархію, духовенство і вірних.

Як ми вже в попередній статті подавали, Декретом Прези-дента Держава бере на себе правні зобов'язання певних тягарів в стосунку до Православної Церкви. Дотації, які Держава призна-чати має Православній Церкві, дадуть в загальній сумі по 68 гр. на душу православного населення (аналогічно на одного католи-ка припадає 86 гр.). Декретом вимагається громадянство поль-ське від усіх осіб, що займають яке становище чи виконують який уряд церковний в Польській Православній Церкві, як рівно ж нові норми правні заповнюють державній владі відповідний вплив при обсадженні церковних становищ. Дбаючи про належ-ний рівень моральний і розумовий православного духовенства, Держава влучила православне шкільництво як вище (Студія Пра-вославної теології при Університеті Юзефа Пілсудського), так і середне (Теологічний Ліцей) до загальної шкільної системи, а також зорганізувала інтернати для студентів на Студії Універси-

тету і для учнів в середнім шкільництві.

Декретом Президента Речипосполитої даючи, таким чином, Православній Церкві ряд прав, Польська Держава в розв'язанні проблем сучасних православ'я в Польщі навязує до тих давніх традицій, які причинилися до величі давньої Речипосполитої. І очевидна річ, що запевнюючи Православній Церкві користні умови існування, Польська Держава, як слушно підкреслює преса, не може допустити такої діяльності, яка ослабляла б відпорність відносно небезпеки зі сходу, чи не узгляднювала б слухання прав окремих груп православної людности, або врешті тамувала б штучно натуральний рух експансії польської культури на східних землях.

Декрет, встановлюючи єдину митрополію православну, що обіймає цілу державу Польщі, та становлячи, що митрополит одночасно являється архієпископом Варшавської єпархії (арт 9), не означає числа та границь інших православних єпархій, представляючи право встановлення цього, на протязі двох літ, Соборові єпископів за згодою Міністра Віроісповідань та Освіти (арт. 83). Те ж саме відноситься і до деканатів та парафій. Зараз як відомо, є п'ять православних єпархій в Польщі з 125 деканатами та біля 1400 парафіями, що одержують дотації від держави. Число вірних перевищує 4 мільони (на 1.I 1938 р. на підставі статистичних обрахунків було 4.165 000 — див. „Ц. і Н.“ ч. 8—9 б. р. стор. 342), точний національний склад яких трудно встановити, бо ж статистичні публіковані дані подають окремі числа населення по віроісповіданню і окремі по національності (мова), але сопоставлення цих даних по територіях виказує, що найбільше є православних українців (1,5 мил.), далі йдуть білорусини (понад 900 тисяч), величезна група, переважно в поліській єпархії, „тутешніх“ (понад 700 тис.), за останнім обрахуванням „Głosa Prawosławia“ (від 11.XI б. р.) 547 тис. православних поляків, до 125 тис. росіян та інших незначних груп національних (напр. чехи).

ПРОФ. ОЛЕКСАНДЕР ЛОТОЦЬКИЙ.

## Київські митрополити од поділу митрополії до Берестейської унії.

Першим митрополитом київським по поділі церковному був *Григорій Болгаринович* (1458—1472), болгарського походження. Висвячений на митрополита патріярхом—приклонником унії— та потверджений папою, Григорій проте добре зрозумів віроісповідні обставини на новому терені своєї діяльності. Літопис свідчить про нього, що він був „мудръ вельми въ рѣчехъ“, і свій мудрий такт довів тим, що фактично нічим не виявляв яких унітних тенденцій. Крім єпископа чернігівського Елевферія, який не визнав його невідомо з яких мотивів, решта єпископів і паства визна-

ють його без протесту. „Приде,— каже літопис,— ізь Риму Григорій митрополить и сѣдѣ на Кіевѣ, и пріять его король и съ нимъ 8 епископовъ литовскихъ“. „Цілком можливо, що зараз по приїзді на Русь він дав зрозуміти своїй пастві ті наміри, які здійснив пізніше,— визнати православного патріярха царгородського та просити його благословенства й potwierдження“ (М. Грушевський). І дійсно, після 12 літ перебування на кафедрі Григорій р. 1470 звернувся до константинопільського патріярха з проханням про благословенство та potwierдження в гідності митрополита,— сим він виразно показав, що зрікається унії. Патр. Діонисій, учень знаного поборника православія Марка ефеського, не лише вволив прохання Григорія, але й затвердив його митрополитом для Московщини, послав свого посла не лише до Литви, а й до Москви та Новгороду, наказуючи, аби там прийняли Григорія та усунули митрополита Йону, поставленого в самій Москві без порозуміння з патріярхом.

Унійні заходи Візантії, що припали на добу поділу церков на сході Європи, як бачимо, знайшли певний відгук і на теренах сих церков І на Московщині, і на Україні та Білорусі пробувано впровадити митрополитів-уніятів — Исидора та Григорія, але сі спроби не мали успіху на протязі півтора століття, хоч напочатку провадились досить напосідливо. Можна думати, що наступник Григорія Мисаїл (1475—1480), єпископ смоленський, зроду князів Пестручів, спонукуваний був до унії чинниками католицькими, які не кидали надії направити справу, що її зіпсував наприкінці свого життя Григорій. Бувши обраний на митрополита, Мисаїл написав „епістолюю“ до папи Сикста IV, але, не діставши відповіди, на тому й припинив зносини з Римом. Та грамота (як показали навіть досліди, досить підгушована її видавцем еп. Іпатієм Потієм) власне не свідчить про формальне чи фактичне впровадження унії, а лише про заходи певної групи православних на чолі з обраним митрополитом усунути, за допомогою папи, ті обмеження, що їх стали дізнавати православні в тому часі. Поруч з пишнословними похвалами на адресу папи грамота містить скарги на утиски від латинян та просить примирити й урівняти православних з латинянами, а для того прислати двох легатів—одного грека, другого латинянина\*). Грамота виходила, видимо, од групи людей, що не були уніятами, а лише в засаді годилися визнати флорентійський собор, коли б перестали ті утиски—побої, муки, убивства, перехресування,—що їх терпіли од католиків навіть ті, хто схилявся до унії. Під грамотою, писаною нібито „од духовенства, і княжат, і панів руських з Вільни“, підписалися, крім Мисаїла та двох архимандритів, лише 13 світських осіб, які власне нікого не пред-

\*) „Чтожь значатъ всѣ эти величанія и похвалы папѣ, которыми наполнены всѣ части грамоты, особенно первая и послѣдняя? Величанія эти такъ многочисленны, такъ неумѣренны и напыщенны, что невольно возбуждаютъ сомнѣніе въ ихъ искренности и заставляютъ подозрѣвать, не скрывается ли здѣсь какая либо цѣль. И при чтеніи грамоты нельзя не замѣтить, что писавшіе ее, слишкомъ щедрими похвалами папѣ, хотѣли собственно заискать у него и расположить его къ себѣ, чтобы найти въ немъ себѣ защитника и покровителя и получить у него то, чего желали“ (Макарій. Исторія р. ц., т. IX, 55).

ставляли і могли підписати грамоту лише з розрахунку, що в наслідок того похвального листа припиняться з розказу папи утиски, які терпіли православні од латиннян. Подібну грамоту послано було перед трьома роками через єзуїта Антонія Посевина, який відвідував Московщину та Україну в цілях схилити їх до унії. Подорож Посевина до Москви була невданна, і її використав цар Іван лише для того, щоб, за допомогою Посевина, скласти мирову умову з Баторієм; тож ясно, що папа, доставши грамоту Мисаїла, остільки не мав до неї віри, що навіть не одповів на неї та, розуміється, не задсвольнив прохання — послати своїх легатів.

Мабуть, довідавшись про зносини нареченого митр. Мисаїла з папою, патріярх не потвердив його, — так він і залишився непотвержений та не був свого часу заведений до каталогів київських митрополитів, — а натомість патріярх обрав, висвятив та прислав на Русь митрополита *Спиридона*, „родом тверитянина“, презваного „за рѣзвость его“ Сатаню. Був він єпископом на той час не пересічним, полишив дві літературні памятки, які свідчать, що се була людина освічена\*); але доставши посвячення без участі чинників, од яких залежало його визнати та прийняти, зазнав він лише прикростей, а митрополичого стола не дійшов. Обраний ще за життя Мисаїла без участі клира й народу, баз відома короля, він одразу наразився на канонічні та політичні закиди, ніби то був „поставленъ на мздѣ патріярхом, а повеленієм турскаго царя“, в наслідок чого король Казимір навіть його „посади въ заточені“. Не мав він успіху і в Москві, куди він по звільненню з вязниці удався, підхлібуючи московського князя обіцянкою, що везе для нього багато моців з Царгороду. В Москві він, як ставленник патріярший, не бажаний був вже тому, що там вже усталювався порядок самостійного поставлення митрополитів — без патріярха. Тому тут легко повірити чуткам про поставлення його „на мздѣ“ і не тільки зараз спровадили його на заслання до далекого Ферапонтового монастиря на півночі, але й надалі занесено до архієрейської присяги уступ: „отрицаюсь (по Исидорові та Григорієві Болгариневичу) и Спиридона, нарицаемого Сатана, взыскавшего въ Царгородѣ поставленія, в области безбожныхъ турокъ поганаго царя, также и тѣхъ всѣхъ отрицаюсь, еже по немъ когда случится пріити на Кіевъ отъ Рима латинскаго или отъ Царьграда турецкія державы“.

Сумна доля Спиридона здержала патіярха од дальшого надсилання митрополитів, як перед тим припинено присилати митрополитів і на Московщину. Собором єпископів та „всіх станів людей“ обрано було на митрополита архієпископа полоцького *Симона* (1481—1488). Патріярх Максим послав свій „благословенний лист“ новообраному та двох своїх екзархів для поставлення його на митрополита. З сього часу патріярх відновлює свої зносини з Русью і вже потверджує всіх наступних митрополитів.

\*) Один з освіченіших московських владик, архієп. новгородський Геннадій, висловився про нього: „Сей человекъ въ нынѣшняя роды бѣше столпъ церковный, понеже измлада навѣче священная писанія“.

По смерті митр. Симеона катедра митрополіча вакувала біля чотирьох лїт аж до 1492 р., коли на „прилежное моленіє“ єпископату й „поспольства“ в. кн. Казимір повелів „избрати годного на-стоятеля престолу кїевскому й всея Руси“. Обрано було полоцького архимадрита *Йону Глезну* (1492—1495). В грамоті, яку послали патріярхові православні виборці, сі останні характеризують його як „мужа свята, достойна вѣры, умѣющаго въ разумныхъ правителя христіанству, въ писанїяхъ сугубо наказанного, моґущаго иныхъ пользовати и противящимся закону нашему сильнаго возбранителя и усть таковѣмъ затикателя“. Се був гідний пастир на митрополічому троні, лише, на жаль, правив митрополією тільки два роки.

Волинський літопис оповідає, що по смерті *Йони Глезни* „зібралися єпископи... і поставили на митрополита *Макарія* призвищем Чорта (1495—1497). Кїіву і всій Русі“, що був архимандритом троїцького монастиря у Вільні. По обранні зараз його поставили на митрополита місцеві єпископи, і вже після послано до патріярха за благословенством. Послані принесли з Царгороду грамоти з великими оловяними печатками князеві й княгині, митрополітові, єпископам, князям, боярам і всім православним христіянам. Прибув з послами з Царгороду і посол од патріярха, який зауважив єпископам, щоб надалі не поставляли митрополита раніше, ніж дістануть благословенства од патріярха, хїба що буде „велика нужда“. Єпископи одповіли йому, що вони не зрікаються старих звичаїв соборної царгородської церкви та благословення отця нашого патріярха, але допустилися того з конечности, як і перед тим сотворили брата наші єпископи за вел. кн. Витовта, поставивши митрополитом Григорія Цамблака; та і в правилах написано: два чи три єпископи нехай без сумніву поставляють єпископа. Посол визнав слушність такого поступовання.

Митр. Макарій не довго перебував на катедрі. 1 травня 1497 р., по дорозі до Кїїва, куди він удався відновити зруйновану св. Софію, напали на нього в с. Стриголові (на Мінщині) татари й забили. Мощі його положено в софійському соборі.

Наступником Макарія на митрополічій катедрі був єпископ смоленський *Йосиф Болгаринович* (1498—1501). Покликаючись на свідоцтво літопису, що вел. кн. Олександр „даде“ *Йосифові* митрополію, проф. М. Грушевський слушно розуміє се так, що *Йосиф* дістав її волею самого князя — без обрання єпископами та церковною громадою. Можливо, що через таке порушення усталеного способу обняття митрополічої катедри патріярх два роки не потверджував *Йосифа*. Мабуть, тому ж таки *Йосиф*, підлягаючи волі князя, розпочинає перервану його близькими попередниками унійну акцію. Він намовляє дружину вел. кн. Олену до переходу в католицитво, пробує зясувати настрої тодішнього царгородського патріярха Нифонта щодо унії, запитуючи у нього поради з приводу латинських утисків над православними і врешті, вже після посвячення на митрополічу гідність, при участі патріяршого посланця, пише року 1500

до папи Олександра VI грамоту, що дуже нагадує грамоту Мисаїла до папи Сікста VI. Папа, очевидно, розуміючи, що грамоту написано під натиском вел. князя та віленського єпископа Альберта Войтеха, які з свого боку теж писали до папи, відповів не митрополитові, а сим обом. В листах своїх папа, висловлюючи радість з приводу їх старань щодо навернення православних до римської церкви, не вірить проте в ширість Йосифа та виявляє сумнів щодо успіху унійної справи, — бо вона часто розпочиналася і кожного разу переривалася (*saepius tentata et toties interrupta existit*). Таке поступовання Йосифа викликало протест, навіть обурення з боку вірних. „В нашому владці смоленському, — писали віленські православні, — диявол оселився і разом з відступником Сапігою повстали вони проти православної віри“. Через рік по висвяченню митрополит помер і розпочата ним справа не мала жадних наслідків. „Посла не него Бог недуг' разслабу, — зауважає літопис, — и единого лѣто пребысть въ томъ сану, и измѣнися живота“.

Митр. *Йону II* (1502—1507) поставлено на бажання дружини вел. кн. Олександра Олени, дочки московського вел. кн. Іоана III. Правдоподібно, приїхав він з нею з Москви і якийсь час був архимандритом минського вознесенського монастиря. Людина освітою проста, був проте твердим приклонником та оборонцем православної віри і своєю твердістю скріпляв настрої серед православних.

Митр. *Йосиф II Солтан* (1507—1521), з шляхетського роду Солтанів, р. 1507 наречений, а через два роки поставлений „благословеніємъ светейшаго господина великого патрїярха Константинограда и его великого вселенского собора“, був одним з видатніших первосвятителів української церкви. За його правління відбувся у Вільні 25 грудня 1509 р. — 18 січня 1510 р. собор „о церковныхъ вещехъ и о исправленіи дѣль духовныхъ“, а р. 1514 — другий собор, правдоподібно у Вільні, для установаження свята на пошану препод. Єлисея лавришевського.

В першому соборі брали участь, крім митрополита, сім єпископів, які почислені в акті собору, 6 архимандритів, 6 ігуменів, 7 протопопів і, крім того, багато „инѣхъ ту будущихъ честныхъ священниковъ“, правдоподібно, крім священників, ще нижчих клириків — кандидатів священства. Про участь мирян не згадується, — можливо, що тут їх і не було з огляду на спеціальний пастирсько-каноничний характер собору. Всіх постанов чи правил видано собором 15, що натурально поділяються на три категорії.

Перші чотири постанови регулюють порядок поставлення на степені ієрархічні. Собор констатує, що де-хто, порушуючи старі звичаї церковні, ще за життя єпископів купують собі та обіймають їх кафедри — без ради і згоди митрополії й єпископів та без обрання церковною громадою; так само добувалися посади настоятелів у монастирях та священників на парафіях, а дяки без волі своїх єпархіяльних владик діставали собі посвячення на священство в чужих єпархіях від чужих архиєреїв. Щоб викоринити сі зловживання, собор забороняє кандидатам на архи-

єрейство, архимандрію чи священство „підкупатися“ на посади, поки вони не звільняться, і взагалі забороняє обминати законний порядок поставлення, яким собор уважає вибір кандидата собором духовних і світських особ; хто порушив би се правило, тому загрожується клятвою й непосвяченням, хто ж би з єпископів такого „безчинника“ посвятив, сам має бути позбавлений своєї гідности. Архиепископи та єпископи не мають святити дяків з чужих єпархій на священників без рекомендації місцевого єпископа. Кандидат на єпископа чи священника має подати свідоцтво від свого духовника, що за ним не має вад, які перешкождали б посвяченню; без того не ставити хоча б сам великий князь клопався за кандидатів; коли ж би за посвяченим викрилася вина, що він за-таїв її, такого „відлучати від служби“. Священників з чужої єпархії не приймати без „отпусної грамоти“, аби „непослушники“ з одної єпархії не діставали парафій в іншій.

Друга категорія соборних правил постановлює норми поведження для духовних особ та почасти й мирян. Всі єпископи обов'язуються без усякої одмови, крім якої великої причини, прибувати на собор. Від ігуменів і священників не відібрати церков і монастирів без важливої вини, а без соборного суду єпископа з крилосом не позбавляти священства, хіба на якийсь час відлучати за „безчинства“ Вдовим та безженним священникам і дияконам, для забезпечення моральности, не дозволяти церковної служби під карою позбавлення сану для того єпископа чи й митрополита, що сю заборону порушив би. Ченці без дозволу ігумена не мають переходити з монастиря до монастиря.

Решта постанов соборних має на увазі відносини світських людей до церкви та всякі зловживання на ґрунті сих відносин. Патронам (що користуються правом подавання в своїх маєтках) — князям та панам — не дозволяється видаляти священників самовільно без відома єпископа, а коли б се сталося, то заборонялось ставити до тої церкви нового священника, поки попередній не дістане справедливости. Коли патрон не подбає про обсадження вільної парафії на протязі трьох місяців, то єпископ сам обсажує її. Свяшеник, що з наказу патрона став би служити в його церкві без волі єпископа, тратить своє священство. Світська особа, що забере церковну маєтність чи що інше церковне, не віддавши справи на суд митрополита, та не послухається єпископського обіслання, підпадає одлученню од церкви.

Останнє правило собору постановлює, що коли б великий князь або які значні люди чи власти примушували митрополита або єпископів порушити яку з постанов соборних, то всім єпископам належить зїхатися до митрополита та, звернувшись до великого князя, твердо настоювати, щоб закон православної віри не було порушено; коли ж би хто з єпископів порушив сі постанови, то позбавляється сану.

Митр. Йосиф III (1522—1534), з архієпископів полоцьких, був ревним поборником православія, — католицькі письменники про його свідчать, що був „людиною простою, відданою патріярхові, і не хотів знати унії“.

Після Йосифа III на митрополію вступив бувший духовник вел. княгині Олени *Макарій II* (1534—1556). Раніш будши єпископом пінським, випросив собі у короля єпархію лудьку, а після звернувся до короля Сигизмунда з проханням дати йому митрополію київську. „Бив нам чолом владика лудький і острожський єп. Макарій, — освідчує король у своїй грамоті, — і просив нас, аби ми його обдарували хлібом духовним — митрополією київською, галицькою і всея Руси, що поред ним держав м. Йосиф; в тім говорила за ним наша королева й вел. княгиня Бона, а просили (перелічуючи різні світські особи) і всі князі й пани грецького закону, аби ми дали йому ту митрополію й обдарували хлібом духовним, бо ж і м. Йосиф за свого життя відступив йому сью митрополію по своїм животі“ Король задовольнив се прохання. Як бачимо, порядок обсадження архиерейських і навіть митрополічної катедри значно змінився — і проти попереднього звичаю, і проти канонічних приписів взагалі. Замість обрання клиром та мирянами єпископів та митрополита призначала світська влада — навіть на прохання самих кандидатів\*). За правління сього митрополита повстало багато різних непорядків у церкві, аж король доручив йому для усунення їх скликати собор 1546 р.

Митрополит *Сильвестр Белькевич* (1556—1567), перед тим королівський скарбник і ключник у Вільні, по смерті настоятеля віленського троїцького монастиря Олексія випросив у короля сей монастир в управління та користувався маєтками сього монастиря, не приймаючи чернечого стану. За Сигизмунда Августа випросив собі нову грамоту, якою оддано йому — ще за життя Макарія — київську митрополію, яку дістав він через 5 літ по смерті останнього, будши висвячений на митрополита просто з світського стану. Діставши катедру без найменшого на то права та заслуг духовних, сей митрополит не дбав про церковні інтереси. За його часу дуже розвинулося серед православних протестанство.

Наступник його *Йона III Протасович-Острівський* (1568—1577) дістав митрополію з катедри єпископа пінського й турівського. Був мало освічений. Знаний як оборонець маєткових інтересів церкви.

Р. 1576 митр. *Йона III*, не почувуючи себе в силах викону-

\*) „Прежде православные сами избирали себя митрополита, как избранъ былъ Иона Глезна, и государь только утверждалъ ихъ избраніе; или государь отдавалъ кому либо митрополію по своему усмотренію, какъ, напр., Иосифу Болгариновичу, хотя и этому, можетъ быть, предшествовало избраніе; или отдавалъ по ходатайству православныхъ, какъ дана была митрополія Іонѣ II по ходатайству королевы Елены. Теперь самъ єпископъ открыто проситъ себя у короля митрополію, какъ духовнаго или, вѣрнѣе, вѣщественнаго хлѣба, и за єпископа ходатайствуютъ два высокихъ лица латынской вѣры — королева и воевода, которыхъ, безъ сомнѣнія, онъ также упросилъ, ходатайствуютъ и князья и бояре православные, указывая на то, что ему уступилъ митрополію самъ бывшій митрополитъ, котораго, конечно, онъ также упросилъ или сумѣлъ расположить въ свою пользу. Такимъ образомъ и высшую должность въ западно-русской церкви начали пріобрѣтатъ не по своимъ личнымъ достоинствамъ и не по избранію отъ православныхъ, а точно также, какъ давно уже пріобрѣтались должности настоятельскія и єпископскія, т. е. просьбами, искательствами, челобитіями, покупкою. И этого даже не стыдились и не скривали: до того укоренился обычай“ (Макарій. Ист. рус. ц., IX, 235).

вати обовязки, уступив свою гідність шляхтичеві Іллі Кучі, затримуючи за собою першенство в справах духовних до своєї смерти, і дав йому грамоту за своєю печаттю та підписом („знаючи его быти годнымъ, достинство архієпископства кievское и галицкое и всея Руси ему спустилъ, зоставивши себѣ старшинство на томъ достоинствѣ въ справахъ духовныхъ до живота своего”). Король погодився на призначення Кучі помічником митрополитові в сані єпископа— „водлѣ поставленья и умовы съ митрополитомъ Іоною въ томъ учиненоѣ, при животѣ его тотъ врьдъ справовати, а по смерти его тую митрополію на себѣ держати и уживати“. За півроку, по смерті Іони, патріярх потвердив *Іллю Кучу* на гідності митрополита. Був він митрополитом недовго (1577—1579).

Митрополит *Онисифор Петрович Дівочка* (1579—1589), правдоподібно з галицької шляхти, призначений на митрополію, як і його два попередники, з світського стану. Займав катедру у дуже відповідальний час, в переддень берестейської унії, коли єзуїти розвинули сильну пропаганду серед православних, але до сього становища не надавався. Над ієрархічним становищем Онисифора тяжила канонічна вада, що привела його врешті до уступлення з того становища,—був він двоєженцем. Тому не перечив, щоб архієрейські катедри займали двоєженці, щоб єпископи жили і по висвяченню з жінками, висвячував священників навіть троеженців та людей злочинних. На заслугу йому можна поставити, що здобув у короля Степана Баторія накази про недоторканість старого календаря та на заведення парафіяльних шкіл. Взагалі ж до інтересів церкви був байдужий, і до якої міри се викликало обурення серед вірних, можна бачити з того протесту, який подали митрополитові православні, що зібралися р. 1585 у Варшаві, щоб разом з митрополитом боронити прав церкви перед сеймом. Митрополит не прибув, приславши тільки якісь „артикули“, „что было къ подивенью и панамъ сенаторамъ“. Тоді галицькі православні послали митрополитові лист з такими докорами: „за вашего пастырства вси велицѣ утиснены, плачемъ и скитаемъся, яко овцы, пастыря не имущіе; ачъ вашу милость старшого своего маемъ, але ваша милость подвизатися и пради чинити, словесныхъ овецъ отъ волковъ губящихъ оборонити, и ни троха ни въ чемъ святому благочестію ратунку додавати не рачишь. Такихъ бѣдъ первѣй николи не бывало и вже большіе быти не могутъ, яко тые: за пастырство вашей милости досыть всего злаго въ законѣ нашемъ сталося“. Перелічивши непорядки, що сталися в церкві за управліня митрополита, автори листа звертаються до нього з таким закликком: „и за такимъ сквапнымъ вашей милости совершеніемъ, негодные ся въ такой великій станъ єпископскій совершають и, къ поруганью закону святого, на столицы єпископлей съ женами своими, кромѣ всякого встыду, живутъ, и дѣтки плодятъ. И иныхъ, и иныхъ, и иныхъ бѣдъ великихъ и нестроєнія множество: чего, за жалемъ нашимъ, на тотъ часъ такъ много писать не можемъ. Наставилось єпископовъ много, на одну столицу по два: за тѣмъ и порядокъ сгибъ.

Бога ради, обачся, ваша милость, вспомяни, ваша милость, на святые продки свои, архієпископы кїевскїе, возревнуй благочестїю їх“.

Патріярх Ієремія II р. 1589, бувши в Польщі, позбавив Онисифора митрополичної гідности, яко двоєженця.

Зараз по деградації Онисифора король Сигизмунд III дав грамоту на митрополїю „шляхетнѣ уроженому“ *Михайлові Рогозі* (1589—1599). За його правління сталася подія великої ваги церковної: церква подїлилася конфесїонально на дві частини—православну та греко-католицьку чи уніятську.

Мгр. А. ДУБЛЯНСЬКИЙ.

## Князь Володимир Василькович.

У цьому ювілейному році хрещення України-Руси не можемо не згадати про другу річницю, справді значно меншої ваги, одначе в великій мірі звязану також з релігійним життям нашого краю.

Шістьсот п'ятьдесят літ тому, в 1288 р., вмер князь волинський Володимир Василькович. Була це постать, що на протязі свого життя цікавилася передусім релігійним і культурним питанням, і особливо тут у нас на Волині, яка була його уділом, проявила досить багату діяльність на цьому полі. Під цим оглядом його сміло можемо назвати гідним наслідником свого Великого предка, св. кн. Володимира кїївського.

Докладної дати народження кн. Володимира, сина кн. Василька і внука великого князя Романа, не знаємо. З різних вісток про нього в галицько-волинському літописі можна припустити, що народився він десь перед 1240 роком. Вже в ранній молодости, згідно з тодішніми вимогами життя, бере він уділ у війнах з Литвою (1258—1262) та польськими князями (1266 р.). В 1262 р. прибуває на зїзд галицько-волинських князів з краківським князем Болеславом Соромливим в Тернаві, де обговорювалася справа спільного походу проти Литви. В наступному році кн. Володимир одружився з кн. Ольгою, донькою кн. Романа брянського на Чернигівщині.

Після смерти свого батька, в 1269 році, князя Василька волинського, як одинокий його син, обіймає цілу його спадщину—князівство Володимирське\*). Змушений частими набігами литовських племен на пограничні оселі свого князівства, князь Володимир разом з іншими українськими князями виправляється проти них у 1271—72 та 1275—76 р.р. Для кращої оборони проти Литовців закладає він нове місто Камянець та укріплює Бересть над Бугом, що належав тоді до Волині. Після цих походів, литовське плем'я ятвягів, що найбільш докучало нашим землям, признало кн. Володимира своїм паном. В 1279 році Ятвяги

\*) Луцьке князівство кн. Василько ще перед смертю відступив кн. Мстиславі, синові кн. галицького Данила.

звернулися до Володимира з проханням прислати їм збіжжя, бо з огляду на неврожай загрожувала їм голодна смерть. Князь Володимир вповнив їх бажання, але на людей, що везли це збіжжя, на ріці Нарев під Пултуском напали невідомі люди, збіжжя забрали, а людей побили. Тому що це сталося на землі князівства черсько-мазовецького, де княжив Конрад II, вибухла між князівством володимирським та згаданим вище князівством польським війна, яка одначе швидко скінчилася миром. Назагал кн. Конрад II, що був кривим князя Володимира, вважив його своїм опікуном та часто звертався до нього за поміччю в боротьбі з іншими польськими князями. Спричинювало це пограничні війни кн. Володимира з цими князями (1286 р.).

Певна залежність галицько-волинських князівств у цьому часі від татарів, змушувала князів не тільки платити річну дань татарам, але брати також уділ у походах татарів на сусідні країни. Кн. Володимир був змушений разом з татарами воювати з Литвою в 1277 р., проте в походах татарів на Угорщину (1284) та Польщу (1287—88), з огляду на хворобу, участі не брав. Як один з найстарших віком серед інших Романовичів, він своєю повагою не допустив до жадних збройних суперечок між ними.

Назагал Володимирське князівство за нього, крім кількох пограничних війн, жило спокійно. Війни кн. Володимира не цікавили, натомість посвятився він іншій праці. Під його доглядом та його ж коштом побудовано монастир св. Апостолів у Володимирі, церкви - св. Юрія в Любомлі, св. Петра в Бересті, Благовіщення Пресвятої Богородиці в Кам'янці Литовському та інші. Його коштом ці церкви були гарно розмальовані, обдаровані образами, дзвонами. Помалував він також церкву святого Дмитрія в Володимирі, а до єпископської катедри в цьому місті подарував ікони з гарними срібними ризами. До Луцької єпископської катедри св. Іоана Богослова в княжому замку подарував великий срібний позолочений хрест з частиною св. Животворчого Хреста.

Сам особисто переписав багато евангелій, опрацьованих часто в дорогу матерію з золотом та дорогоцінними каменями. Кн. Володимир переписав також безліч ще інших церковних книжок та пороздаровував їх до церков у Володимирі, Любомлі, Перемишлі, Чернигові, Бересті, Більську та інших.

Життя цього князя це взірць християнського милосердя й терпіння. Одержимий страшною хворобою\*), він ніколи не нарікає на свою долю. Глибоко релігійна людина, кн. Володимир найбільш любив розмовляти на теми Святого Письма, а найблищим його оточенням було православне духовенство. За його часів місто Володимир стало багатим завдяки торгівлі. Жили тут, крім місцевого православного населення, німці, купці з сходу і Новгороду. Князівський осередок стався за нього культурним центром.

\*) Згідно поглядів М. Грушевського, кн. Володимир був хворий на рак горла. Др. М. Кордуба, беручи під увагу те, що літописець згадує про рану в кн. Володимира на носі перед тим, як оповідає про хворобу горла, вважає, що це була проказа. Ця хвороба була в XIII ст. розповсюджена в Європі хрестоносцями, що принесли її з сходу.

Невідомий блище автор, правдоподібно князівський писар Ходорець, пише тут за часів кн. Володимира славний волинський літопис, що, разом получений з галицьким, творить перлину нашої літератури княжої доби.

Бідніше населення волинського князівства особливо відчуло ласку князя Володимира. Вражливий на кожду людську біду, він допомагає біднішим чим тільки може. Перед своєю смертю він роздає все своє майно: золото, срібло та дороге каміння. Приказує також розбити золоту та срібну посудину, перетопити в гривні й роздати бідним у цілому краю.

Князь Володимир Василькович вмер 10 грудня (по ст. ст.) 1288 р. в місті Любомлі, де часто любив перебувати. Ще того ж дня тіло його перевезено до Володимира. Смерть його викликала великий жаль в цілій Волині. Особливо шкодувало за ним населення міста Володимира, бояри та міщане. Плакало за ним не тільки рідне йому населення, але й чужинці, що перебували тоді в Володимирі,—німці, сурожці й новгородці, „а жиди плакали за ним, — додає літописець, — так, як підчас здобуття Єрусалиму, коли їх вели до вавилонської неволі”. Волинський літописець залишив нам докладний опис цього князя. Був він ростом високий, широкий в плечах, волосся мав ясне, кучеряве, бороду стриг. Поховано кн. Володимира єпископом володимирським Євсігнієм, ігуменом з Зимна Агафієм та іншим духовенством в збудованій його прадідом кн. Мстиславом катедральній церкві Успіння Пресвятої Богородиці у Володимирі, де його тлінні останки спочивають по сьогоднішній день.

Кн. Володимир не залишив по собі жадного потомства. Щоб уникнути братовбивчої війни, він ще перед своєю смертю, окремою грамотою, призначив своїм наступником князя луцького Мстислава.

Нехай ця коротка стаття про кн. Володимира Васильковича, далекого од нас часом, але близького нам духом, буде скромною подякою за його офірну працю для добра православної церкви. У вирі різних подій знищилися образи святі, мальовані його коштом, книги, що він їх власноручно переписав, але збереглася та віра, над зміцненням якої своїм особистим життям та вчинками працював цей князь. Збереглися також нащадки тих, серед яких жив та ділав князь Володимир Василькович.

Л. К.

## Дубенщина та православне духовенство цього краю сто двадцять років назад.

### ХІ.

Добробут нашого духовенства завжди, як і тепер, залежав у значній мірі від кількості парафіян. Число робітників і роковщина—виключно залежали від того, скільки днів праці дарової й скільки збору парафіяни могли внести на користь плебанії. Звер-

немось тому ще до зясування кількості парафіян по наших старих парафіях у виучуваному нами краї. Це тим більш цікаво, що зясує нам питання, як дуже був занятий священник у парафії в ті давні часи.

Питання поставлені мають в старих актах цілком вичерпуючі дані. Переглядаючи їх уважно, ми констатуємо слідує. Всі парафії на Дубенщині 120 років назад були дуже малі по кількості душ парафіян. Деякі тому залишались „в нагляднені“ сусіднього настоятеля, але і самостійні, що мали власні причти, далеко відбігали від теперішніх. „В нагляднені“ ж, правда, знаходились і ті, що були ще в унії, а мали вже кількоро православних мешканців. Останніх у 1817 році числиться на Дубенщині 12, а це саме: Дубно—Іліїнська ц., Береги, Бокуйма, Войниця, Великі Загорці, Лопавші, М. Мільча, Пирятин, Перевередів, Русиново-Берестечко, Терешов, Хринники. При чому про всі майже ці церкви значиться, що вони „не способні к священослуженію“. Може тому, що в унії? Бо поруч про де-які написано, що „ветхая“, „розвалена бурею“. Парафії, які мали не більше 5 дворів населення (двір—4 душі мужьського полу), теж були під доглядом. Це парафії: Яловичі, Торговиця, Столпець, Пелча, Сурмичі. Що торкається більших парафій, які переважно мали свого окремого священника в ті часи,— то на Дубенщині тоді було—5 парафій, які мали не більш 10 дворів, 9 парафій в 11—15 дворів, 6 парафій в 16—20 дворів, 9 парафій в кількості 21—25 дворів; од 26 до 35 дворів мали 19 парафій, 36—45 дворів—25 парафій, 46—55 дворів — 18 парафій, 56—65 дворів — 6 парафій, 66—85 дворів — 14 парафій, 86—100 дворів — 6 парафій, 101—120 дворів мали 2 парафії, а вище 120 дворів мали тільки 4 парафії. Отже найбільш багатолюдні по тих часах парафії на Дубенщині були—Довгошії, що мали 128 дворів, чито 1056 душ; Дермань— 254 дворів і православного населення 2082 душ; Велика Мошаниця— 143 дворів, а православної людности—1168 душ; Обгів—127 дворів і людности православної 986 душ. Що торкаються кількості людности в інших парафіях старої Дубенщини, то, як то видно з поданих уже цифр дворів парафій,— була та кількість скрізь значно менша. А определити її легко, кількість дворів показаних перемноживши на 8. Отримане число подасть те, що стоїть по старих виказах статистичних—парафій, відбігаючи іноді від правди приблизно на цифру, рівну  $\frac{1}{4}$  кількості показаних дворів, яку цифру до отриманого числа треба ще додати.

Коли тепер, навязуючи вже до кількості дворів чи душ населення в парафії, повернемо знов на хвилинку до питання роковщи, то тепер дійсна вартість її — в кожній парафії стане цілком ясною. Проте треба пам'ятати і те, що вартість грошей 120 років була зовсім не та, що тепер. Так, в часи скасування панщини прості черевики жіночі коштували 5 золтих (75 копійок), а за те, що робітниця нажне копу, тодіж платили 30 коп. (2 злоти). Віл же найліпший коштував коло 30 рублів. А далі в глиб — ціна грошей стояла ще вище. Знов по деяких парафіях роковщина показана і так: чвертку пашні або 15 копійок. А чвертка жита—

1 пуд-16 кілю, коли не більше, коштувала ж, виходить, тільки 15 копійок.

## ХІІ.

Переглядаючи старі викази наших православних (і уніятських) священників з часів початку минулого віку, кидається в очі, що дуже велика кількість їх носить ті самі прізвища, що і передвоєнне і теперішнє наше духовенство, — переконуючий доказ того, що наше духовенство у переважаючій більшості — кров од крові місцеве, волинське з походження. Цьому останньому доказом є і та обставина, що майже скрізь на Дубенщині парафії наслідувалися синами від батьків, або їх зятями, що також у більшості були з родин духовних.

Отже на Дубенщині в перших роках минулого віку священствували й церковнослужили особи, що носили такі прізвища: Антонович, Александрович, Ботаневич, Божовський, Більський, Брояковський, Бродович, Блощинський, Болгакевич, Владимирський, Влодович, Василевський, Вікторовський, Войцеховський, Гаєвський, Голятовський, Глодовський, Гловацький, Гуртович, Глицький, Гелета, Гладуновський, Гриневич, Громачевський, Доброчинський, Домбровський, Доброзольський, Дублянський, Длуженко, Долинський, Єнджеєвич, Жуковецький, Жураковський, Жукович, Журковський, Жуковський, Зеневич, Загоровський, Завадовський, Зайнчковський, Іляшевич, Комисаржевський, Карашевич, Косевич, Красуцький, Котович, Карпович, Ключковський, Крупський, Комарницький, Крисинський, Кульчицький, Клеповський, Котикович, Козинський, Крауз, Кроткевич, Козминський, Кондратович, Конахевич, Липський, Львович, Лучицький, Левицький, Липинський, Лукасевич, Лукачевський, Лучинський, Люткевич, Локацький, Левинський, Лелич, Лясковський, Левковський, Михневич, Морозовський, Малевич, Мазоревський, Масюкевич, Мушинський, Мартинович, Моссаковський, Масальський, Маньковський, Ненадкевич, Новодворський, Новомлинський, Остальський, Панькевич, Пашкевич, Полюжинський, Пухевич, Палевич, Порчинський, Пухальський, Померанський, Писклевський, Павловський, Перхорович, Ракуцький, Рєвинович, Рудковський, Руданський, Радецький, Свидерський, Савицький, Скоробацький, Соколовський, Серединський, Снігуровський, Сятковський, Созанський, Сотульський, Солодкевич, Сагайдаковський, Суходольський, Ставицький, Стефанович, Синькевич, Салютринський, Таранович, Тарновський, Теодорович, Терехович, Терєбинський, Терлецький, Улович, Храневич, Холодкевич, Хижевський, Флоріанський, Червинський, Цихоцький, Шумовський, Шпульський, Шумський, Шишковський, Шушкевич, Шавловський, Шиманський, Юрковський, Юшковський, Яблонський, Янчинський, Яницький, Яськевич.

В часи, про які ведемо бесіду, на Волині взагалі немало було парафій, в яких обовязки дячка й пономаря несли члени родини священника. В Дубенщині таких випадків може особливо багато нотуємо на початку XVIII віку. Коли-ж не обняті членами одної родини місця всі три можливі в парафії, то принаймні два

з трьох. Або знов дяк і пономар між собою, або один з них, є близькими родичами священика: брат, племінник, батько або дядько. Нарешті на Дубенщині тоді не мало і таких парафій, в яких зовсім ніхто не займає місця дяка й пономаря. А виконують ті обовязки, видно, хтось із парафіян. Таке положення зясовує ту дивну, на перший погляд, річ на Дубенщині старій, що там зовсім не зазначається по клирових відомостях, чим забезпечений є дяк. Що батько-священик — синові хотів дати, те давав; а не хотів,—нічого не давав. Коли ж ті обовязки виконував парафіянин, то він задовольнявся вже тим, що звільнявся цим од роблення панщини на фільварку панському та мав у додачу сякий-такий прибуток за читання псалтиря й треби. Між іншим читання псалтиря досить високо оплачувалось на Волині в старі часи. Так, уже значно пізніше на Заславщині платили за прочитання о д и н р а з псалтиря над небіжчиком піврубля, коли дякові за шлюб тоді ж була ціна 30 копійок. Вказані обставини отже зясовують остаточно, що парафія вимагала тоді обовязково лише священика, дяк же і пономар, хоч і були в більшості парафій, не вважались чимсь обовязковим. Звідти виходить, що і канцелярію парафіяльну вели тільки священики. Правда, та канцелярія далека була від того, що розуміємо нині під цією назвою, і виключно обмежувалась записами метричних актів, яких не густо було, коли самі парафії пересічно мали по 300—400 душ парафіян.

Подамо кілька ілюстрацій до повище поданих тверджень. Нема зовсім дяка в описувані часи на Дубенщині при церквах в селах: Сурмичі, Аршинин, Білогородка, Білобережжа, Велничі, Добриводка, Злочевка, Колмов, Мятин, Носовиця, Пашева, Перемильє, Спасов та інші. Займають місця дяка (і пономаря) члени одної родини в парафіях: Борятин (Липські), Білашев (Шпульські: всі три брати), Берестечко (Іляшевичі), Малі Доростаї (Лучинські), Дубляни (Сотульські), Малі Жабскрики (всі три Вдодовичі: брати й син), Пустоіванье (всі три Володимирські), Карпилівка (всі Яницькі), Листвин (Юшковські), Мокре (Панкевичі), Мерва (всі три брати Кульчицькі), Новостав (Котиковичі), Півче (Шпульські), Птиче (Гладуновські), Солонев (Кондратовичі), Ступно (Моссаковські), Мале Ступно (всі з Новодворські), Теслугов (всі з Божовські), Цурков (всі з брати Савицькі).

Списане явище, яке взагалі було дуже повсюджене серед українського духовенства і не тільки на Волині,— з боку церковно-адміністративного безумовно слід вважати відемним. Зате воно скріпляло традиції родинні духовенства, вязало його сильніше до села свого й людей-парафіян, а тим саме духовенство робило в селі більш своїм, близьким. Ось чому і старе духовенство волинське, як це нарешті і скрізь було, в часи старі національно звязане було з народом і не уявляло собою того дива, що вже перед війною: психічно нічим незвязаних „съ мужиками“ урядовців. Бо нарешті в ті давні часи, коли доньки чи сини священицькі з якихсь причин не могли піти стежкою батьків, вони повертались у стан селянський, хоч не закріпощений, і своїм

життям та побутом уже цілком з гущею народу українського творили одно.

Цікаво, нарешті, відмітити і той факт, що прізвища шляхти, яка володіє землями Дубенщини на початку минулого віку, цілком майже розбіжні з прізвищами тогочасних православних священників. Чи не означає це ізоляції цих двох суспільних клас громадянських в ті часи? Адже бо серед землевласників, що володіли колись Дубенщиною, була шляхта і дрібна та не обов'язково й виключно родовита і титулована?...

### XIII.

Нам лишилось ще зупинитись над родинним станом наших священників і клириків на початку XIX в. З цього боку одразу кидається в очі по наших джерелах слідує. Родини священників не численні в ці перехідні часи, де-які з них і зовсім бездітні. Найбільше священники мають 2—3 дітей. Але зате дуже часто при них живуть сироти-родичі, а також і старі батьки. Останнє явище має менше місця в родинях дяківських.

Дітей своїх священники в ці роки — скрізь по Дубенщині — учать, але тільки хлопців. Що торкається дівчат, то на цілий повіт найшли ми лише одну помітку, яка свідчить про те, що священник учив доньку. Учив звичайно не в школі, а дома, і то тільки „русской грамотѣ“. Де й чого вчили своїх синів священство, показують звичайно нотатки відповідні: найбільше — або хлопці вже вчать у семинарії в Острозі, або вони ще дома вчать грамоти чи псалтиря, і дуже рідко показується, що вчиться дома, напр., „латинському языку“. А один священник одмічає сина, що скінчив уже семинарію та сам є в Острозі учителем. Взагалі „скінчивших“ (семинарію) в ці роки поміж дітьми священницькими було вже немало. — Що торкається дяків, то діти їх теж іноді вчать у семинарії, але не всі. Тим більш нема згадки про науку їх дочок.

Літа дітей, що знаходяться вже в школі, переконують, що букваря чи взагалі грамоти починали вчити дома ще до 10 років життя. А рік-два пізніше — дітей отдавали до шкіл Острожських. Вчать в Острозі: хто в „приходских училищах“, хто „в семинарії“ — інфіми, риторики, поезії й т. інше. Одна нотатка стверджує і те, що такий „учений“ син дяківський виконує уже на місці обов'язки дяка ще і без згоди й відома про те Єпархіяльної влади. Доньки духовенства і клириків в ті часи далі домашньої господарки й праці в ній не сягали: в тому потреба відчулася та мода на те прийшла вже багато пізніше.

Кінчаючи цю розвідку, що досить затягнулася, на останку занотуємо ще. На початку минулого віку, як і перед війною. Дубенщина поділена була на п'ять благочинницьких округ. В 1817 р. благочинія мали місце осідку в селах: — Малі Доростаї, Смолява, Сатів, Велике Ситно і Рудка. А благочинними були — в м. Доростаях свящ. І о а н Л у ч и н с ь к и й, 28-літній філософ Во-

линської Семинарії; — в Смоляві — свящ. Капитон Масюкевич, 29 літ, учень Луцьких і Оликських шкіл, б. урядовець Дубенського Духовного Правління; — в Сатієві — свящ. Даміян Червинський, 50 літ, учився філософії в Межиріцьких школах; — у В. Ситні — свящ. Василій Жуковецький, 52 літ, учень філософської латинської школи в Золочеві; — в Рудці — свящ. Харитон Тереминський, 40 літ, учився риторики в Кремянецьких школах. — „Протопопія”, чито Дубенське Повітове Духовне Правління, знаходилось у Дубні, а керував ним прот. Василій Померанський. Але про нього ми вже говорили.

(Кінець).

## В. ЮРЧЕНКО.

### Ревний комсомолець.

Петропавлівка — червоне, зразкове село. Ознакою стопроцентової його червоности є численні організації, незліченні комісії й комітети, гуртки й кутки, обіднання та осередки. Не в жарт, а суцю правду говориться, що в Петропавлівці більше організацій як гарнізонців.

І справді: що тільки витворила невгамовна фантазія творців „нового світу” — все те беа жадних застережень затаскувалося й насаджувалося у Петропавлівці. Є там обовязкові й універсальні в Совітах на селі організації: сільрада (влада адміністраційна), комнезам (влада політична) та сельбудинок (інституція політично-освітня). Є там парост молодечого комуністичного руху: комсомольський осередок та піонерський отряд. Є там рясні квіти розговканої пролетарської активности трудячих мас, що свідчать про „динамічний зріст комуністичної культури” на селі: є Модр (міжнародня організація допомоги революціонерам), що її люди звуть з маленькою поправкою „морд”.

Є там Осоавіохем (общество содествія авіації та хемізації країни) чи по сільському — косоока Хима. Не без підстави цю організацію так назвали. Найактивнішим членом-фундатором її є сільська батрачка косоока Хима. Ця людина має не досить чисту славу на селі: довгий час по наймах та шинках у місті волочилася, проте Осоавіохем зорганізувала й спопуляризувала: організація нараховує понад десять душ. І дуже добре працює, бо Хима не перебирає в засобах: членські внески та доразові датки бере і грішми, і зерном, і полотном, і одежею, і яйцями, навіть буханцями.

З дрібніших організацій є на селі: КВД (комітет взаємної допомоги), товариство „войовничих безвірників”, товариство „Геть неписьменність”, товариство марксистів, товариство прихильників нового побуту, відділ жінок пролетарок, колектив, дитбудинок (дитячий притулок), секція батраків, секція пролетмолоді, політгурток, профгурток, літгурток та сила-силенна інших новотворів комуністичного гатунку, що всі разом покликані торощити дрібно-

буржуазну й націоналістично-петлюрівську природу села.

Найбільша „прикраса“ червоної Петропавлівки — це комсомольський осередок. Комсомол у совітах — не дивина: є він майже в кожному селі. Однак у більшості сіл не таланить тим осередкам на життєво-творчому шляху; чомусь не клеїться їхня праця, якимось чином не видно ні роботи, ні комсомольців, ні самого осередку. І гинуть ті осередки несподівано, непомітно й безболізно, як мухи в осени: то хтось з коактиву раптом прокрадеться, то члени бюро комсомолу на ножах проштрикнуться за відсотки від хлібзаготівки, то, ні сіло ні впало, члени почнуть масово вивтікувати, або осередок упаде в летаргічний сон бездіяльності й тихою смертю помре — сліду жадного по собі не залишить.

У Петропавлівці не те. Комсомол там живе, працює й розвивається, а слава про нього лунає далеко по околицях. Не численністю він славиться, бо в ньому тільки 16 хлопчаків, не розумом і не дотепом їхнім. Хвалять його районів та окружні комісари за те, що працює він без перебоїв, що кожну директиву з центру в повних сто відсотках виконує, що сам власну активність проявляє та соціалістичні проекти центрові підсуває.

І є за що хвалити. Петропавлівка найлегше й майже перша колективізацію прийняла: догадливі комсомольці запросили на тиждень до себе чекіста, обійшли з ним хата в хату село, відібрали від язикатіших господарів підписи про добровільну згоду на колектив — і колективізація пройшла безгласно, безслізно й безкровно.

Петропавлівські дзвони церковні перші в околиці замовкли: спритні комсомольчики, що напередодні сходу вночі, продерлися до церкви, тихенько по-зłodійськи поздіймали дзвони й до сельбудинку їх попереносили. Сход став перед доконаним фактом: пізно було голосувати так чи ні. Селяни ахкали, а молодики-комсомольчики торжествували, похихкуючи в рукави.

Петропавлівка привезла до округи найбільшу суму добровільних датків на літака „радянський селянин“. Петропавлівчани на всю округу рекорд побили в кампанії хлібзаготівлі. Та й як не побеш, коли комса цілими днями з полів, толок та байраків телички й баранці до згінного пункту зганяла, а вже ввечері мясозаготовальні агенти господарям квитки вручали. Господар ахає, волосся на собі рве, клене, за бука береться, та... що зробиш, як теличку чи бугайця або льошку вже потаврували, загін згінників її береже й нікого близько не допускає. Кампанія — нічого не зробиш. Пролетаріят мяса хоче. Хай собі петропавлівчани виплакують з молотка продані телички та ягнички — комсомол дістав почесну грамоту від самого голови окрвинкому. Дарма, що в селі залишилося тільки 13 сухоребрих корівко, а грудки масла чи шматка сала зі свічкою в селі не відшукає — зате комсомол пишається першим на червоній дошці в окрвиконкомі.

І хай собі петропавлівчани кленуть оту комсу. Хай собі пащекують, що через неї та зразковість в рясних сльозах селянських що-дня й що-Божої години викупується — комсомол робить своє: він проповідник і провідник червоного зразкового села!

\* \* \*

В чому ж та сила Петропавлівського комсомолу? Хто в ньому працює, веде перед?

Славу петропавлівському комсомолові придбав його завагітпропом (Завідуючий відділу агітації й пропаганди) Андрій Бухало. Керівний орган в комсомолі — то бюро. Складається воно з секретаря (диктатора), заворгвідділу (організаційного), завкоміт-рухом (комуністичним дитячим рухом), завсекмолом (секція молоді) та завагітпроп відділу. Бухало завідує можна сказати останнім ресортом. Проте він є душа комсомолу. Бухало Андрій є мозком осередку й мотором його чинів. Він все ініціює, організує, проектує, керує й переводить. Всі плани, всі нововведення в комсомолі й на селі його розуму й сприту справа. Знають про це в районі та в окрузі, відчуває це петропавлівський комсомол, бачить це сам Бухало, та не паношиться погордою, бо він з природи щирий хлопець. Не для карери він вступив до комсомолу, не для хвали, не для вузьких, низьких інстинктів вкладає душу він до праці, а для ідеї, святої, чистої ідеї: усе загальне шастя людства, побожно-ясна зірниця комунізму, соціалістичний рай усіх пригноблених, принижених — ось його мрії та ціль життя.

Аж чудно стане, як пригадаєте Бухала ще рік тому! Безжурний був, жартівливий, жвавий, веселий, компанійський—словом, як мед, хлопчина. І на тобі! Утік, відгородився від життя, совітським книжником, червоним аскетом став.

А все через ту продаж. Приїхав якимось у Петропавлівку міняйло-комуніст церковні речі скуповувати й на мануфактуру їх вимінювати: за псалтиря чи молитовника—хустку або шапку, за євангеліє—метр мануфактури, за ікону—штани й черевики,

Було це в часи мануфактурної голодівки. Люди останні старі лахи пообношували, на тринадцятку та десятку знов перейшли. Дуже сутужно було на метр хвабричного. Мусіли совість продавати та купувати одержину. З болем у серці й на душі, соромлячись дивитись в очі один одному, виймали зза полів релігійні речі.

Спокусили злидні й Андрійка. Сердега штанів не мав. Три тижні по ярмарках ходив—ніде не міг купити. Пустився на виміну. Забрав зі стіни останню ікону—образ Богоматері. Гадав, винеся з хати непомітно, не зоглядяться мати. Не вдалося. Мати заскочила на гарячій учинку, й стався чутний на все село родинний скандал, що в житті молодого Бухала відіграв велику роль.

Ото входить стара Бухаленчиха до хати й бачить, що син щось під полу спіджачини замотує.

— Що ти, Андрійку, так ховаєш?

— Та... книжку віднесу... Мусійкові.

— Та й пощо критись з нею так, як з краденим,— і ненароком липнула на стіну.— О, Господи! А Мати Божа де? Андрійку! Не вже злодій до хати втеліжився? Що ж його, Господи...

Але Бухало почув себе справжнім злодієм, хатнім, мерзенним, невдячним. Не міг обізватися й у вічі глянуть матері. Хутчий через поріг і ходу.

— Андрію, чекай!— кинулась за ним услід, запідозрівши си-

на, мати. На перелазі її старечі очі вгледіли спід поли Андрієвої позолочені рямці ікони. Її обняла пропасиця. Раптова злість і почуття наруги мало не звалили її з ніг.

— Бузувіре! Антихристе, стій! — раptom опритомніла й, вхопивши з призьби коромисло, пустилась що є духу вслід за сином. — Стій, волоцюго! Люди добрі, тримайте злодія! — вибігла на вулицю й заверещала з усієї сили.

Наглий крик спокійної Бухаленчихи здивував і вразив сусідів. Усяк припускав щось страшне, тривожне. І хто був на подвірі, той без надуми вибіг на вулицю й став гнатися за хлопцем.

— Держіть, держіть волоцюгу! Спиніть опришка! — репетувала Бухаленчиха.

— Агов, злодій! Гей, держіть злодія! Перепиніть, хапайте бо-совілу! — викрикували, як на пожежу, всі, надаючи охоти й тривоги один одному.

Андрій біг широкою вулицею, виминаючи попід тини зустрічних, й старанно заховував під полою образ. Гнався як справжній злодій з ярмарку, ратуючись від самосуду. Втікав від людей і від матері, як прокажений від чуми, не здаючи справи від чого саме та куди тікав.

Він біг, а за ним все більша й більша тяглась герелиця і що-раз гучніший здіймався переполох. Бігли переважно старі й кричали всі, хоч не кожний знав, на кого кричить. Гналися селом — хто бачив і не бачив, куди й за ким біжить,

На греблі пастухи з товаром затарасували шлях Бухалові. За той час підбігли люди. Андрій довгенько борсався поміж товаром та людьми і, не знайшовши виходу, кинувся з греблі в воду. Ікона на лету вислизнулася йому з рук і з ляском брязнула на камінь.

По вуха заболочений, прибіг Бухало лозами до сельбудинку. Міняйло-комуніст роздав уже всю манафактуру, залишалася сама література. Андрій не мав „товару“ на виміну, однак агент, довідавшись про пригоду, за добру волю та свідомість подарував Бухалові хрестоматію марксизму. Малописьменний Андрій втирав рукавом рясні потоки поту з лоба й дивився зо страхом на грубу книжку. Під вражінням пригоди й з ніяковості він не знав, що робити з книжкою, що відповісти агентові, де дітися.

Додому не пішов. Сельбудівці його попереджали. Вони бачили распатлану й простоволосу Бухаленчиху на греблі, як дребіззя ікони з води виймала. Чули, як плакала й проклинала сина. Не радили Андрієві на очі їй навертатися.

І Бухало додому не вернувся. Пішив од того дня по людях, по товаришах. Спав у сельбуді, по чужих клунях, по лівниках. Цілі дні пересиджував по садках, тижнями блукав по полях з хрестоматією марксизму. Не розлучався з нею. Вона була йому обідом, сніданком, підвечірком, порадою та розрадою. Читав її довбав на память. Зісох, ізблід, постарівся. Усяк з трудом почав розпізнавати безжурного Андрійка. Жаль стало всім добрячого хлопчини. Стали докоряти старій Бухаленчисі. Матірне серце м'яке, всепрощальне. Вибачила синові, приняла до хати.

Та... було вже пізно. Андрій заприянився із „комсою“ й до

комсомолу записався. Підсунули йому, малописьменному, різних реврухів, політграмот, іспарів, соцеків. Вхопив Андрій на порожній розум привабливих большевицьких істин, нашвидку сировими проковтнув їх, розпалив ними молодечо-запальну уяву і став заїлим комсомольцем.

\* \* \*

Інакше відтоді життя пішло в комсомолі. Бухало книжно-марксівські порядки завів в організації: днями й ночами в книжках сидить, над книжкою думає, по-книжному говорить, з книжки вичитує ухвали, як книжник чинить.

Пришлють, бувало, ударну директиву про поширення фортець соціалізму по селі. Комсомольці вислухають і балухи пови-тріщають. Секретар Коржик помне директиву, сплуне кілька разів набік, поведе мутнавим поглядом по комсомольській братві і вже готовий директиву десь під ноги загирити. Але Бухало відбирав до своїх рук циркуляр. Він „з точки зренія діалектичного матеріалізму та перманентної революції” підходить до урядових справ. Він пригадує товаришам, що соціалізм в одній країні таки збудуємо — так запевнив на 14-тому партзїзді Сталін. З тезами партзїзду в руках він розясовує комсомольцям директиву за пунктами й параграфами, і братва з завзаттям заходжується коло сільських соціалістичних фортець.

Наспіла ударна кампанія в селі про розкулачку. Бухало її „з точки зренія мірової революції” обсудить, підкреслить, що сказав „по етому вопросу Ленін”, а пізніше Сталін і, „прінімая во вніманіє диктатуру пролетаріята”, закликав комсомольців розпалювати в селі братовбивчу різанину.

Бухало багато новин та нововведень у комсомолі позапроваджував. З кожною поїздкою до міста на конференцію чи на проп(агандивний) колектив до райкому привозить нову моду. Перш над усе встановив комсомольцям пролетарську форму: чорні штани, червона сорочка-косоворотка на розпашку й чорно-червоний картуз із гострим козирком. Далі привчив усіх по-большевицькому вітатися й прощатися, Замість „гнило-буржуйського”: „Здраствуйте; дай, Боже” — „Хай живе комунізм!” на привіт.— „Хай живе соціалізм!”— на відповідь. „До світової революції!”— на прощальний привіт. „До пролетарської перемоги!”— у відповідь. За руки не вітаються, а підносять кулак у гору перед себе.

Бухало перший на селі розпочав боротьбу з неділями та святами. На цю тему всі циклі лекцій в комсомолі відчитав, кільканадцять рефератів для молоді сільської в сельбудинку виголосив, а від комсомольців навіть урочисті приречення не святкувати відібрав. Щоб переврити на ділі силу впливу на комсомолію, він спеціальні антирелігійні ударники організував. Оце збере в неділю рано комсомольський осередок, дасть кожному в руки лопату й копай грядки коло сельбудинку. А саме в той момент, як люди до церкви, він виводить братву на вулицю під саму церкву— ніби горбки на шляху зрівнювати та ями засипати заставляє.

На Петра й Павла, в день престольного свята на селі, Андрійко

справжню паряду голодранців перепровадив. Щоб зіпсувати людям урочисту годину, він наказав повдягатися комсомольцям в найогидніші бруди і лахи. Вистроїв їх шерезагами коло сільбудуку, повкачував та пообмурзував й зі співами босяцько-пняних частушок повів із маршем по селі. Де гурт святошно вбраних людей збирається, там він зупиняється й висилає заязозаних шарлатанів у гушу, щоб своїм брудом шмарували нову й чисту одежу. Боса команда лізе на ноги, третється об спину й рукави, обкидає порохом людей, підюджує їх на сварку й бійку, висміює, буржуями, церковниками й панками обзиває, щоб викликати скандал і людям контреволюцію пришити.

Раз якось захопився модою „геть сором“. Одного святкового дня зібрав хлопців, запалив їх патетичною промовою, обамбував каламбурними фразами і майже голих, в одних трусиках, повів вулицями, щоб звичаєво-одягову революцію в селі викликати. Та не пощастило. На другій вулиці селяни перепинили комсомольців і кулаками порозганяли розпутних ідіотів.

Зненавидів Бухало „старий світ“ та й тільки. Бувало розпалиться підчас промови чи дискусії й душу розпоношує перед комсомольцями:

— Не можу вимовити слово Бог, дух, церква. І ставлю вимогу вам, товариші: викиньмо з ужитку такі гнилі поняття, покладімо, нарешті, край буржуазним забобонам.

Навіть назви села „Петропавлівка“ він не міг зносити, бо церковна, старорежимська вона. На комсомолі він ухвалу перевів: змінити селу назву. Три рази сам до округи їздив і таки добився. Округником змінив назву. І, бувало, питає: як ваше село звати?

— А вам по-людському чи по-бухалівському?

— А хіба не однаково?

— А ні. Велика ріжниця. По-людськи наше село—Петропавлівка, а по-бухалівськи—Пролетарка!

Працював Бухало з великим запалом, із самопосвятою. Господарська, хатня праця для нього перестала існувати. Сапати в городі чи косити на полі йому й для його старенької матері приходили толокою комсомольці, чи штрафових брав од сільради. Єдина праця Андрієва була—книжка, проповідування соціалізму. Назвали його ходячою комуною, бо він або сидить над книжкою або мітингує. Чи гурт збереться в сільбудинку, чи кілька душ сидить на колодках, там Бухало з книжки про соціалізм вичитує або правду про совіти оповідає. Частенько люди тікають геть від ходячої комуні, бо не відвжеться від Бухала. Голова сільради Андрійка нераз за плечі виводить, бо не дасть слова вимовити ні людям, ні самому голові. Як тільки десь на зборах якась перерва чи заминка, Бухало враз вихоплюється з пропагандою соціалізму. На цю тему в нього готові лекції й промови. Він до всілякої теми, нагоди та пригоди їх приліплює.

— Увійшовши в смугу посиленого темпу соціалістичного будівництва, частенько розпочинав він свій півторагодинний виступ на зібраннях,—ми повинні всю нашу повсякденну працю, всю трудо-

ву атмосферу просякнута суспільною соціалістичною пропагандою. Де б не повертався совітський громадянин, що б він не робив— на всякому місті, при всякій нагоді він мусить соціалістично чинити, думати й твердити, що соціалістична робота, в соціалістичний спосіб, за соціалістичного ладу дасть незрівняно більші й кращі соціальні наслідки.

— А як здійснювати соціалізм у щоденній роботі, коли я працюю в господарстві?—нераз запитують наївні слухачі.

— Дуже просто, товаришу, — з радістю відповідав Бухало на всякі питання. — Дуже просто. Працюючи в господарстві, на полі чи в подвір'ї, ви, товаришу, маєте неосяжні можливості соціалістичної праці, починаючи від соціалістичного колективу й кінчаючи соціалістичною куркою.

— І де він так язика наклепав? — сміються й дивуються петропавлівчани.

— Слухаєш одним вухом, то ніби й правда, а як добре нащуришся та подивишся — хто говорить, то... шкода, хлопче, халявою лпати. Замкни ти свою азбуку, та дивись глибше довколо себе.

Однак Бухало не кидав азбуки. На кожну селянську заувагу-болячку він вичитував „соціалістичні правди“ як не з Маркса й Леніна, то Сталіна.

— Шкода заходу,—кивали з сумом головами люди.— Хлопчик на соціалізмі помішався.

Шибала декому думка: заткати пельку червоному книжникові, щоб не баламутив синів, щоб не збивав з пуття людей. Та не вистарчало відваги й злости. Бухало з натури добрий хлопчина; сам він ніколи не ходив по хатах, не дер на Модри, Допри, на контрактації та облігації соціалістичної позички—він тільки словом паморочив людей.

\* \* \*

Найбільше запопадливости докладав Бухало в ділянці релігійно-побутової. Коли розглядали на засіданні бюро комсомолу справу ідеологічного переродження молоді, Андрійко пішов з Коржиком в заклад, що серед секції молоді за два-три місяці обробтки не стане ані одного церковника-забобонника.

Щоб виграти заклад, Бухало почав що неділі згонити сільську молодь на майдані. В цій справі присікався він до голови сільради.

— Товаришу голова. Ось прочитай постанову 19-го агітпропколективу. Компартія категорично вимагає посилення соціалістичної праці на селі. Не гайнуймо часу. Склич мені всю сільську молодь.

— Не вязни, Андрію. І без твоєї агітпропроботи маю праці по саму завязку, — відмахується засмиканий у власних клопотах голова.

Але Бухало впертий і настирливий. Він знає, що з кого вимагати. Він...

— Товаришу, це явний саботаж у ділянці соціалістичного

виховання. Це... Я внесу скаргу на тебе, сур'язно...

— То що ж я? На мотузку тобі їх буду зволікати? — побоюється голова, щоб справді Бухало контрреволюції не пришив. А такому повірять

— Не треба мотузка. Дай мені десят'ох виконавців, і я зберу всю молодь. Сур'язно, інакше поскаржусь у ячейку, що адміністративна влада не хоче йти на руку комсомолові.

Погнались виконавці по кутках, порозкидали страхи по хатах батькам, і за пів години молодь заповнює майдан. Бухало поставив вербові колоди пятикутною зіркою, сам виліз на трибуну (спеціально на це посеред пятикутки збудували — грошей йому дають на кожне вимагання). І закатав промову на цілих три години.

І без перерви. Сонце пече. Спека слухачів до кости добирає. Бухало сімнадцятим потом обливається, широко груди розперізує, повище ліктів закачує рукави й говорить. Заповідає байково-привабливий світ, ставить багатирські проекти-прогнози, вирікає примарні візії, виголошує несамовиті речі-фрази, говорить без пам'яті й схаменіння.

Одного разу так розходився, що зімлів бідолаха від соняшного удару й мало-мало дуба не дав. Аж як усадили його з головою в холодну криницю—тоді прийшов до пам'яті.

З ініціативи Бухала комсомол оголосив боротьбу годинкам, посиденькам та вечорницям. Замість них Андрій запровадив „червоні візити“. Оце візьме з собою двох-трьох язикатіших комсомольців і йде з „візитом“ до селянина-середнячка, щоб привертнути його на соціалістичну віру. Почнуть варіякати про сее тее, а потім на комуну перескочать. Чоловік дивується непроханим гостям. З чемности слухає й потакує, а коли від нього вимагають уписатись до Модру чи до косоокої Хими, то він хитренько вдає турка й поспішає з хати скотину напувати чи коням харчів підкинути. Частенько візити кінчаються так, що гості стрімголов вискакують із хати.

Якось заходить Бухало до дядька Терешка. Дуже кортіло Андрієві цю людину на соціалістичний шлях направити, бо поперше дядько Терешко розумний чоловік, а по-друге, великий вплив і пошану він має на селі. Входить він до хати й одразу:

— Хай живе революція!

Терешко до нього: Га? й замовк. Сталась несподівана павза. Господар видивився на Бухала, а той не витримав гострого погляду й опустил очі на долівку. Довгенько чогось шукав під лавкою, по хаті, нарешті обісміливився й залипав по стінах:

— Ви б, дядьку Терешку, поздймали ті образи. Пощо вони? Робіть так, як у нас в сельбудинку. Бачили? Маркс, Ленін, Сталін. То наші справжні боги.

— А того горбоногого комуніста з міста, що під мітелку село очистив, ще не дочепили на стіні? Шкода. Почепіть. Хай нарід бачить, хто з нього шкіру лупить.

— Неправда, товаришу Тереш...

— Що?! Товаришу? Коли ж це я з тобою товаришував? Бач,

сопьяк. Не дуже розпотякуйся...

— Не гнівайтесь, бо не потякаю, а істину правду вам кажу. Совітську, народню, соціялістичну. Сушу правду трудящого люду хочу вам...

— Не мели мені чорт батька зна чого. Кажи толком, чого прийшов, бо виведу з хати. Бач, трудящі найшлися чуже добро загарбувати. Допрацювалися, що скоро з торбами підемо...

— Не підемо, громадяніне. Запевняю. Пятилітка принесе. Дасть нам замість чорного хліба булку, макарон, Трактора замість плуга. Шовки замість грубої полотняної десятки. Розкоші нас чекають. Зрозумійте, прислухайтесь, протверезіться. Ідіть за нами, за соціалізм. Викиньте з душі і з хати старорежимську мразь. От і це— тут глянув на полумисок у миснику — „дай. Боже, щастя“ пусті слова! Не Бог дасть, а пятилітка, соціалізм. І раджу вам замість тих слів написати „пролетарі всіх країн, єднайтесь коло пятилітки“.

Дядько Терешко не належав до таких, щоб у його хаті Бога сквернили, чи з прадідівських звичаїв глузували. Він довгенько слухав образливих слів хлопчини, а далі не стерпів:

— Трясця ж його матері з твоєю пятиліткою та соціалізмом. Ти вже берешся мене повчати? Ти хочеш, щоб і в мене в хаті були такі порядки, як у вашій голій кумунії?! Вон, нечвидо, з хати! Вон!— і захопив комсомольця за ковнір.

Бухало намагався випручатися. Хотів щось висловити, переконати. Але Терешко невблаганий. Як смердячу непотріб, виволік Бухала за ворота й плюнув йому вслід.

І гадаєте, що Андрій образився? Ані трошечки. Ніби глухий, чи безсовісний, він поправив сорочку і преспокійно зайшов до другої хати. Почав співати приблизно такої самої.

Ще активніше бореться Бухало з церковно-побутовими звичаями.

— Не йди до церкви, друже. не ставай під вінець, прошу тебе. Релігія—опіум народу, от прочитай азбуку комунізму, сторінка 64,—прісікується він до парубка, почувши, що той заручився.

Молоді простують до церкви шлюб брати, а засапаний Андрій на сходах церковних затримує молодого:

— Вернися! Схаменись! Не вінчайся, бо згинеш для соціялістичного життя. Вернися, прошу. Заклинаю тебе новим соціялістичним світом, вселюдським щастям. Скинь з очей релігійну облуду батьків, — благає й переконує, як божевільний, у сльозах просить.

Нераз аж жалко стає молодим дивака Бухала. Мусять на півгодини спізнити шлюб, щоб заспокоїти чи обдурити предивного Андрійка.

Часом Бухало буває аж надто влізливий. Несли куми хрестити Михайленкову дитину. Проти сільради перепинив їх Андрій і завертає назад до дому. Куми не розуміють його і не здаються. Бухало вихопив дитину з рук кумі й, гукнувши виконавцеві, щоб скликав комсомольців на „звездіні“ (совітські хрестини), потаскав дитину до сельбудинку.

Біжать за ним перелякані куми, кричать, просять, благають, щоб вернув похресника, — не дає, бігає навколо сельбудинку. Дитя верещить, куми благають, а він бігає з рогу до рогу будинку й не дає. Очікує комсомольців на „звездіні“.

Прибіг Михайленко з братами, і тільки під впливом грубезного бука червоний маняк поклав у бурян дитину й сховався в лозах.

Нераз подібні витівки Бухалові здоров'я коштували. Підчас Різдвайних свят вирушив церковний похід воду святити. Ішла багатолюдна процесія з священником і хором до криниці. Обступили її грубезним колом люди з квартами, пляшками, відрами. Хор закінчує „Во Іордані“. Хвилина побожної тиші. Священик проходить до приготовленого стола, щоб розпочати свячення.

І раптом на столі, неначе зпід землі, вилазить Бухало й починає викрикувати несамовиті речі проти церковного обряду свячення, проти духовенства й забобонів.

Людям заперло дух. Хвилини зо дві дивилися на Бухала, як на нечисту зяву. Враз від невидимої руки стілниця захиталася, й Бухало бухнув на землю. І хто зна, чи довелося б йому ще коли-небудь промови виголошувати. Милосердніші старики стримали — Залиште божевільного. Він на комунізм помішався!

\* \* \*

Так Бухало чудотворив з рік. І раптом з ним сталася крута відміна.

Ранньої весни комсомол розпочав будувати великий червоний майдан. Зігнали пів села людей з шуфлями, лопатами, возами й наказали глинища засипати та „пролетарський плац“ для комсомольських пописів рівняти, а по середині майдану високу пятикутню зірку-піраміду висипати.

Комендантом цього багатолюдного шарварку був Бухало. Опромінений, щасливий вдалим початком закресленої будови, він метеором літав по гуртках шарварківців і заохочував до праці:

— Товариші громадяни! Будуємо нове вогнище соціалістичної культури. Закладаємо ще одну на селі соціалістичну фортецю. Йдемо в такт із соціалістичним пролетаріатом міста. Що штих углиб, що мах лопатою угору — то крок до соціалізму — викрикував він ентузіастично.

Та лишень до обіду чути його соціалістичні вигуки. А вже в полудень Бухало стих і не показувався перед гуртками.

Запала йому в око чорнобрива Куделенкова.

— Товаришка Олена працює з запалом. Як стопроцентова пролетарка. Хвалю й радію.

— Нема чого. Тут і грубошкірий віл запалився б, коли йому над вухом так виляскують.

— Хіба ж я так неміло виляскую? Невже рязять мої слова, товаришко? Я ж так щиро...

— Просто колять у вуха, бо... якісь вони нелюдські, занадто книжні.

— Не книжні, товаришко, а душевні, сердешні. З самої глибини, товаришко, — розсівся Бухало перед Оленвю...

Дівчина ненавиділа комсу наперекір, проте знала, що не такі вони на ділі комуністи, як плешуть язиками. З Андрійком вона колись гуси пасла, як у старшої сестри проживала, й пам'ятала Бухало добрачим хлопчиною. А жартувати вона любить, бо зроду балакуча. До того Бухало непоганий навроду парубяка.

— Хіба в комсомольців душа є або серце? Та ж вони комуністичними теревеннями начинені.

— Помилка, товаришко Олено. Комсомольці мають гаряче серце й ширу душу.

— Може й справді, бо від вашої гарячі он усім з лобів капає. Пригріти вмiєте. З книжок комісарських учитесь.

— Не жартуй, Оленко. По очах бачу, що добре серце маєш і зрозумієш. Ми—комсомольці—нарід винятковий, ідейний, запальний. З нами можна світ перевертати, нас є за що любити.

— Невже ви й на коханні розумієтесь?— бризнула сміхом Олена.— Дівчата, наш Бухало з комунізму перескочив на любовного коника. Чи не кінець світу наступить?— залилась знову ретотом.

Цей сміх ошпарив Бухала. В ньому прокинулося й запекло незнане досі почуття. Він стояв мовчки перед Куделенківною й мiнiвся: то паленів, то бліднув. Самій Олені стало ніяково, що всі на них задивилися.

— Ану ж, заглянь у свою комсацьку азбуку та вичитай з неї щось про кохання,— іронізувала дівчина, щоб надірвати прикру мовчанку.

— Глузуєш, товаришко, а я хотів би з тобою широко говорити,— промовив тихо, скривджено.

— Хіба ж ти вмiєєш говорити? Та ж тільки читати червоні акафисти звик.

— Знову насміхаєшся. А мені прикро. Колись ти не така була. Пам'ятаєш, як разом гуси пасли?

— Е, згадав покійника. Тоді й ти не такий був. Помер щирий Андрійко, а народився червоний книжник.

— Не жартуй, бо Андрій Бухало живе отут перед тобою.

— Та душу запродав червоним.

— Неправда. Я не циган, — і почав шептати.

Весь день коло Олени увихався. Напереміну заступом одним копали. Разом до дому йшли.

Другого дня ненароком зустрілися на вигоні. Бухало знову додому Олену провів. Довгенько простояли на перелазі. Умовились зустрінутись наступного вечора. Пішло знайомство.

— Дівчина свійська й до мене горнеться,— сконстатував Бухало й уклав план привернути Олену на соціалістичну віру. Узявши під пахву політграмоту, він посвистуючи поспішив на побачення.

Куделенківна зустріла Андрія радісно. Але розмова того вечера не клеїлась. За кожною фразою Бухало висував політграмоту, соціалізм та політосвіту. А на прощання сказав просто:

— Ось тобі перша книжка. Завтра неділя. Матимеш час. Прочитай, обдумай, а потім подискутуємо.

Але дівчина на першій кроці відрубала:

— Як хочеш, хлопче, мене знати, то обличчя твої політграмоти та соціалізму, бо станеш і ти такий гидкий, як твоя комуна.

Бухало образився. Зірвавсь з перелазу, побіг не попрощавшись. Мав намір з „буржуйкою“ знайомство припинити.

Не пішов на перелаз вечір, стримався другий, а третього не міг...

— Товариш завагітпропом другий тиждень читок не переводить,— зауважують комсомольці.

Але Бухало ніби не чує. Сидить мовчки в сельбудинку, а далі непомітно зникає. Спішить на перелаз до Олени.

Попав Бухало між двох огнів: блискучі перли-очі дівочі й вимоги черствого комсомолу з соціалістичною пропагандою.

— Товариш Бухало засідань комсомолу не відвідує!

— Наш Бухало з куркульками лигається, клясове обличчя комсомолу ганьбить

— До порядку його закликати,— почувшись що-раз частіше й докірливіше голоси на засіданні осередку.

Мусів Бухало вяснити ситуацію й припинити пашекування.

— Товариші, не зводьте бучі надаремно. Дівчина мені подобається. Треба старій матері допомоги. Олена наших поглядів. Я її виховую на добру комсомолку. Даю слово,— запевняв комсу. Йому повірили й утихли.

Але важкувате на себе завдання взяв Бухало. Проста та щира мова Оленина шкереберть перевертала всілякі його соціалістичні тези-плани. А блиски чорних очей-перлів при місячній сьйві та заливання соловейка дощенту топили соціалістично-комсомольський гарт.

Виховання дівчини кінчилось на умові: про соціалізм та кому ані слова.

За місяць виховної праці Бухало не тільки Олени, але й сам до комсомолу рідко показувався. Договорився до того, що на рушник з Оленою згодився стати.

— А комсомол? Він не дозволить у церкві?! — сумно попереджала Олена.

— Не журися. Якось то буде,— рішуче закінчив Бухало.

Готувалося одночасно два весілля. Одно потаємці скромненьке в Куделенків, а друге гучно-голосне в сельбудинку.

Комсомол був дуже радий з нагоди, коли Бухало заявив про одруження з Куделенківною: досі ні один комсомолец червоним весіллям женитись не хотів. Тому бюро комсомолу цілу кампанію „червоного весілля“ на засіданні проголосило. Роздзвонено про це в місцевій пресі, повідомлено сусідні осередки, райком та окрком. Фабрикувались тези до доповідів про революційний побут, писались привіти, дитерамби червоно-комсомольським молодим, малювались плакати й гасла, декорувався театр, будувалась спеціальна трибуна, що мала бути вінчалним престолом.

У комсомолі кипить праця. Комсомольці радіють, метушаться. А молодий мовчазний, невеселий.

Комсомольці Бухала хмарою обступають, як покажеться в

осередку:

— Де був так довго? Як з твоїм весільним проектом?

— А може б молода виголосила промову, а ми її в день шлюбу прийmemo в члені осередку. Приведи її нарешті!

— Ми б вас обох вималювали в ореолі пятикутньої зірки. Га? Як ти на це?

А Бухало одно твердив:

— Потім, ще встигнемо. Нема часу. Молода діалектичний матеріялям докінчує. Хочу її стопроцентовою в осередок привести.

Комсомольці вірили й мовчали. Справді, не надокучати ж чоловікові, коли він зайнятий вихованням. Бухало завагітпропом. Він знає, що робить. Терпеливо чекали.

\* \* \*

Прийшов, нарешті, довгоочікуваний день весілля.

Комсомол запросив на небувале свято сусідні осередки. Прибули високі гості з райкому та окркому.

Пишалася рясною зеленню вбрана трибуна, уквітчано театр. Позганяли всіх членів усіх сільських організацій. Змобілізували й вимуштрували всіх музик.

Уже приїхав агітатор-спеціаліст з району. Вже доходить умовлена дванадцята година червоного шлюбу. Вже поморилися стояти виструнені в дві кольони сільські організації. Вже очі видивили люди, що громадно вкрили майдан. А молодих нема.

Вислали по них післанця. А тимчасом розпочали передшлюбний мітинг. Люди стиснулись щільним колом, цікаві послухати про совітське весілля. Говорили оратори, пригравала музика тушу.

Виговорилися й похрипли промовці. Набридла публіці пусто-порожня балаканина: на таку тему вони нераз чули ще кращих слів від Бухала. Нервуються, непокояться, хотять розходитися. А молодих нема.

Послали по них удруге. Не застали вдома. Поїхали, кажуть, до містечка по одяг для молодої, незабаром повернуться.

У комсомолі занепокоїлися. Який там у дідька лисого можна одяг у містечку купити? Щоб чимось забавити публіку, відкрили танці на майдані.

Молодь гасає в кілька десятків пар, старі дивуються з дивного дива. Оратори, ходячи по степку, докөвують промови. Організатори сьомий раз сцену прибирають. Усі чекають, а молодих нема.

Вже й вечір наближається. Охляли музики. Потомилися танцюристи, їсти хотять, додому розходяться. А молодих нема.

Пішли по них утретє, та знову ні з чим: старий Куделенко непевне щось торочить: ніби в містечку, ніби в сусідньому селі у родичів.

Обурилися комсомольці, Вигнали нарочиту підводу до містечка, вислали розвідку по всіх Куделенкових родичах—знайти й привести Бухала негайно. Однак даремне.

Сонце заходило. Оратори промови повизубрували. Музики

повтікали. Секретар Коржик геть вибрехався перед районним та окружним начальством. Вівці, вертаючися з поля, трибуну геть пообскубували. А Бухало ненече в воду канув. Скандал.

Побіг його розшукувати сам секретар Коржик. Він з самого початку підозрівав Бухала. Пішов потаємці манівцями, городами.

Вже стемніло, як перелазив він високий Куделенків тин. Приклав драбину, виліз, зіп'явся над вікном і ахнув: посеред хати стояли на колінах молоді й приймали матірне благословенство. Коржикові в очах помутилося, як завагітпроп комсомолу Бухало перехрестившися поцілував образ.

Брохнула об стіну драбина. Затріщали тини. Залупотіло вулицею.

То Коржик гнався до сельбудинку по комсомольців:

— Рятуйте людину! Не оскандальмо осередку! Не допустімо Бухала до церкви! — наробив тарараму в сельбудинку. Збирав поспішно комсомольців й летів до церкви.

Та було пізно. Церква молодим — два кроки, а від сельбудинку з пів версти.

Як комсомольці захекані прибігли до церкви, гурт свояків молодой загородив їм двері. Вони кинулися напролом, а проти них виставлено тверді кулаки.

Коло дверей церковних сварня, стусанина, за барки борикаються, погрожують. А в церкві вінчання відбувалося. Гризучи губи з люті, комсомольці відходили.

— Бебехи Бухалові відбити, щоб не дочекав буржуйського весілля відгуляти! — викрикнув забіяка Шпачок.

— Провчити зрадника соціалізму! — підхопила комса і причаїлась під тинами.

Лежали під тином і чекали. А тим часом вінчання відбулося.

І коли молоді, перші в парі, вийшли з церковних воріт і повертали в вулицю, комсомольці з криком „ура, за соціалізм, бий зрадника!“ скочили зза тинів.

Не стямилась весільні, як злетів у повітря й розкочився в дребіззя святий образ. Ахнула й впала молода, а комсомольці круками стали клювати молодого.

— Свати! Забють! Сюди, не даймо! — Першим підбіг Оленин дядько Терешко й скочив у вирвище. За ними кинулися весільні й колом обняли розбишак.

В кілька хвилин бойовисько ущухло. Комса шугнула в лози, а шістьох стогнало під тинами.

Комса скандалічно програла. Надійшли під церкву гості з райкому та окркому. Але й ті не знали, як замяти несподівану катастрофу. Довго роздумували та шушукались і, поспускавши носи, мовчки забрались із села.

\* \* \*

І в той час, як у сельбуді комсомольці надзвичайне засідання скликали, в Куделенків справжнє весілля розпочиналося.

А в той момент, як Бухала одноголосно з комсомолу виключали та прокляття на нього виригали, молодий розчулився,

розплакався:

— Будь вони прокляті з їхніми соціалізмами та комунами! Хай чує й бачить світ! Хай простить мені засліплення.

І молода, й батьки, й свати, і гості— всі стали Бухала вмовляти, розважати. Не він винен, а чортівська спокуса, що поклонила його добре серце. Усе пройде й забудеться...

Розкомсомолений Бухало перерождався: ставав давнім веселим та добрячим Андрієм. Вернувшись до людей старої віри, він наче вдруге на світ народився. Був ушасливлений, а разом із ним усі весільні.

І з того вечора Бухалові шляхи з соціалізмом навіки розійшлися. Став він найзапеклішим контрреволюціонером на селі. За його прикладом пішла більша частина комсомолії. За кілька місяців не стало й комсомолу на селі

CREDO.

## Проблеми парафіяльного устрою.

(Закінчення).

### IV.

Питання виборного священства, яке не являється, розуміється, ніякою догмою, ані навіть канонічною засадою, повинно розглядати і вирішувати тільки з погляду *практичної доцільності* застосування виборчого порядку в тих чи інших обставинах та умовах церковного життя, себто чи система виборного священства дійсно сприятиме піднесенню рівня пастирства та побільшуватиме ряди пастирів добрих, ідеальних?

Що ідеальним порядком був би той, коли сама церковна грома вибірає собі *достойного* пастиря, про це не може бути двох думок. Порядок цей мав місце в первітній Церкві; багато свідочств історичних маємо про застосування виборчої системи і в дальнішій історії Церкви. Але це не означає того, щоб система виборного священства була ліком на недуги пастирства скрізь і у всякі часи. Ми не раз вже підкреслювали, що життя первітних християнських громад проходило в особливих умовах, що ними пояснюються і ідеальні відносини та порядки первітної Церкви. Ми ж, по словах митрополита Антонія (тоді архієпископа Волинського)† „широ кажучи, так відійшли в устрої церковних громад від правдивого Православ'я, що відновлення давнього православного устрою може бути лише метою ступневого наближення до нього з боку церковних діячів, а не раптового перевороту".\*) Є, далі, думка, що виборча система, так багата добрими наслідками в давніх віках новітнього християнства, як раз в застосуванні її до священства на Русі дала негативні результати. Бо ж застосування її тут виникло не в наслідок високої релігійно-моральної свідомості церковної громади та не було свідочством і запору-

\*) „Церковныя Вѣдомости“ 1906. № 6, стор. 272.

кою морального тісного звязку між виборцями—паствою і вибраним—пастирем, а викликано було необхідністю для парафії самій знаходити собі священика, після того як державна влада в Київській Русі перестала турбуватися набором кандидатів священства, наукою їх та заміщенням парафій священиками, що мало місце в перші десятиліття після охрещення народу. „Вмирав чи вибував священик,— пише проф. Е. Голубинський,— парафіяни самі обовязані були найти йому наступника і приводили його до єпископа; остатній же тільки висвячував його, або, як що був вже висвячений, тільки благословляв“\*). З таким вибраним громадою священиком часто складали парафії умови відносно утримання його громадою та його обовязків на парафії. А коли „всякий чоловік натурально шукає для себе кращого, то, розуміється, й священики не вагалися користати з права переходу, покидаючи гірші парафії для ліпших, з чого слідувало, що уявляли вони з себе людей мандрівних, були пастирями, які можливо частіше старалися міняти своїх овець“\*\*). І до чого, при відсутности шкіл для підготовки пастирства, довела така система, хоч і виборча, заміщення настоятельських становищ в парафіях,—свідчать про це відомі одзиви архієпископа Новгородського Генадія (XV в.) і Стоглавого собору (XVI в.) в Москві. „Се приведут ко мнѣ мужика,—свідчить архієпископ Генадій,—и аз велю ему апостол дати чести, и он не умѣет ни ступити, и аз ему велю псалтырю дати, и он по тому едва бредет... аз прикажу учти их октени, и он ни к слову не может пристати: ты говоришь ему то, а он иное говорит“... „Ставленники, хотяще во дьяконы и в попы ставитися, грамотѣ мало умѣють“,—свідчить і Стоглавий собор. А церковний московський собор 1667 р. висловився, що церкви Божі „корчемствовали“, розуміючи під цим вибори до церков не достойніших, а тих, хто давав виборцям більше користей, через що в священики попадали люде, які, по вислову того ж собору, „ниже скоты пасти умѣют, кольми паче людей“...

Залишення виборчої практики в доборі священиків на парафії і заміну виборів призначенням архієрейським у нас історично треба пояснити не зростом церковного бюрократизму, а турботами про підвищення якості священства по парафіях, з чим звязано заснування шкіл духовних для підготовки кандидатів священства. Адже ж і Духовний Регламент Петра I, що його слушно вважають за закон, яким в Церкві Російській поширено було церковно-бюрократичні погляди і порядки, признавав виборчу систему в заміщенні пастирів на парафіях: „Коли парафіяни чи поміщики, які проживають у своїх вотчинах, — каже Духовний Регламент в ч. II ст. 8,— виберуть чоловіка до церкви своєї на священика, повинні в свому представленні засвідчити, що є то чоловік життя доброго і непідозрілого“. І одначе порядок виборів не втримався, бо життя вимагало інших кандидатів в священики, ніж їх могли поставити парафії, в масі своїй сільські. Навіть, коли б кандидати ті відрізнялись високими моральними якостями, були

\*) Історія Русской Церкви. Том I. Москва. 1880, стор. 386.

\*\*) Ibidem, 387.

людьми глибоко релігійними та доброго життя, (чого, як маємо безліч свідоцтв, теж не було), то часи нові *вимагали від священника ще й необхідної освіти*, щоб бути йому духовним вождем, голосу якого слухала б паства. Так в заміщенні по парафіях кандидатів священства стали рішати переважно певні освітні кваліфікації, шкільна підготовка з заведенням духовних семінарій по епархіях.

І в одних по питаннях церковної реформи епархіальних архієреїв Російської Церкви у 1906 р. більшість з них висловились не за право виборів клириків парафіями, а за можливість тільки просьб за тих чи інших кандидатів від загального парафіяльного зібрання, право до яких просьб ніколи й не підлягало сумніву. З другого боку цілий ряд одзвигів епархіальних преосвящених містить в собі мотиви проти системи виборного священства в даних умовах церковно-парафіяльного життя. „Не дивлячись на те,— писав еп. Стефан Могилевський,— що в ідеї явище це у високому ступіні є бажане, що право парафіяльної громади брати участь в поставленні ієрархічних осіб передбачено і канонами (Феоф. Алекс. п. 7), давати це уповноваження громаді зараз, до правильного розвитку церковно-парафіяльного життя, представляється принаймні передчасним, як що й зовсім неможливим. Історичний досвід парафіяльного життя давньої Русі, як і сучасні приклади виборчих прав цього роду в парафіях Константинопольської Церкви і в наших старообрядцеских громадах згідно свідчать, що це право, коли воно надається громадам, приводить іноді до зловживань з боку виборців, завше—до пониження рівня умового і морального кандидатів, встановлюючи поміж виборцями і кандидатами відносини найму і тяжкої матеріальної залежності, чому саме застосування на практиці цього права громад являється врешті скоріш уступкою необхідності (з браку правоздатних кандидатів), ніж питанням принципіальним“\*).

„Замість підвищення авторитету пастиря,— писав еп. Петр Смоленський,— право вибору може принизити його в очах парафіян, навіть тих, що на священника дивляться як на людину, що виходить із ряду мирян; бо виборний священник явиться в парафії звичайною особою, як церковні сторожі, церковні старости, сільські старости, волосні старшини і т. п., буде цілком залежним від своїх виборців, які будуть вважати своїм правом вимагати від виборного ними виконання бажань усякого роду, бо ж інакше священникові загрожує незадоволення і ворожнеча,— а боячись позбавитись куска хліба, чи не стане він учителем надзвичайно обережним в слові, для якого пороки парафіян треба буде терпіти, а врешті чи він тоді поведе свою паству, а не паства свого пастиря?“...\*\*).

Починати відновлення православного парафіяльного устрою з впровадження виборного порядку, — писав архієп. Волинський Антоній, — значило б важко хорому давати жирну й грубу їжу, користну для велетня-робочого, але смертельну для тифних клі-

\*) Церк. Вѣдомости 1906 р. № 4, стор. 181.

\*\*\*) Тамже № 35, стор. 2502.

ентів. Наша церковна громада для виборів достойного пастиря тепер не правоздібна; навпаки, виборче право буде причиною глибокої деморалізації пастви і цілком небажаного пониження рівня духовенства\*\*).

Митрополит Московський Володимир у своєму одзиви оповідає, як, будучи ексархам Грузії, доводилось йому спостерігати виборчу практику в Карській області. По звільненні вакансії скликається зібрання. Дозідавшись про ціль зібрання, старшина запитує: „Кого бажаєте вибрати?“ „Хто дешевше буде брати“—чути однодушно відповідь. Потім знаходять кого-будь ледве грамотного, а іноді й з сумнівною репутацією, безхатника, і питають: „Хочеш бути у нас священником?“ „Бажаю“—відповідає. „За 10 карбованців можеш служити?“ „Згідний“—каже. Тут же складають приговор і відсилають до архієрея на *затвердження*. Наша думка,—продовжує митрополит Володимир,—по цьому питанню така. Доки епарх. влада буде мати достаточну кількість кандидатів священства з богословською освітою, належить заховати право вибору священослужителів переважно за нею. Кажу: „переважно“, бо в Православній Церкві завше допускалось епархіальною владою при заміщенні вакансій і рекомендація кандидатів з боку парафіян, але роля парафіяльної громади була лише допоміжною. інакше кажучи — участь у виборах була не так правом, як обов'язком“. „Як що вибори парафіям згідні з достоїнством вибраного, архієрей погоджується з виборами, а коли не згідні, архієрей віддає справедливість достоїнству“ (Філарет, митр. Московський)\*\*).

І пізніше, Помістний Собор Православної Церкви, не дивлячись на те, що відбувався в революційну добу, під настроями навколо гасел широкого народоправства, прийняв в парафіяльному статуті 7.IV 1918 р. відносно заміщення в парафіях членів клиру тезу, вироблену по суті IV відділом Предсоборного Присутствія 1906 р.: „Вибір і призначення на священо і церковно-службові становища належить до епархіального архієрея, який при цьому приймає під увагу і кандидатів, за яких просить Парафіяльне Зібрання“ (арт. 15). В умовах внутрішнього церковно-парафіяльного життя Православної Церкви в Польщі заховались, на нашу думку, усі ті мотиви *проти* застосування, *системи виборного священства по парафіях*, які приведено вище в одзивах епархіальних Владик колишньої Російської Православної Церкви. Для нас не улягає жадному сумніву, що впровадження виборів кандидатів священства, від яких вимагати мусимо до того ж відповідного освітньо-богословського цензу, *не сприяло б підняттю авторитета православного священства по наших селах*. І тому цілком слушно при унормуванні положення Православної Церкви в Польщі не надано права виборчого парафіянам при заміщенні церковних становищ—членів клиру\*\*\*). Декрет Президента про відношення Держави до Польської Автокефальної Православної Церкви від 18 листопада

\*) Церк. Вѣдомости. 1906 р. № 6, стор. 272.

\*\*) Тамже № 37, стор. 2567.

\*\*\*) Інша річ—принятий виборчий порядок при заміщенні становищ в церковно-ієрархичній адміністрації, але це тема особлива.

1938 р. в арт. 35 і 38 ясно постановляє, що о.о. настоятелів, дияконів, іподияконів і псаломщиків призначає єпархіяльний єпископ, повідомляючи про призначення пана воеводу, який може проти того чи іншого кандидата в настоятелі парафії зголосити протест\*).

Той же порядок призначення, переміщення і звільнення членів парафіяльного причту *єпархіяльним архієреєм* вказує і Внутрішній Статут Православної Церкви, як оповіщали про це „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce“ (№ 2 від 13 XI.1938 р.). Очевидно, однак, що такий порядок не виключає, в порядку *звичайної просьби* до єпархіяльного єпископа, і висловлення бажання представників парафії мати у себе того чи іншого кандидата священником, коли він відповідає іншим вимогам від кандидатів на душпастирів.

## V.

Коли у системі виборного священства не бачимо, в теперішньому стані нашого парафіяльного життя, засобу до піднесення рівня нашого пастирства та його авторитету, то в той же час ми свідомі того, яка однак пекуча потреба є в підвищенні морального (та й освітнього) рівня нашого духовенства та його авторитету посеред пастви. Питання це дуже болюче, але й дуже важливе. Від його розв'язання залежать у великій мірі і вся доля відродження нашого парафіяльного життя. Аджеж в органах парафіяльної самодіяльності,— парафіяльних зібраннях і парафіяльних радах,— які будуть, на підставі Внутрішнього Статуту Православної Церкви в Польщі, покликані до життя в близькому майбутньому, пастирство, в особах о.о. настоятелів, являється, головуючи, провідним чинником, як до ради парафіяльної входить і увесь клир. А при досить широких управленнях цих парафіяльних органів та їхніх завдань культурного, фабричного і церковно-господарчого характеру, від провідників-пастирів у першу чергу буде залежати, чи ця так давно ждана парафіяльна реформа на добро вийде парафії і цілій Церкві нашій, чи обернеться більшість рад парафіяльних в місця сварок та трибуналів, які займатимуться пересуджуванням своїх пастирів та посилкою делегації без кінця до єпархіяльної влади. Чи відчує повагу моменту церковного нашого життя парафіяльне духовенство та чи знайде в собі сили моральні і розум духовний для переведення в життя нових організаційних форм в парафії?

Ставлячи ці питання, здаємо собі справу і з того, що в підвищенні рівня та авторитету пастирства далеко не все залежить від самого пастирства, як про це вже й раніш ми писали.

В першу чергу треба підкреслити ролю школи, яка бере на себе підготовку кандидатів священства. На вихователях та вчителях, покликаних до підготовки майбутніх православних пасти-

\*) Арт. XIX Конкордату поміж Ватиканом і Річчупосполитою Польською від 23.IV. 1925 р. встановлює порядок призначення на парафії римо-католицького духовенства в Польщі властивою духовною владою так само після завідомлення світської влади, що вона не зголошує протесту проти даного кандидата.

рів, лежить нелегкий обов'язок у зматеріялізовані сучасні часи запалити в кандидатах на священників іскру ідеального покликання, щоб вони на своє прийдуче служення, де треба „духом палати” для „Господа працювати”, не дивились, як на „кавалок хліба” тільки, як на „посаду”, за якою взагалі так тяжко в наші часи, та щоб розуміли середовище, до якого посилаються як пастирі, а не наймити.

В питанні підняття авторитету священства немалою роллю відіграють і матеріальне його та правне положення. Матеріальне забезпечення нашого духовництва, особливо ж самі *засоби* до того забезпечення (плата за треби), завше було важким понижуючим тягарем в положенні духовенства. Так звані „добровільні датки” за релігійні послуги в одних місцях непомітно переходять у „здиства” та стають джерелом непорозумінь і сварок та скарг на священника, в других — обрікають його з родиною на бідкування та злидні. Інтереси Церкви вимагають урегулювання цього питання (в зв'язку з парафіяльною реформою) та можливо-го урівняння матеріального утримання духовенства по парафіях, до чого власне й веде державний акт, нормуючий правне положення Православної Церкви в Польщі (однакова норма церковно-причтової землі, однакова дотація з державного скарбу). Друга річ — оскільки те утримання є задовольняючим, щоб пастир Церкви міг спокійно віддатися своїй душпастирській праці. Морально здорова парафія є цінним скарбом в християнській державі, і як полекшується саме державне управління краєм, коли церковні громади уявляють з себе розвинені й морально здисципліновані, релігійні союзи громадян. Тому й в інтересах державних є матеріальне забезпечення пастирства духовного, щоб могло воно з гідністю нести високі свої обов'язки. З цим тісно зв'язано і правне положення духовенства, унормування якого так само необхідно для підвищення авторитету пастирства. В згаданих нераз працях Передсоборного Присутствія 1906 р. багато знаходимо думок на цю тему, зокрема ж думок з приводу частих переміщень парафіяльних священників; що, як казав еп. Стефан Могилевський, „і тепер не служить до упорядкування парафіяльного життя, а при наміченій парафіяльній реформі буде найбільше гальмувати на шляху до цього упорядкування”. „Священик, — висловлювались думки, — батько духовний. І як батько не може залишити своїх дітей, хоч би були вони лихі, хоч би багато горя причинили йому, так і священник, свідомий своїх пастирських обов'язків да парафіян, не може покидати їх, як би не важко було з ними жити... Таким чином, переміщення священників з однієї парафії до другої, на власне бажання, *суперечить ідеї пастирства*, і священник може бути спокійний в своєму сумлінні тільки тоді, коли він переміщається не по своєму бажанню, а по волі єпископа, для добра Церкви Божої. Але і в таких випадках переміщення завше буде тяжким для пастиря, коли він любить паству свою. Пресвитера Антіохії Йоана Золотоустого можна було тільки силою і вночі таємно вивести з Антіохії до Царгорода. Тому переміщення священників із одної парафії до другої, як на

власне бажання, так і з волі єпископа, вимагає старанного обміркування. *Розривати звязок пастиря з паствою дуже небезпечно\*\*).*

Що священик своєю участю в ріжного рода громадських установах та організаціях—характеру культурно-освітнього, гуманітарного і т. п., теж може підняти свій авторитет посеред пастви, це теж не нова правда, в теперішні часи особливо-актуальна. Не місце тільки пастиреві в політичних партійних організаціях, хоч би й поділяв погляди та програму певного угруповання політичного, бо така приналежність позбавляла б його, очевидна річ, пастирського керівництва всією паствою, якої цілої повинен бути духовним отцем в річах як вічних, так і дочасних...

А. А. Папков у „послѣсловіи” своєї праці „О благоустроєніи прихода” писав в р. 1907: „В теперішні дуже неспокійні часи, коли з нестриманою силою виявляються в ріжних верствах громадянства властолюбні поривання, та інстинкти і горуєть усякі матеріальні та егоїстичні жадання, дуже трудно скупитися на ідеалах та задачах духовного порядку і розвивати в собі почуття покори, стриманости та братолюбства. Але це *треба* зробити. Моральні закони не можна безкарно порушувати, і невиконання їх тягне за собою ослаблення розумового кругозору та притуплення добрих почувань і інстинктів... Морально-просвітлені люди з повною ясністю бачать, що *християнство* з його наукою любови, милосердя і співстраждання, з його заповідями і закликами до духовно-морального відродження, займає таке ж центральне положення в соціальному устрої всього людства, яке займає сонце в планетному світі, а в житті людському тільки тоді може наступити гармонія і порядок, подібні до тих, які спостерігаємо в світо-порядку, коли все це життя буде уряджуватися і рухатися круг цього *світла* (християнства) усього духовного миру. Тоді також зрозуміють, що всякий ухил від цього правильного шляху упорядкування й руху тягне за собою усі сучасні біди і нещастя, як в індивідуальнім, так і в громадськім житті, і що правильна оцінка усіх бід і нещастя може бути переведена не з матеріальної, а з духовно-моральної точки погляду“...\*\*).

Цими словами ревного зеступника ідеї відродження православної парафії можемо закінчити сьогодні й ми...

ПРОТ. МИХ. ТУЧЕМСЬКИЙ.

## По глухих закутках Волинського Полісся.

(Закінчення).

28. Місто Ковель. 15 серпня 1937 року, неділя.

Ковель — це останній пункт з візитаційної подорожі Високопреосвященішого Архієпископа Алексія по північних парафіях цього повіту, що відбувалася на протязі від 6 по 16 серпня минулого 1937 року. За цей час тут одвідано 28 парафій і в них

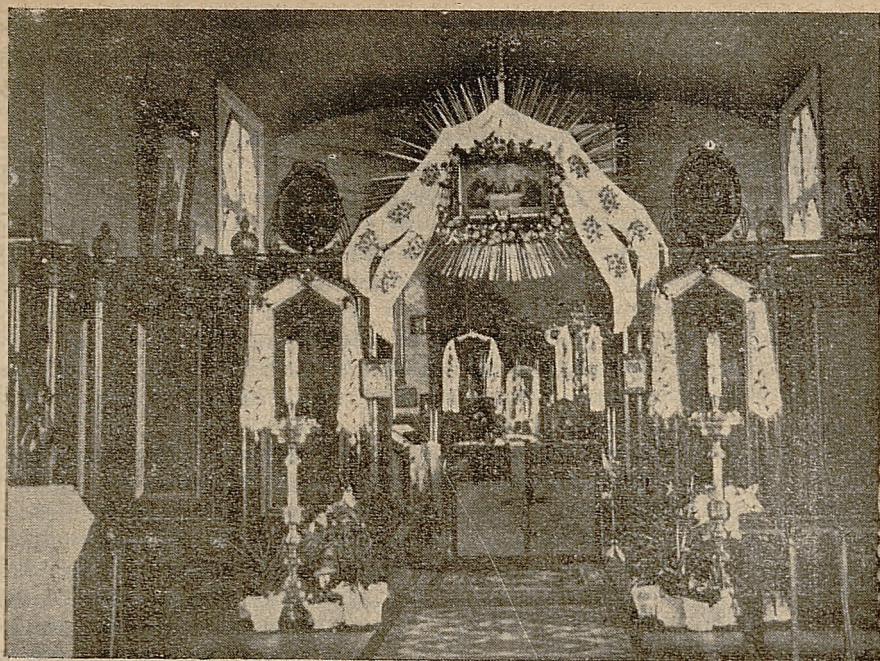
\*) Церк. Вѣдомости. 1906 р. № 25, стор. 1979.

\*\*) Тамже 1907 р. № 13, стор. 537—539.



Св. Николаївська церква в Ковлі.

виголошено Його Високопреосвященством стільки же казань, відповідно обставинам часу та потребам тої чи іншої місцевости. За цей час, як бачимо, вдосталь розсіяно доброго насіння слова Божого по ниві людських сердець. Можна би тепер чекати й доброї збірки, радісного жнива, як на це буде Боже благословення. Але врожай, як знаємо, в значній мірі залежить ще від якости ґрунту самих полів, і від того, чи добре справлена нива, чи старанно, глибоко вона зорана? Це останнє вже залежить від праці місцевих господарів. Тим часом, над засівом понесено досить праці. Посів Христового насіння закінчено; повертаємо до дому. Тепер полагалося б по закінченню подорожі одслужити тут в Ковлі архієрейським чином Божествену літургію, в подяку Богові. Так воно й сталося. Черга на відправу богослуження в Ковлі пала на Николаївську церкву, що знаходиться в осередку міста, та більше других простора. Тут кілька слів присвятимо цій парафії.—Николаївська парафія, про яку зараз мова, створилася в Ковлі вже після світової війни, в 1922 році. Це сталося так. В



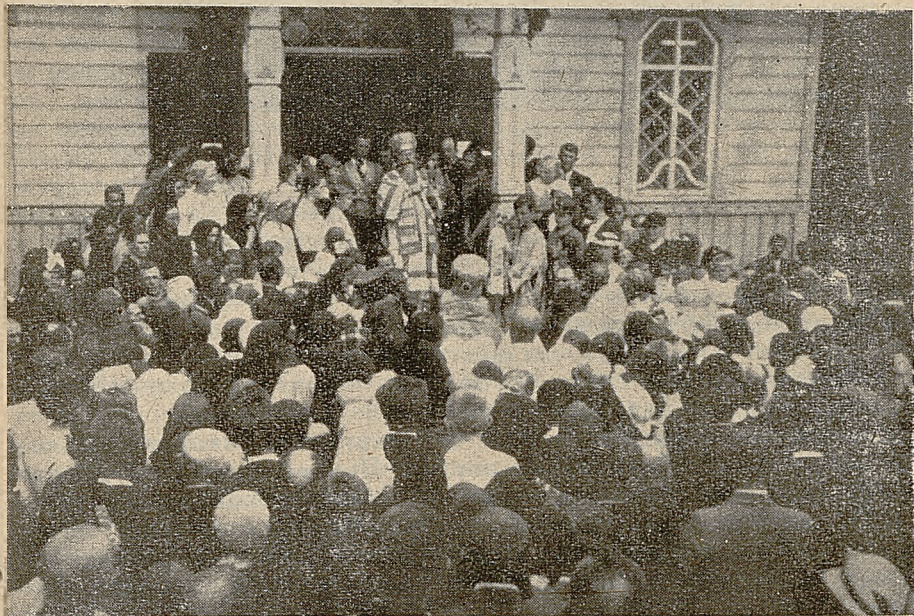
Внутрішній вигляд св.-Николаївської церкви в Ковлі.

1897 році в осередку м. Ковля, на хорошому пляцу, збудована була церква для війська, простора та гарна. В жертвах на її будову приняла тепле участь й місцева людність, яка в ній теж молилася. Але несподівано відкрився похід, і військо двинулося на позиції; церква зосталася вільною. Тоді місцева людність, що брала уділ в жертвуваннях, стала мріяти зробити цю церкву парафіяльною, бо в цьому почувалася потреба. При помочі Божій, це й сталося. До цього ще спричинилося те, що другі церкви цього міста знаходяться в околишніх передмістях. В даному разі ця молода парафія стала гостинною для відвідин Владики.

До Ковля Владика прибув з Секоня лише о 10 годині вечора в суботу і зостановився на квартирі в прот. о. Червінського. Урочиста відправа богослуження призначена була на неділю. Про приїзд Владики людність була раніше повідомлена, а тому в неділю вже з позаранку стали богомольці збиратися коло Николаївської церкви. О девятій годині ранку розпочався благовіст. Через півгодини процесія рушила до квартири о. настоятеля, щоб урочисто провести Владика до церкви. Почалось шестя „зі славою“. Погода була соняшна, тиха, осіння. Проходимо вулицями міста. За хоругвами рядками йдуть братчики, сестриці зо свічками, далі — півчі, духовенство й в кінці шествує в супроводі іподияконів Високоєвросвященіший Владика в мантиї з жезлом. Діти устелюють дорогу квітами й листям. Кругом велика сила православних-богомольців. При радісному співі хору, під гомін дзвонів шестя підходить до церкви. Піднесений настрій. Всі радіють

з такого великого свята. На цвинтарі вітають Владика заступники від брацтва, від сестрицтва, школярі; церковний староста підносить хліб-сіль. Церква пишається красою: стіни її оздоблені художніми образами, всі люстри горять електричними вогниками, на іконостасі різнокольорові лампочки; вся церква прикрашена зеленню, берізками, вінками та квіточками. Любо глядіти. При дверях по вході в церкву вітає Владика о. настоятель парафії, прот. Іпатій Червінський. Промову свою він закінчує такими словами — „Помолісь за нас, Святий Владико, перед Святим Престолом, нехай зміцниться наша віра та ще збільшиться наша християнська любов, бо часи тепер для віри люті, а спокус багато. Увійди у цей наш храм мвлитви, підійми свої святительські руки та приклич на нас Боже благословення! Яка для нас щаслива хвилина, що Ти, Архипастирю наш, совершиш з нами зараз Божествену літургію”.

Після вхідних молитов, почалась торжествена відправа служби Божої. Високопреосвященішому Владиді сослужило десять священників з архидяконом Гермогеном і двома дияконам. Храм був переповнений молячимися. Чудово співав хор. Підчас малого входу роздані були нагороди: священнику с. Секоння о. Николаю Шумському — скуфія, с. Гулевичі о. Прокопію Романюку — набедренник і с. Мосур о. Феодоту Малютчику — теж набедренник. Євангелія на літургії читалося на восьму неділю по п я т и д е с я т н и ц і — про насичення у пустині пяти тисяч народу п'ятьома хлібами та двома рибами (Матф. XIV, 14—22). Після євангелії Владика вийшов на амвон й виголосив слово)



Високопреосвященіший Владика в св.-Николаївській церкві м. Ковля після богослуження 15 серпня 1937 р.

на тему — значіння молитви в ділі земного подвигу Христа Спасителя. Умови угодности нашої молитви перед Богом.

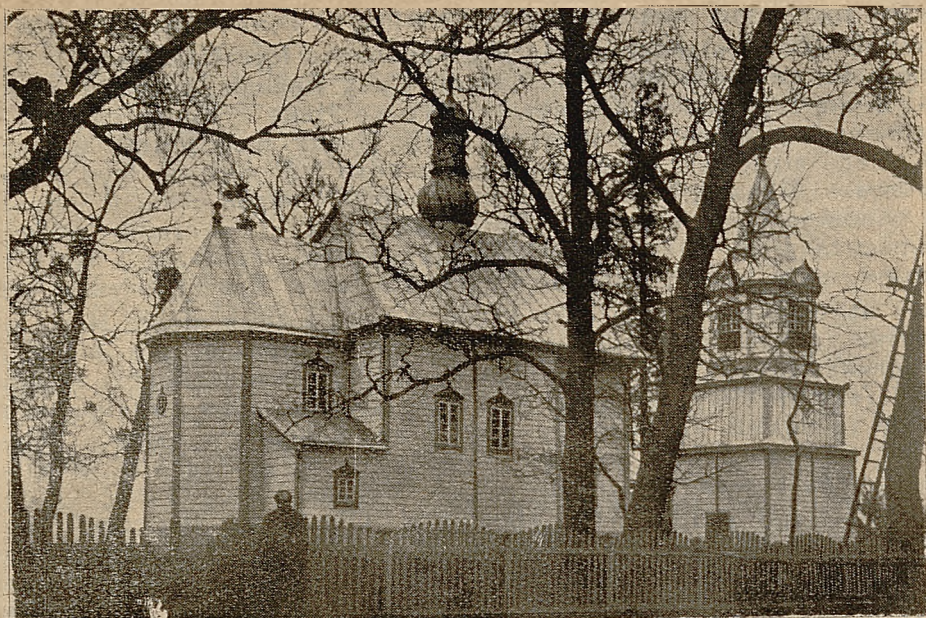
Прмова Високопреосвященішого Владики було приблизно такого змісту: „У сьогоднішньому євангельському читанні ви чули, други мої, як Господь наш Ісус Христос наситив в пустині чудесним способом більше пяти тисяч народу пятьома буханцями хліба й двома рибами. Ця надзвичайна подія, по євангельському оповіданню, сталася так. Одного разу, після великих турбот та моральних страждань, бо перед цим тільки що сповістили Спасителя, що Ірод Антипа велів одтяти в темниці голову Іоанові Хрестителю, Господь з апостолами відплили через Галилейське море в сусідню пустиню, щоб там хоч трохи дати Своїм учням відпочити та й Самому заспокоїтися. Але нарід, почувши, що Господь одійшов у пустиню, берегом поспішив слідом за Ним. І сталося так, що як тільки Спаситель зішов на берег, то вже тут було багато народу, який зараз окружив Його й став домагатися від Нього науки й чудес. Жалко стало Спасителєві цього доброго люду, і Він, замість спочинку, почав знову тут його навчати, а хворих оздоровляти. Люди з таким захопленням слухали Його науки, що цілком позабули і про їжу, і про відпочинок. Так непомітно пройшов цілий день. Стало вже вечоріти. Тоді апостоли звернулися до Спасителя з таким запитанням: „Місце тут пустинне, а час вже пізній, відпусти людей, щоб вони пішли в околишні села та купили собі поживи, бо вони не мають ніякої їжи, а вже треба підкрипитися“. На це Спаситель відповів: „Не треба цим людям іти за поживою на села, дайте ви їм їсти!“ Але на це ап. Филип зауважив: „Де ж ми купимо стільки хлібів, щоб таку силу люду накормити! Тут на двісті динаріїв не стане їм хлібів, щоб хоч трохи дісталось“. Спаситель знову запитав: „А скільки тут у вас мається хлібів!“ На це ап. Андрій відповів: „Є тут один хлопець, що має пять хлібів ячмінних та дві рибиці, але що ж ця дрібниця на таку силу людей!“ Тоді Спаситель розпорядився: „Принесіте Мені їх сюди, а самі розсадіте усіх рядками по траві“. Так і зробили. Люди посідали рядками по сотнях і по півсотнях. Тоді Спаситель, взявши пять хлібів і дві риби, підняв очі на небо, пильно помолвився, поблагословив цю пищу, і став ломати цей хліб і роздавати його учням, а учні розносили це і клали перед народом, також і рибу. І всі їли й наситилися, а після цього ще забрали окрушин, що позоставався, дванадцять повних кошів. Після цього люди розійшлися, а Господь, примусивши учнів Своїх відплисти човном до Капернауму, що був на другому березі моря, піднявся на гору, щоб тут на самоті молитися. Там Він молився до четвертої сторожі в ночі. Тим часом схөпився страшений вітер. Тоді Спаситель слустився до моря й пішов по воді, як по суші, в напрямку до човна учнів, щоб їм допомогти, бо вони на середині моря страшено бідували від хуртовини.

Із цього євангельського оповідання, ви вже помічаєте, други мої, яке велике значіння придавав Спаситель у Свому земному



Церква св. Параскеви в с. Залісах, Ковельськ. пов.  
Збудована в 1794 р. й обновлена в 1885 р.

житті молитві до Отця Свого Небесного. Ця гаряча молитва завжди була для Нього якоюсь надзвичайною силою, що незмірно оживляла Його й уміцняла в безустанних турботах про спасіння роду людського. Вона заспокоювала Його душевні страждання, а до того ще, вона ж тісним зв'язком зеднувала Його во взаємній спільноті з Отцем Небеним. Ось чому Спаситель так жадав молитви на всякий час. Він віддавався їй цілковито при кожній спромозі,—і серед подвигів учення, і при творенні чудес, і і в минути радощів, і серед страждань, і в часах крайньої знемоги. Часто цілі ночі Він проводив в молитві, на самоті; любив також молитися і на верховинах гір, де почував Себе ніби ближчим і тілом до Отця Свого Небесного. Молитва була наче стихією Його земного життя. Усі місця Його перебувань були овіяні Його святою молитвою. А якою була Його молитва! Вона завжди була широю, самовідданою, з напруженням усіх Його сил. На горі Фаворі підчас молитви Спаситель преобразився: „Лице Його засіяло, як сонце, а одежа стала біла, як світ“. В пору пильної молитви в саду Гефсимському, перед стражданням, „був піт Його, як краплі крові, що капали на землю“, так змагався Він в смертельній боротьбі. На хресті, в останню хвилину Своїх незмірних страждань, Він молитовно кликав: „Отче! у Твої руки оддаю дух Мій!“ І після цього схилив голову й віддав дух. Таким ч ином, з молитовним подвигом почалося Його служення роду



Чеснохресна церква в селі Заболотті, Ковельськ. пов.  
Збудована в 1795 р.

людському, (після Свого хрещення Спаситель сорок днів провів в пустині в пості й молитві), і з молитовним зітханням Він і закінчив цей подвиг в стражданнях на хресті. Таке то значіння набирає молитва в земному подвизі Христа Спасителя. І наслідки таких палких молитов Його бували надзвичайні: вони якби очевидно відкривали Його Божествене величчя, що звичайно таїлося під тілесною Його поволокою. Після таких молитов, блиск Його Божества відбивався на Його лиці такою небесною красою, яка притягала до Нього кожного, хто мав щастя бачити Його, і всемогучість Його виявлялася безчисленними чудесами. Для доказу цього візьмемо скільки прикладів.

Ось Спаситель перед гробовищем вмерлого Лазаря. Печера привалена каменем, а в ній четверодневний Лазар, труп якого вже розкладається. Ісус у великій скорботі зводить очі Свої вгору, широко молиться, і затим сильним голосом покликає: „Лазарю, вийди геть!“ І із печери виходить умерлий, повитий по руках і ногах покривалом. Ісус каже: „Розв'яжіть його, пустіть, нехай йде!“ Лазар з Божого Його веління повертається до життя. А ось другий приклад: несуть вмерлого сина вдовиці із Наїну. Вдовиця гірко плаче, бо то був однісінський її син. Побачивши це, Господь зжалився, і каже до неї: „Не плач!“ Після цього підходить до мар, широко молиться, і каже до вмерлого: „Хлопче, кажу тобі, встань!“ Мертвий зараз підіймається й стає говорити. А ось ще: Ісус підходить до Єрихону. При дорозі сидить сліпець і про-

силь милостині. Але ось він чує якийсь-то гомін. Питає: „Що це таке?” Йому відповідають: „Це проходить Ісус Назарянин”. Сліпець на це зразу закричав: „Ісусе, Сину Давидів, помилуй мене!” Ставши, Ісус каже: „Приведіте його до Мене”. Коли сліпець підійшов, то Спаситель запитав: „Що хочеш, щоб Я тобі зробив?” Сліпець відповів: „Щоб прозрів, Господи”. Зітхнувши, Ісус власно сказав: „Прозри, віра твоя спасла тебе”. І зараз сліпець прозрів і пішов за Ним, славлячи Бога. Такі ж самі наслідки молитви Спасителя ми бачимо й із сьогоднішнього евангелія. І тут в пустині, після палкої молитви Спасителя, п'ять благословених хлібців насичують більше пяти тисяч людей, а після нічної Його молитви тоді ж на горі, Він до того одухотворився, що пішов по хвилинах бурхливого моря, ніби по суші, а далі заспокоїв завір'юху. Таку то силу має щира молитва, що еднається з глибокою вірою та надією на Бога. Тому то й нам Спаситель заповів: „Просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчиниться вам, — бо кожен, хто просить, той добуває, — хто шукає, той знаходить, і хто стукає, тому відчинять. Отець ваш Небесний дасть добра тим, що просять у Нього”. (Матф. VII, 7—11). „Пам'ятайте, запевнює Спаситель у другому місці Свого евангелія, що все, що тільки в молитві попросите, віруйте, що одержите, і буде вам”. (Марк. XI, 24). До того ще Господь дав нам і зразок відповідної для нас молитви, бо як один із Його учеників попросив: „Господи, навчи нас молитися”, то Він на це сказав: „Коли молитесь, то кажіть: „Отче наш, що еси на небі! Нехай святиться імя Твоє”; і так далі (Лук. XI, 1—8). Коли ж молитва так корисна була для Спасителя в Його діяльності, то що ж сказати про нас, людей так грішних, немощних, що цілком залежимо від ласки Божої? Наскільки вона нам необхідна? Без помочі Божої ми ж нічого не можемо доброго зробити, як каже ап. Павел: „бо ми не в силі самі від себе що здумати, яко із себе; а сила наша від Бога” (2 Кор. III, 5). Гріх зриває кожного з нас ніби хорим, який без помочі стороннього не може покинути своєї постелі. Так саме без помочі Божої даремні наші змагання, як даремною була й цілонічна праця Апостолів перед обильною ловлею риб. „Як без дощу, — каже св. Григорій Вел., — не росте трава, не цвітуть цвіти, так і душа наша рівнож без ласки Божої не зможе досягнути жадної чесноти”. Ось чому нам потрібна молитва, бо Отець Небесний дає поміч тим, хто Його про те просить. Молитва зводить благодать Св. Духа на наші серця; вона уміцнює нашу віру, надію й любов; вона просвіщає наш розум, уміцнює нашу волю, утішає нас в скорботах. Тому то молитва була повсякчасним заняттям усіх святих угодників Божих. У християнському житті молитва набирає таку ж силу, як дихання в житті природньому. Тому, хто не має молитви, той духовно, у християнському розумінні, і не живе. Св. Іоан Золотоуст про молитву пише так: „Що для тіла світ сонця, то для душі молитва. Коли Сам Господь молився, коли апостоли молилися, коли всі святі молилися, і були в молитвах постійних, то як же можемо ми, маючи тисячі немочей, не молитися?” Але тут нам треба ще розважити, чи кожна мо-

литва Богу угодна? Для цього пригадаймо слова Спасителя: „На-рід цей приближується до Мене устами своїми, і устами Мене шанують, серце ж їх далеко від Мене. Та марно вони поклоняються Мені“ (Маф. XV, 8—9). З цих слів Спасителя ми вже бачимо, що для успіху нашої молитви потрібні якісь особливі умови, про які ми зараз і скажемо.

При молитві нам завжди необхідно мати живу віру й надію на Бога, як і Спаситель попередив: „Все, чого ви попросите у Мене в молитві, в і р у ю ч и, одержите“ (Мат. XXI, 22). Крім того, ми завжди повинні бути глибоко покірливі й побожні, щоб ми молилися з повною свідомістю свого недостойнства, а величності Того, перед Кім молимося, як каже Господь через пророка Ісайю: „На кого Я ласкаво спогляну? Тільки на смиренного й сокрушеного духом та й на того, що тремтить перед словом Моїм“ (Ісайя LXVI, 2). Митар підчас молитви не смів і очей своїх звести на небо, а тільки бив себе в груди, кажучи: „Боже, будь милостивим до мене грішного!“ — і він пішов до дому свого оправданним. Далі, необхідно, щоб молитва наша була щиросердечна, ревна та правдива: „Коли молишся,—учить Спаситель,— то не будь таким, як лицеміри“ (Маф. VI, 5). А таке необхідно мати ще й добродійне життя, як про це говориться у псалмі: „Ти бо еси Бог, що не любиш беззаконня; перед Тобою нема місця для лукавого; Ти ненавидиш усіх, що беззаконствують“. Не треба мати гніва в серці на ближнього, а до початку молитви зо всіма примиритися, як каже Спаситель: „Як стоїте молячись, прощайте, коли що маєте проти кого, щоб і Отець ваш, що на небі, відпустив і вам провини ваші“ (Мрк. XI, 25). Відносно предмету молитви необхідно, щоб молитва наша була чиста, свята й взагалі відповідала би волі Божій і духу молитви Господньої. Не треба, други мої, забувати нам цих умов вгодности нашої молитви, тоді вона буде пожиточна для нас самих.

Будемо ж, улюблені мої, відчувати завжди свою цілковиту залежність від Отця Небесного. Положимо собі за правило—при розпочатку кожного діла закликати благословення Боже та просити про поміч Божу в праці. Возьмімо за норму—од цілої душі дякувати Господу за хліб щоденний і за всі блага, що відомо й невідомо подаються нам. Будемо найбільше усього шукати Царства Божого й правди Його, себто будемо—побожні, працьовиті, справедливі й совісні, тоді всі блага, що потрібні для нашого земного життя, придуть до нас, по милості Божій, яка завжди готова до помочі нам”.

Промова Владики зробила своє велике вражіння. Далі літургія проходила у звичайному порядку. Рукоположено було в сан диякона—псаломщика с. Вітоніжа, Луцьк. пов., Гліба Вержбицького, а в іподиякона—псал. с. Замшани Сергія Богуславського. Церковне торжество закінчилось хресним ходом довкола церкви та багатоліттям. Після богослуження Високопреосвященіший Владика „зі славою“ прослідував до помешкання о. настоятеля парафії, де впоряджена була братська трапеза. В понеділок, чуть світ, Владика потягом відбув до Кремянця. Так закінчилася подорож Владики по закутках Ковельського Полісся.

### 3 Волинських пам'яток по Великому Маршалові.

Як відомо, ряд міст і місцевостей Волині заховують в собі пам'ять про перебування в них Великого Маршала Польщі Юзефа Пілсудського. Але як неблаганий час людського життя все більш віддаляє нас від років війни і перших років відбудови польської державности, з якими зв'язано перебування на Волині Маршала Пілсудського, треба подбати, щоб зберегти найдрібніший спомин і пам'яткову річ з побуту серед нас Чоловіка, найбільшого в історії Польщі. Цими турботами пройнята відозва до громадян Волині, уміщена цими днями на сторінках тижневика „Wołuj“ (від 11 грудня б. р.), Пана Волинського Воеводи А. Гауке-Новака, як делегата Головного Комітету вшанування пам'яті Маршала Юзефа Пілсудського, в якій Пан Воевода закликає подавати місцевості з докладним означенням місць (хати, двори і т. п.) побуту на Волині Юзефа Пілсудського, описання зустріч з Маршалом, фотографії та інші документи, що освітлювали б перебування Маршала на Волині, а все це з великою історичною метою—утворити в Луцьку регіональну збірку пам'яток, зв'язаних з побутом Юзефа Пілсудського на Волині.

„Не сумніваюсь,—закінчує свою відозву Пан Воевода Гауке-Новак,— що кождий громадянин, доцінюючи завдання ширення культу для Воскресителя Польщі, безсмертної Пам'яті Першого Маршала Польщі Юзефа Пілсудського на Волині, поспішить охоче зі своєю, хочби скромною, працею і причиниться до створення волинських регіональних збірок, які були б пам'яткою для прийдущих поколінь і зміцнювали б пошану до пам'яті Генія Польщі”...

До редакції нашого часопису в листопаді б. р. ласкаво доставлено було для використання одним із громадян м. Крем'янець фотографію з часу побуту Великого Маршала в жовтні 1922 р. в м. Крем'янець, якої не доводилось нам бачити посеред відомих вже фотографій з перебування Маршала Пілсудського в різних місцевостях Волині. Радо містимо цю рідку світліну, яка до того ж в ці дні унормування правного положення Православної нашої Церкви Декретом Президента Речипосполитої від 18 листопада б. р. пригадує нам повний доброзичливості стосунок Великого Маршала до Православної Церкви, бо ж за Уряду Юзефа Пілсудського розпочато було й праці, в результаті яких видано тепер історичний Декрет Президента.

Як бачимо, на цій світліні увіковічено момент, коли Маршал Пілсудський виїжджає із Крем'янецького Богоявленського монастиря, який був тоді, як і тепер, з квітня 1934 р., знову є, місцем осідку волинського Єпархіального Владики і волинського Єпархіального управління. Було це 15 жовтня 1922 р., коли Начальник Держави Маршал Юзеф Пілсудський навістив м. Крем'янець. „Православна Волинь“ — орган тодішній Волинської Духовної Консисторії — (№ 17—20, 1922 р.), так оповів про цю історичну подію:



„15 жовтня 6. р. місто Кремянець посетив Пан Начальник Держави Маршал Юзеф Пілсудський в супроводженні вищих представників влади. На вокзалі о 10 год. рано Пана Начальника Держави привітали староста Кремянецького повіту п. Робакевич і бургомістр міста Кремянця п. Бопре, котрі піднесли йому хліб-сіль. Місто було гарно убране, було збудовано три арки, доми були убрані цвітами, коврами, гирляндами, вензелями. Народу зібралось дуже багато, і він сердечно вітав Пана Начальника Держави, коли він їздив по місті для посіщення релігійних центрів кремянецької людности. Раній всього, просто з вокзалу, Пан Начальник Держави заїхав до католицького костела, *потім заїхав до великої церкви Богоявленського монастиря*, а затім посетив сина-

гогу. В Богоявленський монастир Пан Начальник Держави приїхав о 12 год. В монастирській церкві його привітав архієпископ Волинський і Кремянецький Діонисій”...

Привітальна промова Владика Діонисія повністю надрукована окремо в тому ж числі 17—20 „Православної Волині”. В ній Владика Діонисій, привітавши Першого Маршала Польщі, вказав на покликання людей до звершення та милосердя і підкреслив, що для цієї християнізації грішних людських душ потрібні й сприятливі зовнішні умови в державному й соціальному житті людства, а найперше спокій, мир. „І ось, цей мир, — продовжував Владика, — зовнішній і внутрішній—оскільки можливий він в теперішній час, маємо ми в Польській Державі. ВАША особа являється осередком мирних жадань Польської Республіки. ВАШЕ ім'я оточено ореолом любовного, доброзичливого відношення до всіх громадян Польської Республіки без різниці національності і віри. ВАШ авторитет стримує многі виступлення окремих осіб і цілих груп, несприятливі для основ державного й соціального життя. Ось чому вважаємо ми за свій святий обов'язок вітати ВАС. Будьте ж і надалі добрим Ангелом-Охоронителем Польської Республіки та ведіть її вмілою й сильною рукою по шляху загально-людського культурного розвитку й поступу на підставах християнської віри й моралі і на добро усіх національностей, які її заселяють”.

Після промови привітальної архієпископом відправлено було молебна, а, „після молебна і многоліття Пан Начальник Держави зайшов до покоїв архієпископа Діонисія, де ізволив пити чай”.

З дальнішого оповідання довідуємось, що в Кремянецькім ліцеї „Пан Начальник Держави прийняв архієпископа Діонисія, котрий подав йому записку в справі польського обивательства на кресах”. Підчас обіду, в якому взяло участь понад 200 осіб, вітали Пана Начальника Держави в промовах волинський воевода п. Міцкевич, генерал Ромер, архієпископ Діонисій і др. „Архієпископ Діонисій,— відмічає часопис,— в своїй українській промові, в доповнення свого церковного привітання, висказав подяку і надію, що позосталая під владою Польщі частина української Волині, під мудрим керуванням Пана Начальника Держави, буде мала можливість спокійно жити і розвивати релігійні, національні й економічні основи свого життя”.

Із Кремянця Маршал Пілсудський відбув о год. 11,30 вечора, того ж 15 жовтня. „Вечером 15 жовтня,—кінчає опис історичного дня в Кремянці „Православна Волинь”,— місто Кремянець було ілюміновано і на горі Королеви Бони були запалені бенгальські огні і випущені фейерверки. На вокзалі перед виїздом з Кремянця Пан Начальник Держави приказав Кремянецькому Старості передати всій людності подяку за сердечне прийняття його“ („Православна Волинь”, стор. 20—23).

## Торжество наречення та хиротонії во єпископів о. о. Архимандритів Тимофея (Шреттера) і Матфея (Семашка).

Звичайно після Покрови затихає в св. Почаївській Лаврі життя, пригтовлюючись на зимовий спокій й відпочинок. Коли ж прийшла вістка з Варшави про приїзд у листопаді ц. р. Владики Митрополита та сонма Архієреїв і Представників уряду на торжества хиротонії нових єпископів, знов все ожило в Лаврі. Знов украсились вінками Святі ворота, заклопотались о. ризничий з своїми помішниками, пригтовлюючи все для надзвичайног обогослуження, якого в Лаврі не було вже ось п'ятнадцять років.

25 листопада на ст. Кремянець прибув Владика Митрополит Діонісій, в супроводі Гродненського Єпископа Сави, яких зустрів в оточенні духовенства, Архієпископ Волинський Алексій. Тим же потягом приїхали настоятель Яблочинського монастиря, архим. Митрофан, протопресвітер військового духовенства о. Федоронько, військові священники та інші представники духовенства з різних закутків Митрополії.

Владика Митрополит, в супроводі представника від Лаври архим. Веніямина, відбув самоходом до Почаєва. Другим самоходом поїхали Волинський та Гродненський святителі, протопресвітер та інші особи.

В Почаєві, коло сходів архієрейських покоїв, стояла в повному складі вся братія Лаври на чолі з о. Намісником. У великій салі, куди ввійшли Святителі, протодиякон Варшавського митрополічного собору проголосив ектенію за здоровля Владик й виголосив многоліття Владикам, Державі й братії Лаври. Коли затихли останні звуки співу, Владика Митрополит, повернувшись до присутніх, сказав приблизно таку привітальну промову:

„Судив Господь мені втретє в це літо посітити св. Лавру. Треба відмітити, що на сей раз тим більш радісне наше спіткання, що молитвами й предстательством Владичиці Богородиці й преп. Іова ми переживаємо зараз велику подію. Пан Президент Держави зволив видати Декрет про правне положення Православної Церкви в Польщі. Тепер наша Православна Церква в Польщі отримала те, чого до нині не мала в Державі Польській. На підставі того ж Декрету й наша Лавра признана, як Православна Святина, спільним достоянієм православних в Польщі.

Таким чином ми повинні радуватись сугубо, бо можемо спокійно тут в св. Лаврі молитись, подвизатись й преуспівати в той час, коли по світі настала пора мучеництва, гоніння. Ми повинні в молитві своїй сьогодні тут сугубо подякувати Господеві Богові й помолитись за преуспіння Польської Держави, щоб вона й далі процвітала й розвивалась, щоб і ми в спокої пожили. Та не для того дається нам спокій, щоб ми залишали діло спасіння свого й подвижництва, а для того, щоб ми возрастали духово, виростаючи в міру возраста Христова“.

Коли Владика Митрополит кінчив ці свої слова, братія Лаври й всі присутні взяли благословенство у всіх Владик.

Того ж дня зі ст. Рівне прибув Поліський святитель, Архієп. Александр.

Один за другим стали прибувати представники й достойники. Прибули п. д-р Януш Волінський — як представник Прем'єра і Міністра Ісповідань, п. радник Ф. Соха-Папроцький — як представник Міністра Внутрішніх Справ, й п. генерал Коритовський — як репрезентант Міністра Військових Справ. Приїхали самоходома представники воевідств — Люблинського, Віленського та Волинського, представники Військових округ — Люблинської та Львівської, делегати Повітової адміністрації.

26. XI, о годині першій по полудні, велика саля архіерейського дому була заповнена братією Лаври, військовим та іншим духовенством. На приготованих кріслах сіли представники Уряду. Коли гомін розмов затих, коли всі стали нетерпеливо оглядатись на двері, що ведуть до митрополичих покоїв, з яких доносився гомін дзвіночків, що звичайно вкрашають одяги архіерей, в дверях показались послушники в стіхарчиках, які несли один свічку, а другий митрополичий хрест. За ними йшли святителі. Перший вийшов Преосвящ. Сава, еп. Гродненський. За ним ішли два Архієпископи — Поліський й Волинський. Накінець вийшов Владика Митрополит, якого вели іподиякони, тримаючи в руках дикирій й трикирій. Всі архіереї були в мантиях, а Митрополит, крім того, мав на собі епитрахиль, поручі та омофор. Коли святителі посідали на своїх сидищах лицем до присутніх за довгим столом, вкритим зеленим сукном, іподиякони стали коло образу в правому кутку салі, а хрестоносець став за спиною Митрополита, високо тримаючи над ним хрест, — до салі ввійшли в жовтих ризах та чудових золотих митрах о. Намісник Лаври архим. Пантелеймон та військового духовенства протопресвітер о. Федоронько. Помолившись на образ, вони взяли обидва у кожного архіерея благословення і вийшли з салі, щоб за хвилину привести сюди на торжество наречення в єпископи о. Архимандрита Тимофея.

о. Архимандрит Тимофей (Шреттер) народився в 1901 р. в с. Томахіві, Рівенськ. пов., на Волині. Середню освіту отримав в Острозькій російській гімназії, по скінченні котрої, де-який час жив на заробітки з приватних лекцій учням. Далі вступив до Польського війська, яко поборовий, де проходить артилерійську школу й стає офіцером. Вийшовши з війська й одружившись з сиротою по священникові, проживав на її хуторі під назвою Жирак, коло м. Лановець, працюючи на господарці, та добуваючи собі тим засоби, необхідні для науки далі. Вступає до Варшавського університету на Богословський відділ, який закінчує з титулом магістра Богословії. Ставши священником, о. Георгій, отримує парафію Ланівці, й майже одноразово з тим стає окружним місіонером VI округи Крем'янецького пов. Через два роки о. Георгій призначений благочинним тої самої округи. Незабаром о. Георгій отримує призначення на посаду військового священника, а потім і декана в Люблині. За працю Духовна влада відзна-

чує о. Георгія нагородами включно до протоієрея, а Військова влада надала йому чин майора. Тут Господь, від котрого путі чоловіку приготуються, забирає до себе дружину о. протоієрея. Пройшовши це випробування, зовсім несподіванно для себе, одержує о. Георгій покликання до чернечого стану, а за ним і до архієрейства. Так о. прот. Георгій стає священно-іноком Тимофеем і підвищується до ступеня архимандрита. Ось тепер входить він в архимандричій мантиї, з гідністю ступає поміж митрофорними отцями, які ведуть його перед очі Собора архієрів. Вклонившись святителям, о. архимандрит Тимофей бере у кожного з них благословення й стає знов посеред митратів, лицем до святителів. Тоді протодиякон, який увійшов в залю, несучи воду святу й кропило, разом з ризничим, що ніс хрест напрестольний, став по правій стороні столу й, обернувшись до о. Тимофея, проголосив:

„Чесный отче Архимандрите Тимофее, Священный Синодъ Святяя Автокефальныя Православныя Церкви въ Польшѣ съ согласія Высокого Правительства Державы Польскія, благословляетъ вашу святыню быть епископомъ богохранимаго града Люблина“.

На це оголошення о. Архимандрит Тимофей голосно відповів: „Понеже Священный Синодъ Святяя Автокефальныя Православныя Церкви в Польшѣ съ согласія Правительства Державы Польской судили мене достойна быти въ таковую службу, благодарю, приємлю и нимало вопреки глаголю“.

Після цих слів, Архієреї встали зі своїх сидалищ, обернулись до образу. Митрополит проголосив „Благословен Бог наш...“ Всі Архієреї стали співати: Амінь. Царю небесний, Тресвяте, Пресвятая Троице, Отче наш... Тропар й кондак свята Пятидесятниці. Митрополит проголосив сугубу ектенію, в якій було прохання за всяке Єпископство православне, державу й уряд, а також одно прохання слідуячого змісту: „Еще молимся о всечесномъ Архимандритѣ Тимофее, новоизбраннѣмъ во Епископа богохранимаго града Люблина“. Єпископ на прохання відповідала співом: „Господи помилуй“, а рівнож співали сами закінчення молебна. Після того як Митрополит закінчив молеб. відпустом пятидесятниці, протодиякон виголосив многоліття Архієреям, Державі й Урядові та новонареченому во єпископа. По закінченні многоліть архієреї сіли на своїх місцях. Новонаречений єпископ звернувся до них приблизно зі слідуячим словом:

„Ваше Блаженство, Вельмишановні Архипастирі. Щиро дякую вам за узнання мене гідним єпископського сану, сану, від якого ухилилась зі страхом такі великі отці Церкви, як Іван Золотоустий, Григорій Богослов, рахуючи себе негідним бути на такому високому становищі. Сердечно радий я, що коли мені судилось прийняти на себе таке високе та просто страшне по своїй відповідальності становище, що прийму я його нігде інше, а тут в тій св. Лаврі, де від віку перебуває ласка Владичиці Богородиці, де стільки було проявів тої ласки в нечислимих чудесах від Чудотворного її образу, недалеко від раки нашого молитовника преп. Іова.

Ще радуюсь тому, що возглавляє собор святителів, які будуть мене хиротонісати через возложення своїх рук, Його Блаженство Владика Митрополит, мій вчитель Теології, яко професор Університету і декан Богословського відділу, де я вчився, від котрого я прийняв рукоположення священства й під керуванням якого я проходив свої перші кроки пастирського служення. Радість моя збільшується ще від того, що моя хиротонія відбудеться в дні, коли укріпились взаємовідносини поміж Державою нашою Річчюпосполитою та Православною нашою Церквою Автокефальною в Польщі.

Православ'є не новина в Польщі. Пригадаймо тільки славних мужів князів Острозьких та воеводу Кисіля й ті прізвища синів Церкви Православної, і найліпших громадян Держави Польської, і зобачимо, що в ті стародавні дні, коли вони жили, тут в Польщі була Церква Православна й настільки розвинена в собі й міцна, що проміннями сеї релігійної культури просвіщала схід й південь, куди посиляла своїх вчених і передавала через них Світло Христової віри.

В свою чергу обіцяю вам, Святителі Божі, зі всіх своїх сил бути помічником вашим у вашій трудній праці, по керуванню церковного корабля новим шляхом, наміченим через порозуміння Церкви й Держави.

Отже прошу вас, Святителі Божі, завтра рано, коли будете на мене возлагати свої руки, помоліться за мене Господу Богу, щоб ниспослав на мене через возложення ваших святительських рук Благодать Духа Свого Святого, яка б мене укріпила й зміцнила на кожному кроці мого нового служення. Прощу вас і надалі не залишати мене без своїх милостей і опіки".

Скінчивши свої слова, новонаречений Владика підійшов до Митрополита, який поблагословив його хрестом та окропив святою водою. Поцілувавши хрест й руку Первоієрарха, номінат підійшов до кожного Архієрея, брав їх благословення з цілуванням руки благословляючого.

Того ж дня відбулось засідання Св. Синоду, на котрому Владика Митрополит вручив Архієпископам Поліському та Пінському Александру й Волинському та Крем'янецькому Алексію грамоти на право ношення на клобуках діамантових хрестів.

Вечером того дня, Архієпископ Александер відслужив урочисту всенічну з літією, що робиться завжди на передодні архієрейської хиротонії. Всенічна відправлялась в Троїцькому соборі.

27. XI рано, о пів до девятої, почали дзвонити в могутній великий лаврський дзвін.

О дев'ятій годині з дверей архієрейських покоїв вийшли святителі. Попереді йшов Преосвящ. Єп. Сава, за ним обидва Архієпископи, украшені новою відзнакою на клобуках, за ними Владика Митрополит. За Архієреями виступали всі представники Влади й Уряду. З дзвіниці вдарили „во вся“. Понеслась чудова музика мідних голосів й акордів.

Під час часів Архієреїв в повних облаченнях вийшли через царські двері та сіли на кафедри по сторонах Митрополита. По

закінченні часів, вийшли всі сослужачі Архієреям клирики та взяли свої місця. Сослужили переважно військові священники, сослуживці хиротонісованого. Представники Влади сиділи перед солією на почесних місцях. Перед кафедрою поміж рядами духовенства диякони розстелили гігантського орла парячого над містом. Намістник Лаври й о. протодиякон, вклонившись Владикам й взявши благословення у кожного з них, пішли в олтар та поставили перед престолом о. Номіната, який, перехрестившись та положивши поклон, поцілував євангелію й престол та вийшов з своїми провожатими через царські двері на солію, а там поставили його на ногах велетня-орла. Ідучи дорогою, Номінат трічі кланявся Архієреям. Коли він зупинився на орлові, протодиякон виголосив: „Приводится Боголюбезнѣйшій, избранный и утвержденный Архимандрит Тимофей хиротонисатися во Епископа Богохранимаго града Люблина“. Приведений тримав в руках своє ісповідання Православної віри, написане у книзі чину поставлення во Епископа.

Митрополит його запитав: „Чесо ради пришелъ еси, и отъ нашея мѣрности чесого просишь?“

„Хиротоніи архієрейскія Благодати, Блаженійшій“.

Митрополит одразу запитав: „И како вѣруеши?“

Наречений во епископи прочитав Нікео-Цареградський Символ віри. Митрополит сказав: „Благодать Бога Отца, и Господа нашего Исуса Христа да будетъ съ тобою“, та поблагословив рукою Номіната. Протодиякон та о. Намістник підвели його далі та поставили на грудях орла. Протодиякон знов проголосив свою попередню фразу: „Приводится...“ Митрополит знов звернувся до приведенного: „Яви намъ еще пространѣе, како исповѣдуеши о свойствахъ тріехъ іпостасей Непостижимаго Божества, и яже о вочеловѣченіи іпостасного Сына и Слова Божія“.

о. Архимандрит голосно й твердим голосом відчитав Афанасієвський Символ. По закінченні його він додавив: „Инако же о семъ мудрствующихъ яко чужемудрствующихъ отметаю и анафематствую. Владичицу нашу Богородицу Марію свойственно и истинно исповѣдую яко родшую плотію Единаго отъ Троицы Христа Бога нашего, яже да будетъ ми помощница, покровъ и заступленіе во вся дни жизни моея. Аминь“.

Митрополит тоді говорить: „Благодать Святаго Духа да будетъ съ тобою, просвѣщающая, укрѣпляющая и вразумляющая тя во вся дни жизни твоея“. Номіната ставлять на голові орла й знов протодиякон проголошує втретє свої слова. Митрополит знов питає приведенного: „Яви намъ и еще, како содержиши канони святыхъ Апостолъ и святыхъ отецъ, и преданія и установленія церковныя“.

о. Архимандрит голосно дає преречення тримати твердо канони св. апостолів, семи вселенських соборів та помістних, св. отець й, чому вони вчать, те содержати, а від чого відкидаються, й собі відкидатися. Обіцяє сохрانیти преданія, установи, чини Православної Церкви, соблюдати церковний мир, послушним бути Св. Синоду та Архієреям та мати з ними разом любов. Обіцяє

свою паству усердно вчити, не бути злато і сребролюбцем, не робити нічого противного канонам, хоч би його до того змушувано силою. Не служити літургій в чужій епархії без дозволу тамошнього Архієрея, а також не рукополагати клириків з чужої епархії чи приймати таких без грамот до себе. Обіцяє свою паству відвідувати й наставляти, особливо ієреїв, бережучи всіх в своїй епархії від ложної науки. Обіцяє бути добрим громадянином Держави Польської та все, в чому сьогодні обіцявся, твердо содержати, в чому Бог свідок та помішник.

Митрополит знов благословляє номіната й говорить: „Благодать Св. Духа, черезъ мою мѣрность, производитъ тя боголюбезнѣйшаго архимандрита Тимофея избраннаго епископа Богохранимаго града Люблина”.

Номінат, тричі поклонившись архієреям, підходить до них, віддає їм своє ісповідання віри й цілує у всіх архієреїв праві руки. Коли він зійшов з ступенів кафедри, Митрополит, знаменаючи його рукою, сказав: „Благодать Пресв. Духа да будетъ съ тобою”.

Після цього номінат, повернувшись до олтаря, продовжує стояти поміж намісником та протодияконом, який возгласив многолїття всім східнім патріярхам та членам Синоду Православної Церкви в Польщі.

По закінченні співу, номіната відводять у вівтар, де він став з лівого боку престола на орлиці, алеж пооддаль від трапези, не займаючи місця, де стоять пресвитери. Далі почалась літургія, яка відправлялась звичайно до моменту: „Призри съ небесе Боже...” Номінат жадного уділу в літургії не брав до того часу, тільки читав тайні священнічі молитви. По „Призри съ небесе Боже...” Намістник й протодиякон виводять лівою вратницею на солю Номіната й поставили його перед царськими вратами. На зустріч з олтаря вийшли до порога врат обидва Архієпископи й, взявши його під руки, ввели в олтар до св. Престола. Знявши митру, він став просто перед престолом на коліна посеред архієреїв, положивши перед евангелією на престолі свої руки, а на них схилив свою голову. Архієреї, оточивши його так, щоб Митрополит був від нього з правого боку, повернений лицем до лівої сторони олтаря, положили на голову йому св. Евангелію розкриту й при тім письменами вниз, підтримували її своїми руками.

Тоді Митрополит проголосив: „Избранїемъ и искусомъ боголюбезнѣйшихъ Архієреевъ, и всего освященнаго Собора, Божественная Благодать, всегда немощная врачующи и оскудѣвающая восполняючи, пророчествуеть тя Боголюбезнѣйшаго архимандрита Тимофея избраннаго во епископа Богохранимаго града Люблина. Помолимся убо о немъ, да приидеть на него Благодать Всесвятаго Духа”.

Клирики в олтарі заспівали: „Господи помилуй”. Первоієрарх тричі поблагословив поставляемого й став читати тайні молитви, а інші архієреї, тримаючи евангелію на голові хиротонізованого, також молились: один говорив ектенію велику, а інші тихенько повторювали: „Господи помилуй”.

По закінченні молитов, з хиротонізованого зняли фелонь і

архіереї стали на нього одягати саккос, омофор, хрест, панагію, митру. Перед одягненням того чи іншого предмету, висвячуваний підходив з цією річчу до кожного архіерея й просив благословення на одягнення її, цілючи при тім руку архіерея. Митрополит проголошував за кожним разом: „аксіос“, клирики, а за ним й хор співали це саме, при чім на інший мотив, ніж при поставленні пресвитера чи диякона. Одягнений во всі відзнаки єпископського сану, новий єпископ підійшов до кожного архіерея й вони, цілуючись з ним в рамена та руку в руку, обнімаються з ним братським привітом: „Христос посеред нас“. Після цього закінчується спів трисвятого і новий владика стає з архіереями на горному місці. Архієпископ Волинський та Єпископ Гродненський розоблачилися й не брали уділу в богослуженні. Служив Митрополит, з правого боку його Архієпископ Александер, а з лівого боку новопоставлений Єпископ Тимофей. Зараз же по хиротонії, новий владика з горнього місця провозгласив: „Мир всім“, після євангелії, він вийшов й поблагословив нарід перший раз дикирієм і трикирієм. Він же читав молитву за Державу й Уряд. Він же прийняв чашу на великому вході й причащав пресвитерів та дияконів Найсв. Крови Христової. Коли б був траписвя на той день ставленик в пресвитера чи диякона, то він совершив би цю хиротонію.

Після запричастного, під час закінчення літургії, всі владики, крім митрополита, одягнулись в мантиї. Новий Преосвящений, знявши все облачення, в одному підряснику, тримаючи на руках рясу, підійшов до митрополита за благословенням на одягнення її й, коли благословення було уділено, він поцілував руку Митрополита та одягнув рясу. Так було з архіереїською мантиєю, хрестом, панагією, клобуком й четками. Коли кінчилась літургія, Митрополит також зняв облачення й, одягнувшись в мантию, в супроводі всіх архіереїв, вийшов на кафедру. Духовенство заняло свої місця коло кафедри. Тоді о. намістник й протодиякон, вклонившись Митрополиту, пішли в вітвар й вивели нового владика та поставили його перед кафедрою, лицем до архіереїв. Тоді Митрополит звернувся до нього з словом, в якому, поздоровивши його з приняттям благодати через возложення рук, як колись його патрок еп. Тимофей одержав благодать від апостола Павла і як двадцять п'ять літ тому в тій самій Лаврі й самого його, митрополита, рукоположено собором єпископів під головуванням Григорія, патріярха Антіохійського. Митрополит пригадує йому обовязки єпископа, основууючись на св. Письмі, особливо посланнях ап. Павла до Тимофея, а також на прикладах свв. Отців Церкви, як Василій Великий та інші. Пригадав Митрополит новому Владиці, що незадовго до хиротонії він поступив в чернецтво й радив йому проходити й притримуватись приписів чернецтва, що полекшить йому правдиве проходження служення архіереїського. Далі Первоіерарх повчав, яким має бути архіерей у відношенні до самого себе й своїх вірних, радячи наслідувати приклад ап. Павла. Закінчив Митрополит своє слово так: „О Тимофее, преданіє сохрани, уклоняясь отъ скверныхъ сесловій і

прекословії лжеименнаго разума: о немъ же нѣцѣи хвалящесе, о вѣрѣ погрѣшиша. Благодать съ тобою." А тепер прийми цей жезл, як символ твого послаництва архипастирського й опіки над вірними, зійди на архієрейську кафедру й уділи свого першого архипастирського благословення вірним, любячим Бога, котрих узи любови припровадили на св. гору Почаївську". Приймаючи посох з рук Митрополита, Владика Тимофей цілує його в руку. Всі архієреї сходять з кафедри, ідуть у вівтар, знімають мантиї й бічними ходами виходять до архієрейських покоїв. Преосвящений же Тимофей, зійшовши на кафедру, преподає благословення всьому народові, благословляючи на чотирі сторони при співі: „Тон деспотін“. Духовенство, а за ним й миряне, довго підходили під благословення до нового Архієрея.

Вечером того дня Преосвящений Тимофей служив акафист, а на другий день рано першу свою архієрейську літургію.

28.XI, о пів до першої пополудні, розпочались урочистості, звязані з хиротонією о. архимандрита Матфея во єпископі богохранимого міста Браслава, в мирі прот. Константина Семашка, які переходили таким же чином як й попередня хиротонія, з тою ріжницею, що приймав в ній участь, яко єпископ, Преосвящений Єпископ Тимофей.

О. архим. Матфей родився в с. Бабицях, Білгорайського пов., 1894 р. в священницькій родині Семашків-Горських, більш як двісті літ існуючій в списках православного духовенства. Девятнадцяти років від народження, молодий Константин Семашко закінчує Холмську Духовну Семинарію й вступає до Ніжинського Історико-Філологічного Інституту, по закінченні котрого вступає до Російської армії, закінчує службу в ній в чині поручника, який чин має й в Польському війську. Військова служба позоставила памятку йому, бо ранений під час війни, і зараз він відчуває терпіння. В 1922 р. К. Семашко жениться з донькою протоієрея й стає парафіяльним священиком, прийнявши рукоположення від Митрополита Юрія. Через два роки о. Константин знов вступає в військо, яко священик, і перебуває на тій посаді в Кракові, а після у Львові до останнього часу, отримавши чин майора й сан протоієрея.

В своїй промові підчас наречення дня 28 грудня в архієрейській залі, подякувавши Митрополита, Св. Синод й Високий Уряд за признання його гідним бути Єпископом та, висловивши свою радість, що постригався й хиротонію має отримати в св. Лаврі, де самі мури овіяні молитвами подвижників почаївських, на чолі з преп. Іовом та Мефодієм, о. Архимандрит Матфей свою промову в дальшому її продовженні присвятив головним історичним моментам з історії Православної Церкви в межах Польської Річипосполитої.

Тут фігурували імена й прізвища видатніших єпископів нашої Церкви в Польщі. Тут були згадані імена великих мужів стану, які своїм уділом в тому чи іншому напрямку, спричинились до унормування співжиття поміж Державою та Церквою.

29.XI. відбулось торжество хиротонії нареченого в Єпископа.

Відправили божествену літургію Митрополит, Архієпископ Алексій та нововисвячений Єпископ Матфей. По облаченні в мантию, при дорученні жезла, Митрополит виголосив слово до Преосвященного Матфея. Поздоровивши нового Владика з приняттям хиротонії єпископської, Митрополит нагадує йому, як свому бувшому учневі, а після протягом шістнадцяти літ пастиреві церкви, про обовязки пастиря й архипастиря. Владика Митрополит, пригадуючи слова, які виголошує протодиякон після облачення Архієрея перед літургією, а саме: тако да просвѣтитя свѣтъ твой предъ челоуѣки, яко да видятъ добрая дѣла твоя и прославятъ Отца нашего Небеснаго..., вказав Владиці Матфееві, що це є неначе вказівка для архієрея в усі дні його життя. „І ти,— продовжив Митрополит,— коли перед кожною літургією будеш на себе вкладати одяги архієрейські, і коли тобі подадуть дикирій і трикирій, щоб поблагословити нарід, будеш чути ті слова“. Далі Його Блаженство вказує нововисвяченому Єпископові, як в житті застосувати ці слова, посилаючись на розяснення великого архієрея Іоана Золотоустого та приклади з життя святих, де ясно сказано, що вчити можна не тільки словом, а життям своїм та навіть поведінкою й зовнішнім виглядом.

Після хиротоній Преосвященного Тимофея в неділю й Преосвященного Матфея у вівторок, відбулись урочисті обіди, в котрих взяли уділ всі архієреї, представники Уряду й Адміністрації, військове духовенство, представники Духовних Консисторій та інші.

Підчас обіду Владика Митрополит проголосив тоасти за здоровля Пана Президента Республіки та Начального Вождя Маршала Сміглого-Ридза.

Д-р Волінський і генерал Коритовський вітали нових Єпископів в імени репрезентованих ними високих державних достойників.

На всі привітання, Преосвящений Матфей від себе й від імени Преосвящ. Тимофея виголосив коротеньку подяку, в якій підкреслив, що багато пережити прийшлося в ці дні їм обом радості, коли бачили вони таке відношення до себе як Достойників Уряду, так і співбратів тепер Єпископів. „Не вдаючись в довгі розмови, я, який був шістнадцять літ в війську, позволю собі коротко, по військовому, алеж разом з тим й міцно від всього серця всіх подякувати за ласку, опіку та вирази доброго відношення як Уряду так й Священного Собору Єпископів й побажаю їм довгих й довгих літ“.

Того ж дня Владика Митрополит, Архієпископ Александер і Єпископ Сава відбули до Кремянця, де кілька годин гостили у Високопреосвященого Волинського Владики Алексія, а після відбули потягами в свої єпархії. Преосвящений Матфей на другий день відслужив свою першу архієрейську службу й відбув до Львова, а Преосвящений Тимофей, пробувши в улюбленій Почаївській Лаврі до неділі, відбув до Варшави.

С. К.

## В ПРЕСІ.

Голоси преси про історичний Декрет Президента Речипосполитої від 18 листопада 1938 р.

Преса різних напрямків відзначила Декрет Президента Речипосполитої про стосунок Держави до Польської Автокефальної Православної Церкви від 18 листопада 1938 р, як видатний державно-правний акт останнього часу, що має велике значіння як для православних громадян Польщі, так і для самої Польської Держави. Часописи ставлять названий акт частіше всього в історичний зв'язок з проблемою православія в давній Речипосполитій та підкреслюють розв'язання проблеми в теперішній її стадії в душі кращих толеранційних традицій в минулій Польщі.

„Принявши під увагу, — пише „Wołyń“ (№ 48 б. р.), — велику історію, яку має польське православіє, а яку на цьому місці навіть побіжно не можна приточити, принявши під увагу його обсяг на наших Східних окраїнах і специфічне міжнародне значіння, яке має та проблема хоча б через самий факт панування того ісповідання в Східній і південно-східній Європі; принявши врешті під увагу, що в наших волинських стосунках є то віроісповідання, до якого належить 67% вірних, мусімо ствердити, що акт, яким нормується правний стан того віроісповідання, є актом великого значіння. Основні засади, які вносить новий статут, а саме — поглиблення автокефалії, більший зв'язок православної ієрархії з державним життям, консолідація вищої ієрархії, запевнення уділу світських чинників в організаційнім житті Церкви і врешті підкреслення традицій Пінської Конгрегації та все більше віддалення від московських традицій — є то підстави, які надаються до схарактеризування, як великий поступ і здобуток в нашім державнім житті та акт видатно конструктивний, бо становить він великий крок наперед в консолідації Держави“.

В ряді таких, у більшості дуже прихильних, голосів преси, повздержливо віднісся до акту, нормуючого правне положення Православної Церкви, орган східньої місії о.о. езуїтів в Польщі „Oriens“. Переповівши коротко історію „упорядкування легального положення православної церкви, підчас коли за границею, — пише „Oriens“, — так голосно кажуть про „переслідування православя“ та подавши основний зміст постановлень Декрету Президента, „Obserwator Orientis“ (за листопад—грудень б. р.) робить висновки, що „зроблено великий крок на шляху демократизації устрою церкви і поширення впливів на церковне управління світського елементу. Таким чином православна церква, ідучи слідом за другими автокефаліями, зблизилася до устроєвих взірців протестантських, ослабляючи староправославну і з католицизмом згіднішу засаду ієрархичного управління“...

Що засада сарборности—це давня засада нашої Церкви як раз в історії її в минулій Речипосполитій, про це „Obserwator“ добре знає, і непотрібно б кивати тут на протестантизм, коли тієї засади трималися в нас ще до появи протестантизму в істо-

рії р-католицької церкви (XVI в.), як засади, згідно науки нашої Церкви і незбитих фактів церковної історії, як раз „староправославної“, правдиво Христової.

Не погоджується „Oriens“ і з назвою, прийнятою в Декреті, „Польська Автокефальна Православна Церква“, вказуючи на те, що „православ'є у нас не є церквою польською, але національно мішаною, переважно російсько-українською(?). Костелом Польським, бо ж обіймаючим 95<sup>0</sup> поляків, є у нас Костел Католицький Що ж до православ'я вистарчило б назвати його „Православною Церквою в Польщі“ (стор. 186).

Як бачимо „Oriens“ уникає і означення „автокефальна“. Але на подані міркування „Obserwatora“ потрібно зауважити, що означення Автокефальної Православної Церкви Польською зроблено, очевидна річ, не в розумінні національному, а в понятті територіально-державної приналежності Її, по думці 17 правила IV Всесвітнього Халкедонського Собору, що розподіл церковний слідує за політичним та земським порядком.

## Архипастирська подяка.

Його Високопреосвященство, Високопреосвящений Алексій, Архієпископ Волинський і Крем'янецький, не маючи змоги особисто відповісти усім тим, що надіслали Його Високопреосвященству слова поздоровлення з нагоди відзначення понесеної праці в справі унормування правного положення Православної Церкви в Польщі благословенням Первоієрарха нашої Церкви на ношенні хреста на клобуку, складає оцією дорогою, за посередництвом єпархіяльного органу, найсердечнішу подяку особам і установам, які були ласкаві переслати Владиці своє привітання.

## ХРОНІКА.

Виміна телеграм з нагоди видання Декрету Президента Речипосполитої про відношення Держави до Польської Автокефальної Православної Церкви. Його Блаженство, Блаженіший Митрополит Діонісій, з нагоди видання Декрету Президента від 18 листопада 1938 р., вислав слідууючу депешу до Пана Президента Речипосполитої: „Його Ексцеленція Пан Президент Речипосполитої Польської, Проф. Ігнатій Мосціцький. Замок. Варшава. Видання вічнопам'ятного Декрету Вашої Достойности від 18 листопада створює тривалі підстави правні для Польської Автокефальної Православної Церкви і запевнює Її можливість дальшого доброго розвитку під прихильною опікою Найяснішої Речипосполитої Польської. Від імени власного, ієрархії й вірних складою Вашій Достойності вислови гарячої подяки за цей доказ піклування про добро нашої Святої Церкви, а також запевнення готовності Жертівної праці для могутности і слави Вітчизни. Митрополит Діонісій“.

Його Блаженство вислав також вдячні телеграми до Пана Прем'єра Генерала Славоу-Складковського, до Пана Міністра Віроісповідань і Освіти проф. В. Свентославського і до Пана Воеводи Г. Юзевського, як до Голови урядової делегації в Мішаній Передсоборній Комісії. Остання телеграма слідууючого змісту: „Історичний Декрет Пана Президента Речипосполитої від 18 листопада становить завершення спільної

нашої кількорічної підготовчої праці і створює підстави для дальшого сприятливого розвитку Польської Автокефальної Православної Церкви на добро її вірних і на славу Польщі. Я щасливий, що можу з тої нагоди скласти Пану Міністрові гарячу подяку за таку видатну і плідну співпрацю у тім побожнім і вічнопам'ятній ділі". Пан Воевода І. Юзевський відповів Його Блаженству слідуючою телеграмою: „Складаю Вашій Ексцеленції вислови найбільшої радості з нагоди видання 18 листопада історичного Декрету Пана Президента Речипосполитої, яким запевнюються Польській Автокефальній Православній Церкві підстави тривалого розвитку на добро вірних і нашої Держави. Генрик Юзевський, Воевода Лодзький". Привітальні телеграми надіслали також Його Блаженству б. члени Мішаної Предсоборної Комісії—б. віцеміністр в Міністерстві Справедливости Стефан Сечковський і б. Директор Департаменту Віроісповідань Ф. Потоцький.

**Декрет про охорону польської держави.** Польський уряд видав декрет президента про охорону держави. Декрет говорить про проступки проти оборонності держави, проти державного господарства і проти публичного порядку. Декрет предвиджує строгі кари для тих, що ушкоджують, або чинять наздатними до вжитку предмети, або обстанову, які служать для оборони держави. Хто прилюдно поширює фальшиві вісти, або вживає інших засобів, щоб підважити довірря до польської валюти, або до публичного кредиту, підлягає карі в'язниці до двох літ. Кара до п'яти літ грозить тому, хто накликує до страйку, або до здержання довозу харчів до міст. Карі арешту до двох літ і карі грошей підлягає той, хто поширює такі фальшиві вісти, які можуть спричинити шкоду інтересам держави, або обнизити повагу начальних органів (урядів) держави. Влада дістає право на основі декрету заборонити прилюдний відбір деяких закордонних радіоавдицій. Хто прилюдно, або в більшім гурті осіб, відбратиме апаратом заборонені стації, підлягає карі до трьох місяців і гривні до 3.000 зол. та конфіскації апарату. Окрема постанова декрету говорить про поліційний догляд над тими людьми, що були засуджені за протидержавну діяльність.

**Релігійна преса в Польщі.** „Газета Косьцельна" в ч. 48 пише. На території цілої Польщі появляється 219 католицьких часописів (з того 10 в українській мові, 3 в німецькій, 1 у білоруській, 1 у російській, 1 в латинській, всі прочі в польській мові). В те високе число враховано урядові дієцезальні часописи і малі парохіяльні вісти, одначе й по їх відчисленні залишається і так за високе число. Розуміється, ця преса за висока не в накладі, а в скількості назв. Православні видають 5 часописів; з того 3 в російській мові, 1 в українській і 1 в польській. Протестанти різних напрямків видають 41 часописів; з того 25 по-німецьки, 13 по-польськи, 2 по-українськи й 1 по-російськи. Всі ті часописи переважно в незгоді з собою. 10 часописів видають різні дрібні секти.

**Димісія віце-міністра Ісповідань та Освіти д-ра Александровича.** Пан Президент Речипосполитої, прихилиючись до просьби д-ра Александровича, віце-міністра в Міністерстві Ісповідань та Освіти, звільнив його з займованого становища.

**Бюджет Польщі на рік 1939/40** Уряд вніс до сойму проєкт скарбового закону на рік 1939/40 з прелімінарем бюджету. Видатки мають винести 2.523,141,800 зл., в тім буде 34,440,900 зл. видатків надзвичайних, 6.193,800 зл. доплат до державних підприємств. Приходів сподівається на 32.000 зл. більше. В порівнанні з дотеперішнім бюджетом видатків має бути більше на 48 міл. 200,000 зл. Ось бюджет головних ресортів. Президія ради міністрів—видатки 4,1 міл. зл., мін-во заграничних справ: доходи 8,6 міл. зл., видатки 4,4 міл. зл.; мін-во військових справ: доходи 1,1 міл., видатки 800 міл.; мін-во внутрішніх справ: доходи 5,6 міл., видатки 21,5 міл.; мін-во скарбу: доходи 1,418,3 міл., видатки 3,5 міл.; мін-во справедливости: доходи 38,6 міл., видатки 95 міл.; мін-во промислу і торговлі: доходи 3,4 міл., видатки 55,5 міл.; мін-во комунікації: доходи 38 міл., видатки 79,9 міл.; мін-во рільн. і рільних реформ: доходи 40,5 міл., видатки 97,3 міл.; мін-во віроіспов. і публ. освіти: доходи 32,7 міл., видатки 399,4 міл.; мін-во суспільної опіки: доходи 24 міл., видатки 67,3 міл.; мін-во пошт і телеграфів: видатки 2,1 міл.; емеритури й забезпечення: доходи 43,8 міл., видатки 185,3 міл.; інвалідські ренти: видатки 11,8 міл., державні довги видатки 225,7 міл.

**Відкриття Православного Науково-Видавничого Інституту в Гродні.** 7 цього грудня відбулося в Гродні відкриття Православного Науково-Видавничого Інституту. Перед нарадами зібрання Інституту Єп. Сава Гродненський відправив в церкві архієрейського дому молебен. Зібрання відбулося в залі Казина Гарнізонового, під головуванням Єп. Сави; в зібранні взяли також участь Єп. Люблинський Тимофей і Єп. Браславський Матфей. Предметом занять зібрання були справи організаційні (вибори Кураторії Інституту, Правління, Ревіз. комісії) та намічення плану діяльності Інституту. Православний Науково-Видавничий Інститут в Гродні, як відомо, повстав, як товариство, зареєстроване 18.Х. б. р. в Білостоцькому Воєвідському Уряді через основників Інституту, в склад яких увійшли: митр. прот. Валіковський Феодор, о. протопресвітер Федоронько С., прот. К. Семашко (нині Єпископ Браславський), прот. Г. Шреттер (нині Єпископ Люблинський), прот. Романовський В., прот. Демянович Н., прот. Калинович А., прот. Сурвіло Ал., свящ. Касперський Л., свящ. Хращевський Ф., полк. Борис Гагман, Ал-др Ананченко, Арк. Арцишевич і др. Інститут являється правовою особою і має своєю метою „організацію наукової і видавничої діяльності для поглиблення і поширення серед православного духовенства і вірних знання засад св. віри, Св. Письма, а також канонів Православної Церкви, її організації та історії, особливо узгоднюючи історію Православної Церкви та її стан в Польщі“. Св. Синод на засіданні 26.Х б. р. поблагословив утворення в Гродні названого Інституту, з тим, щоб його релігійно-богословські видання, молитовники, підручники і св. образи будуть видаватися з благословення і дозволу Собору Єпископів; на становищі першого директора Інституту Св. Синод затвердив свящ. Леоніда Касперського. Його Блаженство Митрополит Діонісій, з нагоди відкриття Інституту і у відповідь на телеграму Єпископів Сави, Тимофея і Матфея, надіслав на ім'я Єп. Сави до Гродна 7 грудня б. р. слідууючу телеграму: „В урочистий день відкриття Православного Науково-Видавничого Інституту прикликаю Боже Благословення на ту Інституцію і бажаю гарних вислідів праці і розвитку новій пліації для добра нашої Св. Церкви і на пожиток Польської Держави“.

**Памятки старовини на Волині.** В часі реставрації мурів замку на горі Бони в Кремянці знайдено багато кусників кафель, глиняних мисок і горнят. також гарного Венецького шкла. Кафлі прикрашені зобразами ренесансового характеру і вкриті поливою з XVI, або XVII в.

Організація Польських Архитектів у Варшаві делегувала до Луцька кількох архітектів, які мають завдання поробити вступні праці, необхідні до консервації замку Любарта й повернення йому його історичного вигляду. Видатки обраховано на 70 тисяч зол.

**Засудження прот. М. Волкова.** В Сарнах відбувся судовий процес проти о. прот. Волкова, б. посла до варшавського союму. о. Волкова обвинувачували за те, що в липні ц. р. з церковного амвона відчитав сконфісковане посланіє правосл. Єпископів. Суд покарав о. Волкова місяцем арешту і гривною 100 зол.

**Ліквідація масонських лож в Польщі.** Декретом Президента Речипосполитої, оголошеним у „Денникові Законів“ 24 листопада б. р., забороняється діяльність масонська в Польщі.

Згідно декретові, всі масонські організації розв'язуються силою самого закону. Їхній маєток призначається на добротинні цілі; архив і документи переказуються органам державної влади.

Хто буде брати участь у масонських організаціях або підтримувати їхню діяльність, буде караний в'язницею до 5 років. Хто закладатиме масонську організацію або нею керуватиме, матиме кару не меншу, ніж 2 роки в'язниці.

На основі декрету про масонські ложі влада безпеки перевела низку ревізій і, на основі забраних матеріялів, зліквідувала дев'ять польських масонських лож, а саме: ложа-матір „Коперник“ і ложі: „Привернена свобода“, „Переможений забобон“, „Костюшко“, „Мохнацький“, „Лукасинський“, „Тома Зан“, „Сташці“ і „Г. Нарутович“.

**Вистава образів А. Ляшенка.** П'ять років тому виступив уперше в Львові зі своїми образами наш земляк Александер Ляшенко і мав надзвичайний успіх. Місцеві мистці не могли надивлятися тій численній публіці, що відвідувала велику салю Європейського готелю, привабленій орієнтальними сюжетами та довгою панорамою. — Майже просто зі Львова виїхав Ляшенко у 1934 р. на Схід, переїхав-

ши ще раз Альжир, Мароко та Єгипет, де побував уже раніше. Цим разом його потягла своїми барвистими краєвидами Трансйорданія, Геджас і Східна Палестина. Здобуток двох подорожей—приблизно 100 творів, з яких деякі величезні полотна. На стінах великі краєвиди: пустиня, верблюди, вузькі орієнтальні вулиці, портрети східніх жінок (деякі природньої величини), навіть море. Море в нього не гірше від Айвазовського, орієнтальні типи арабів, невільників, пастухів, жінок — живіші, природніші як у Стики. А. Ляшенко доводить раз уже вибрану відому техніку до майстерности, захоплений головню самими сюжетами, на які відвідувачі звертають теж найбільшу увагу. — Окремий відділ займають кольорові графіки, з яких неодна нагадає терпеливу, незвичайно тонку роботу японських мистців; папуги або флямінги так і нагадують галти на нижніх параванах з далекого Сходу. У скромному кутку і на столі розвішане теж кілька зразків чорної графіки доньки мистця, що вчиться ще в Академії.

**Остання сенсація в Совітах.** Такою сенсацією являється димісія зі становища нар. комісара внутрішніх справ, звязаною з зверхництвом також в РПУ, комісара Єжова, що був таким ревним виконавцем плянів Сталіна та переводив в останні роки „чистку” серед старих большевиків та сов. війська на велику скелю. Наступником Єжова став грузин Берія.

## Церква в с. Юськівцях, Кремян. пов.



**Аральські рисунки Шевченка.** Харківська Галерія Образів набула велику збірку рисунків і студій Шевченка, що відносяться до часів його заслання. Як відомо, Шевченко брав участь в Аральській експедиції 1848 — 1849 р. і багато працював над рисунням краєвидів аральського побережжя. Начальник відділу мистецтв у Харкові каже, що збірка праць Шевченка має велику вартість.

**Ювілей О. Олеса.** Найвизначніший український поет О. Олесь, який перебуває на чужині, закінчить у грудні місяці біжучого року 60 літ свого життя і 35-літню літературну діяльність. У зв'язку з цим у Празі повстав Комітет Святкування Ювілею поета.

**Твори Т. Шевченка по-білоруськи.** Білоруська „Християнська Думка” з 10. ц. м. повідомляє: В 1939. р. припадають 125-ті роковини вродин найбільшого українського поета Т. Шевченка. З того приводу білоруські поети Совітської Білоруси Купала, Я. Колас, Зен. Бядуля, К. Краліва, П. Бровка, П. Глебка, А. Куляшав і М. Клімкавіч переклали на білоруську мову твори Т. Шевченка, які вже в найближчій часі мають вийти друком.



Дзвіниця Юськовецької церкви.

## НАМ ПИШУТЬ.

### Ювілейні Свято-Володимирські торжества в Головні, Любомльського пов.

На терені Головенської округи, Любомльського пов., відбулись урочистости, присвячені 950-літтю охрещення України-Руси, в день Покрови Божої Матері, 1 жовтня б. р.

Свято Покрови на терені Головна, як і околиць, урочисто святкується, бо сто літ тому назад було це парафіяльне свято церкви, яка згоріла; на місці, де стояла ця церква, лише стоїть тепер високий хрест.

Замість цієї церкви, було побудовано, в пам'ятку на визволення з кріпацтва в 1861 році нову камінну величну святиню, котра своєю красою будівлі та цінними святими образами невільно притягує богомільців та їх молитовно та побожно успособлює.

На день ювілейного торжества зіхалось все окружне духовенство, як рівнож прибув батько о. Благодійного з Дроздня прот. Порфірій Лопухович. Численні тлуми молячихся, що прибули на це свято, заледве міг вмістити св. Троїцький храм. Божествену літургію відслужило собором сім священослужителів при дияконі з Любomla. За Євангелієм

проповідь сказав прот. Карп Закидальський про цінности нашого рідного Православ'я. На запричасному повчав людей священник зі Згоран о. Борис Кроткевич, який характерно зясував упадок віри серед молоді та закликав до зрозуміння, що єдина тільки дорога до щасливого життя на землі це твердість у вірі людей.

Після служби Божої відбулась урочиста процесія на місце, так зв. „Горку“, де колись стояв св.-Покровський храм. Тут було відправлено урочисто молебна святому князю Володимирові й Божій Матері. Біля хреста з гори, після Євангелії, проповідував окружний місіонер свящ. Кирил Гончук, що вказав на ті заслуги, які принесло християнство людству взагалі, виводячи його з темноти та поганства до світла правди Христової. Закінчено було молебна, після обходу з хресним ходом церкви, багаторіччям.

Підчас служби Божої співав гарно мішаний хор під диригуванням приклонного літами псаломщика Бичковського.

На довго залишиться в пам'яті прусутніх урочисте торжество на терені Головна.

*Присутній.*

## Повідомлення.

Волинська Духовна Консисторія подає до відома Всечесного Духовенства епархії, що з цим числом, 24-им за біж. 1938 р., видання епархіяльного двохтижневика „Церква і Нарід“ нею припиняється.

## Кілька слів останніх від редакції „Церква і Нарід“.

Покликаний до життя з благословення Його Високопреосвященства Владики Волинського Алексія та на бажання духовенства епархії, висловлене в ухвалі на Волинському Єпархіяльному Зібранні 30 січня 1935 року, епархіяльний орган „Церква і Нарід” близько чотирі роки (ч. 1 вийшло 15 березня 1935 р.) ніс свою службу посильну найперше духовенству, а потім і нашій церковній громаді Волині й поза Волинню. Як він служив, не редакції, розуміється, про те судити. А в яких умовах проходив своє служення, час є за свіжий, щоб об'єктивно про те говорити. Тому, нехай і цей четвертий, а разом і останній, річник журналу, слідом за першими трьома, йде спочивати на полицях бібліотечної шафи, доки історик не розкриє його сторінок, шукаючи в них образ нашого церковного життя та його змагань в цю затяжну перехідну добу.

Так ми назвали цей час „перехідним і підготовчим до унормування устрою Православної Церкви в Польщі” і в статті „Наші цілі”, якою розпочали свою працю в березні 1935 р. Нині, з виданням Декрету Президента Речипосполитої від 18 листопада 1938 р., ця доба в житті нашої Церкви замикається. В соборних підставах устрою Церкви, признаних Декретом, відкриваються віднині формально-правні можливості для активної участі в житті Церкви складових частин церковного тіла — ієрархії, духовенства і вірних, від Генерального Собору до парафіяльної ради, як підставової комірки церковного громадського життя.

Процес *перемагання історичної спадщини по Росії*, коли Церква, як „Вѣдомство Православнаго Исповѣданія”, була одною із державних інституцій та в накинутій їй політичній ролі на „окраїнах” переводила русіфікацію, що привело до розходження поміж Церквою і народом, так неподільними в релігійній ідеї та й в колишній історії українського народу (гаслом до привернення цієї згоди була назва журналу: „Церква і Нарід”), цей процес переходить нині в слідуочу свою фазу... Закінченням певної доби і початком нової нехай буде оправдано припинення органу, що був виразником попереднього перехідного часу. Ми є певні, що активізація церковно-громадського життя на основах соборности, признаних Декретом Президента Республіки та проведених у Внутрішньому Статуті нашої Св. Церкви, не залишиться без живого друкованого слова і покличе до життя нові органи того слова. І дай Боже, щоби, за словами Владики Волинського Алексія (у вступному до ч. 1-го „Церква і Нарід” архипастирському слові), „нарід наш у Церкві своїй бачив живу моральну силу, яка буде завжди істнувати на землі і буде єдиним посередництвом, через яке Бог приводить людей до спасіння“...

Сердечно дякуємо усім своїм співробітникам за співпрацю, часто безкористну, і читачам, що листами чи прихильними, чи критичними додавали завзяття до більшої праці...

Редакція.

## Відбитки з журналу „Церква і Нарід” та окремі видання,

що вийшли при співпраці редакції „Церква і Нарід“:

1. *Алексій, Архієпископ Волинський.* Слова. Випуск I: на великі свята й різні випадки.
2. *Алексій, Архієпископ Волинський.* Слова. Випуск II: на дні воскресні й святочні.
3. — Слово про Святе Передання.
4. — Про шанування Святих Угодників.
5. — Слово про шанування Божої Матері.
6. — Слово про шанування Чесного Хреста Господня.
7. *Євген Сакович.* Пінський Собор 1791 р.
8. *І. Власовський.* Сучасний українсько-євангелицький рух.
9. *Свящ. Н. Зелинський.* Чи є Бог на світі.
10. *Микола Шевчук.* Неофіт (оповідання).
11. — Існування Бога у світі (Розумові підстави віри в Бога).
12. *Д-р Є. Сакович.* Історія приєднання Київської митрополії до московського патріархату.
13. — Реформатор (оповідання).
14. *Михайло Кобрин.* Про Святе Передання.
15. *М. Кобрин.* Про Святе Письмо, або Біблію.
16. *Подорожній.* На прощу до Почаєва.
17. *Ф. К. Київська Св. Софія.*
18. *Прот. А. Абрамович.* Методика Закону Божого (Виклади науки релігії в початковій школі).
19. *С. Антонович.* Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври.
20. *Олександр Цинкаловський.* Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого.
21. *В. Юрченко.* В лабетах червоного шайтана (оповід.).
22. *Прот. Мих. Тучемський.* Життя й діяльність Святого Рівноапостольного кн. Володимира та охрещення при ньому Руси-України.
23. *Прот. Мих. Тучемський.* По глухих закутках Волинського Полісся.
24. *В. Островський.* Під знамя хреста (повість).
25. — Чому Св. Київ не святкує 950-ліття свого охрещення.
26. — Церква ваша мама.
27. — Що дало українському народові християнство й що дає йому безбожний комунізм.
28. — Побожні пісні-молитви на 950-ліття охрещення Руси-України.
29. — Що дав Володимир Великий Українському народові.
30. *Православний Календар на 1938 р.* Календар подає повні святці та правила правопису імен